

श्री जैनश्र्वेतांबर भूर्तिपूजक आर्डींगना हितार्थे प्रगट थतुं

सूचना:-पत्र वृहिवार सधणे
व्यवस्थापकना शरनामे करवी.

संपादक:-भण्डीवाल मोहनलाल.
पादशुद्ध.

बुद्धिप्रभा.

LIGHT OF REASON.

कवित.

दिव्य पंथ प्रति संश्रवाने, जन जवन उन्नत करवाने;
गान सुधारस रेखववाने, शारद रक्षाय हे "बुद्धिप्रभाने."

पुस्तक ६ रु. फेब्रुआरी-मार्च १९१५. वीर संवत २४४०. अंक ११-१२.

प्रसिद्धकर्ता-श्री अण्णदीन ज्यो गियारा, मडळ.

व्यवस्थापक-श्री जैनश्र्वेतांबर भूर्तिपूजक आर्डींगना

तरदथी सुप्रीन्टेन्डन्ट, शंकरलाल आद्यालार्ध कापडीया.

मु. अमदावाद.

वार्षिक लवाजम-पोस्टेज साथे रु. १-४-० स्थानिक १-०-०

अमदावाद.

धा " डायमंडन्युजिली " प्रिन्टींग प्रेसमां

परीण हेवीदास ज्यनवाले छाप्युं.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧. અપરાધ ક્ષમા સ્તોત્ર ...	૩૨૫	ગુરુદેવ પાસે મોંઘી માગણી !	
૨. નવપદનું આરાધન ...	૩૨૭	બૂલેલા મુસાફરને માર્ગ-સૂચન.	
૩. અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથ તીર્થ ...	૩૪૫	૯. આત્મકર્તવ્ય ...	૩૬૧
૪. ગુણુશીલ ચૈત્ય તીર્થ ...	૩૪૮	૧૦. પરમાત્મ સ્વરૂપ ...	૩૬૨
૫. ધાર્મિક શિક્ષણની આવશ્યકતા.	૩૫૦	૧૧. વચનામૃત ...	૩૬૬
૬. સ્વાર્થ-લાગ ...	૩૫૨	૧૨. સુવચાર નિર્જર ...	૩૬૭
૭. પતિવ્રતા સીવીલા અને રોષ્ટ્ર.	૩૫૪	૧૩. જનશ્રેયતાચ્ચર કો-ધર-સતુ નવમું સમ્મેલન ...	૩૭૩
૮. કાવ્યકુંજ ...	૩૫૬ થી ૩૫૯	૧૪. સમાચાર ...	૩૭૮
હવે તો આંખ ઉઘાડો.		૧૫. આનંદમય જીવન ...	૩૮૧
બજનની ધૂન.		૧૬. આરોગ્ય ...	૩૮૫
દિલનાં દર્દ.			

યોગનિષ્ઠ મુનિમહારાજ શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજીકૃત.

કાવ્ય સંગ્રહ.

ભાગ ૭ મો.

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજીએ રચેલો આ સાતમો ભાગ ઘણો સુંદર, રસિક અને અધ્યાત્મ ભાવનાઓથી ભરપૂર છે. નૈતિક તેમજ વ્યવહારિક ઉચ્ચ ભાવનાઓ અતિ સ્ફુટ રૂપે તેમાં પ્રકટ થયેલી છે અને પરમાર્થ, મનુષ્ય દેહનું સાદ્ય, વગેરે ઉપર જે કાવ્યો રચેલાં છે, તે એકેકથી ચઢીઆતાં હોઈ મનને પ્રસન્ન કરે છે, અને અપૂર્વ યોધ આપે છે.

આ પુસ્તકની ઉત્તમતાના સંબંધમાં વિશેષ નહિ લખતાં ગુજરાતી પ્રાચીન અને અર્વાચીન ભાષાના અથંગ અભ્યાસી પ્રસિદ્ધ સાક્ષરરત્ન શ્રી કેશવલાલ શેઠજીએ લખેલું છે; જે ઉપરથી વાચકને સહજ ખ્યાલ આવી શકશે. તેમાં લખેલું છે:

“ સાગી છતાં દરેક જુદા જુદા લક્ષમાં લીધું હોય, મૂકત છતાં સંસારી જીવના શ્રેયની ચિંતા ધરાવી તેમાં આંશિક-છતાં પરિષ્કાર પ્રત્યે સમ્યક્ દષ્ટિ દર્શાવી હોય, અસંગ છતાં મનોભાવનાને છાજતી વિશ્વકુટુંબબુદ્ધિ વિચારમાં અને વાણીમાં પ્રકાશી હોય, તો તે બુદ્ધિસાગરજી છે. એમના કાવ્ય સંગ્રહને સાતમો ભાગ પૂર્વે પ્રસિદ્ધ થયેલા છ ભાગ જેવોજ યોગદાયક છે. સરળ ભાષા, અકૃત્રિમ શૈલી અને ઉત્સાહપૂર્ણ વાણીની સાથે વિચારની સ્વતંત્રતા, આદર્શની શુદ્ધતા અને અંતરની એકરસતા એ આ સંગ્રહમાં પણ સહજ દષ્ટિપાત કરવાં પ્રતીત થાય છે. આ મહાત્માના કવનમાં આ જમાનાના નવા સાહિત્યની નવીનતા સ્ફુરે છે, અને તેમના નિર્ભંગ હૃદયમાં વર્તમાન કાળની મહેઝાઓ બાણે પ્રતિબિંબ પામી હોય તેમ એમની વાણી હાલની પ્રગતિની રૂપરેખાને અવકાશ આપતી જણાય છે. આવા ઉદાર આશયના, વિશાળ દષ્ટિના, શુભાકાંક્ષી લેખકને હાથે સુંદર સંગ્રહ સંપૂર્ણ અધાય એ ઇચ્છવા જોગ છે.”

તા. ૧૬-૪-૧૩.
અમદાવાદ.

કેશવલાલ હર્ષદરાય ડ્રુવ.

बुद्धिप्रभा.

(The Light of Reason)

ब्रह्मानन्दविधानके पटुतरं शान्तिग्रहघोतकम् ।
सत्यासत्यविवेकदं भवभयभ्रान्तिव्यवच्छेदकम् ॥
मिथ्यामार्गनिवर्तकं विजयतां स्याद्वादधर्मप्रदम् ।
लोके सूर्यसमप्रकाशकमिदं 'बुद्धिप्रभा' मासिकम् ॥

वर्ष ६ रु०.]

ता. १५ ईशुवारी, सने १९१५.

[अंक ११ नो.]

अपराध क्षमा स्तोत्र.

(लेखकः—मुनि अष्टतसागर—मुस्त.)

वसंततिलका छंद.

दीघां न डोर्छ भवमां नन व्यत्र दान,
भूयो अनंत भव आत्म तत्त्व मान;
आयो हवे शरभु डे प्रभुछ त्दभारा,
सर्वापराध प्रभु भाइ करे डभारा. १

डोर्छ भवे छभवडे शुद्ध वदायुं,
विश्रासधात वनभांही चणी भमायुं;
दुष्या प्रपंच करी हीन छये भिचारा,
सर्वापराध प्रभु भाइ करे डभारा. २

नष्टी नही पारकी या स्वनारी,
अमाध दूर थर्छ कृत्य डीघां विकारी;
सेव्या नही सह्युइ सुर भानी सारा,
सर्वापराध प्रभु नाइ करे डभारा. ३

आत्मा समान छव सर्वे नहीन नष्ट्या,
पोटा परेपर छरे अभिमान आष्ट्या;
नष्ट्यां न स्वभ सरभां सुत प्रात दारा,
सर्वापराध प्रभु भाइ करे डभारा. ४

मघादि पान पणु डोर्छके नन्म डीघां,
सह्यंथ दान नही डोर्छके नन्म डीघां;
दुर्बक्ष लक्ष करी दाथ कर्या नदारा,
सर्वापराध प्रभु भाइ करे डभारा. ५

સેવ્યા ન સજ્જન તણા સુખદા પ્રસંગ,
 સેવ્યા અસજ્જન જનો ઉર લાવી રંગ;
 કાઠિયા દયાય અવજ્ઞાન વડેથી પ્યારો,
 સર્વાપરાધ પ્રભુ માફ કરો હમારા. ૬

મોહ સ્વરૂપ મધુમાં મદમાંબી થૈને,
 ધાર્યું મહીન રૂપ વારગવાર જૈને;
 દેખ્યા જરૂર દુખના અતિ બ્રહ્મ ક્યારા,
 સર્વાપરાધ પ્રભુ માફ કરો હમારા. ૭

અકર્મ પાશ સુજને દહ રીત લાગ્યો,
 ઝેથી અયોગ પથ ને નર્થા નાથ ત્યાગ્યો;
 પાશ પ્રહાર સહુના દુઃખ આપનારા,
 સર્વાપરાધ પ્રભુ માફ કરો હમારા. ૮

સંસાર જગ તથ સાલ્ય લીધી તમારી,
 એ આપદા બધી પરી કરી દોઝ મારી;
 છે આપ નિર્ભય શીરે કર થાપનારા,
 સર્વાપરાધ પ્રભુ માફ કરો હમારા. ૯

આ જીવરૂપ મીન જાન સ્વરૂપ વારી,
 વીના જહુ તલકતું પણ તે તમારી;
 લૈને થયું અજીત જ્ઞાનની પામી ધારા,
 સર્વાપરાધ પ્રભુ માફ કરો હમારા. ૧૦

ધર્મની આબતમાં ખીજની સદાયતા પર ન રહેતાં પોતે એકલાએજ ધર્મનું આચરણ કરવું, બગતા અશિની પેઠે પ્રકાશવાળો ધર્મ જે લાંગા કાળ સુધી રહણ કરાયેલો હોય તે તેને વિસ્તાર પામેલો અધર્મ સ્પર્શે કરવાને પણ સમર્થ થતો નથી. (મહાભારત.)

સત્ય બોલવું, તે પ્રિય લાગે તેવું બોલવું; પ્રિય ન લાગે તેવું સત્ય બોલવું નહિ, તેમ પ્રિય લાગે તેવું અસત્ય પણ બોલવું નહિ, એવો સનાતન ધર્મ છે. (મનુસ્મૃતિ.)

પ્રવાસમાં વિદ્યા મિત્ર રૂપ છે, ઘરમાં સ્ત્રી મિત્ર રૂપ છે. વ્યાધિ હોયે તેન ઔષધ મિત્ર રૂપ છે, અને મરી ગયેલાને ધર્મ મિત્ર રૂપ છે. (ચાણક્યનીતિ.)

પ્રત્યેક ઈન્દ્રિયના વિમયમાં રાગ અને દ્વેષ જેઓ રહેલાજ હોય છે, તેઓને વસ્તુ ન થવું. કેમકે એઓજ પુરૂષના શત્રુ છે. (શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા.)

પારકો હોવા છતાં પણ જે હિત કરનારો હોય તે તે બન્ધુ છે, અને બન્ધુ છતાં પણ અહિત કરતો હોય તે તે પરાયો છે. રાગ એ પોતાના દેહથી કિપજે છે, છતાં અહિત કરે છે, અને ઔષધ અરણ્યમાં થતું હોવા છતાં પણ તે હિતકારક છે. (હિતોપદેશ.)

જે કોઈની નિંદા કરે નહિ અને કરાવે પણ નહિ, કોઈએ પોતાને માર્યા છતાં મારે નહિ અને મરાવે પણ નહિ, અને પાપીને પણ મારવા ઇચ્છે નહિ, તેવા પુરૂષોના આગમનની દેવતાઓ ઇચ્છા રાખે છે. (ઉદ્યોગપર્વ.)

નવ પદ્મું આરાધન.

(લેખક-નંદલાલ લલ્લુભાઈ, વડોદરા.)

૧. નવ પદ્મ-સિદ્ધચક્રનો મહીમા ઘણો છે, અને તેના આરાધનથી મહાન ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવી જાનોમાં મહાન શ્રદ્ધા છે. દરસાલના આસો અને ચૈત્ર માસના અઠવાળીયા પખવાડીયામાં સુદ ૧૫ સુખીના ૯ દિવસો તેના આરાધનને માટે મુકરર થયેલા છે, અને તે જોળીના નામથી જોળખાય છે. આ જોળી સામતી કહેવાય છે, એટલે અનાદિ કાળથી જો નવ નવ દિવસો મહાન પવિત્ર તરીકે ગણાયલા છે એ ત્રીજીજોમાં સામાન્ય રીતે ગૃહઆરંભનાં કેટલાંક કામ બંધ કરવામાં આવે છે, અને એના પૂજ્યવંશ દિવસોમાં જન્મ અને તેમ આરંભ-પાપનાં કામ ન થાય તેને માટે ખાસ કાળજી રાખવામાં આવે છે.

૨. એ દિવસોમાં આંખીવતપ સાથે સિદ્ધચક્રનું આરાધન કરે છે તેને જોળી કહે છે એમ કહેવામાં આવે છે. જોળીમાં જે તપશ્રયા કરવામાં આવે છે તેને આંખીવ કહેવામાં આવે છે. આંખીવની તપશ્રયા કરનારને એક વખતજ જન્મવાનું હોય છે, અને ભોજનમાં તેલ, ખટાશ, અળખણુ, મરચાં, હળદર ઇત્યાદિ જે સ્ત્રીને ભોજનને સ્વાદીષ્ટ બનાવે છે, તે સિવાય તૈયાર કરેલા પદાર્થ વાપરવામાં આવે છે; તેમજ દુધ, દહીં, ઘી, તેલ, ખીલકુલ વાપરવામાં લેવાય નહિ. શાક સુકવણી અથવા લીલવણી વપરાય નહિ. એક વખત ભોજન કરવાનું અને શશુક જળ-દ્રાગીને હાંડું કરેલું પાણી વાપરવાનું હોય છે. એ તપ કરવાની સાથે સિદ્ધચક્રનું દ્રવ્ય અને લાવચી પૂજન અને આરાધન કરવાનું હોય છે. દ્રવ્ય આરાધનમાં વિધિ સહીત નવ પદવી દરેજ અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરવાની હોય છે. લાવપૂજામાં નવ પદ મહીમા ગર્ભિત ચૈત્યવંદન, સ્તવન, શ્રોય, અને સ્તોત્ર કહેવાનાં હોય છે. તે ઉપરાંત દરેજ ગે વખત દેવશી અને રાઈ પ્રતિક્રમણ કરવાનું હોય છે. અનુક્રમે દરેક પદના જોટલા ગુણોની સંખ્યા બતાવેલી હોય છે, તેટલા લોગરચનો કાઉસગ્ગ-કાયોત્સર્ગ કરવાનો હોય છે, તે તેટલાજ ખામાસણા ફેવા ઉપરાંત તે તે પદનો ખેલજાર ગ્રાપ કરવાનો હોય છે. ભોય સંચારો કરવાનો અને અહ્યર્થ પાળવાનું હોય છે. એ સિવાય એ નવ દિવસોમાં નવપદ મહીમા ગર્ભિત શ્રીપાલ ચરિત્ર વાંચવાનું કે સાંભળવાનું હોય છે. મતલબ એ છે કે એ નવ દિવસોમાં શાસ્ત્ર વિધિ મુજબ ભાવસહીત શુદ્ધ ક્રિયા કરી આરાધન કરનારને સંસારીક કાર્ય કરવાને ઘણા ભાગે વખત મળવો સુસ્કેલ ધર્મ પડે છે. એવી જોળીએ નવ કરવાની હોય છે, અને તે સતત તુટ પડ્યા સિવાય કરવામાં આવે તો સાઠાચાર વર્ષે એ તપ પુરો થાય છે. એવી ખાસ જોળીનું આરાધન કરનાર ઉપરાંત છુટક છુટક આંખીવ તપશ્રયા કરનાર ઘણી વ્યક્તિઓ સંખ્યાબંધ હોય છે. આ નવ દિવસોમાં એ તપનું આરાધન કરનારની ખાસ સવડને ખાતર અને તેમના એ વ્રતના આરાધનમાં સારી રીતે વ્રત શ્રદ્ધ શક્યાના હેતુથી ઘણા સ્થળોએ નવ દિવસોમાં આંખીવની રસોઈ તૈયાર કરવાને માટે ખાસ ગોઠવણ કરવામાં આવે છે. જોળી નવની રસોઈમાં મીઠાનો ઉપયોગ કરવાના સંબંધમાં મતભેદ છે. કેટલાકનું કહેવું અને માનવું એવું છે કે એ રસોઈ મીઠા વગરનીજ હોવી જોઈએ, પણ ઘણા ભાગે એમાં મીઠું, ખરી, સુંક, ને હીંગનો ઉપયોગ થતો જોવામાં આવે છે.

૩. એ નવ પદ સિદ્ધચક્રચંત્રમાં નવ પદ હોય છે તેમાં દેવ, ગુરુ, અને ધર્મ તત્ત્વનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે. સિદ્ધચક્રચંત્રની રચના ગોળાકાર આઠ પાંખડીના કમળ રૂપે કરવામાં આવેલી છે. આઠ પાંખડીમાં આઠ પદ અને મધ્યમાં એક પદ એમ નવ પદની તેમાં સ્થાપના કરવામાં આવે એવી રીતે એ કમળની રચના છે. મધ્યમાં શ્રી અરિહંત પદ, તેના ઉપર શ્રી સિદ્ધપદ, તેમની ઠાપી બાજુએ શ્રી આચાર્ય, નીચે શ્રી ઉપાધ્યાય અને જમણી બાજુએ શ્રી મુનીપદની સ્થાપના કરેલી છે. બાકીના ચાર ખુણાની ચાર પાંખડીઓમાં શ્રી સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ ચારિત્ર, અને નવ પદની સ્થાપના કરવામાં આવેલી છે.

૪. દેવ તત્ત્વમાં શ્રી અરિહંત અને સિદ્ધપદનો ગુરુત્ત્વમાં શ્રી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, અને મુનિ (સાધુ) પદનો અને ધર્મતત્ત્વમાં શ્રી દર્શન, જ્ઞાન ચારિત્ર અને નવ પદનો સમાવેશ થાય છે.

૫. જૈનધર્મમાં ધર્મ આરાધનનો મુખ્ય હેતુ આત્માની કિન્નતિ અને તેના પરિણામે પરમાત્મપદ, મોક્ષ, સીદ્ધ, એવા પર્યાયથી ઓળખાતી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાનો છે.

૬. વ્યવહારિક અથવા ધાર્મિક ગમે તે ક્રિયા કરવામાં ક્રિયા કરનારે પોતે શા હિંદે-શથી ક્રિયા કરે છે, એ વાત પોતાના મનથી નિશ્ચિંત કરવી જોઈએ, પછી શસ્ત્રોક્ત રીતિએ તે ક્રિયાનું આરાધન કરવું જોઈએ, અને પોતે જે હેતુ મુકરર કરેલો હોય તે પ્રાપ્ત થતાં સુધી તે ક્રિયા કરવા મન્યા રહેવું જોઈએ. ખાલ રીતિએ જોલીએ તો સાધ્ય, સાધન અને સાધક આ ત્રણ વાત ધ્યાનમાં રાખવા જોઈ છે. સાધક જે પોતાની આત્મિક કિન્નતિને દર્શક, એણે પોતે સાધ્ય શું પ્રાપ્ત કરવાનું છે, તેનો અહુ વિચાર કરી તે મુકરર કરવું જોઈએ. તે મુકરર કર્યા બાદ તે કાર્યની પ્રાપ્તિના માટે સાધન કરવું જોઈએ. જે સાધક વીર્યવાન ઉત્સાહી હશે, અને સાધન શુદ્ધ હશે તો પછી સાધ્ય પ્રાપ્ત થવા સિવાય રહેવાનું નથી. આ સાધ્ય કંઈ તાત્કાલિક પ્રાપ્ત થતું નથી, તે પ્રાપ્ત થવામાં કેટલો કાળ લાગે છે. એ વાત ખરી છે, પણ સાધકે પોતાની શુદ્ધ સાધનામાં અદ્વા રાખવી જોઈએ કે પોતાની શુદ્ધ સાધનાના પરિણામે સાધ્ય પ્રાપ્ત થવા સિવાય રહેવાનું નથી. આવી શુદ્ધ ભાવનામાંથી કદી પણ તેણે પાછા હાટવું નહિ જોઈએ, ઉચ્ચ ભાવનામાં ઉત્તરોત્તર આગળ વધવું જોઈએ.

૭. આપણે વ્યવહારિક-સંસારિક બાબતોનો તપાસ કરીએ છીએ તો આ સિદ્ધાંતની સત્યતા આપણને માલુમ પડે છે. હાલના જમાનામાં વિદેશીઓએ જે નવીન નવીન બતની શોધો કરેલી છે, એ શોધોમાં શોધકે કેટલો કેટલો પ્રયાસ કરેલો હોય છે તે શોધકોનાં ચરિત્ર આપણે વાંચીએ છીએ તો આપણને માલુમ પડે છે કે તેમની તે શોધોમાં વિદ્વેષ-અંતરાય આવવામાં કંઈ બાકી રહેલી નથી હોતી, પણ દ્રઢ નિશ્ચયવાળા શોધક પોતાની ધારેલી મુસાદમાં પાર પડતા સુધી પોતાનું કાર્ય પડતું નૂકતા નથી પણ તેઓ જુ અથવા જજોની માદક તેને વળગી રહે છે, અને પરિણામે કાર્યનિહિ પ્રાપ્ત કરે છે. અને તે શોધનું પરિણામ જોઈ આપણે આશ્ચર્ય પામીએ છીએ.

૮. મોક્ષ પદ પ્રાપ્ત કરવાને માટે અસંખ્ય યોગ સાધન જ્ઞાતીઓએ શાસ્ત્રમાં બતાવેલા છે. તેમાં મુખ્ય યોગ નવપદ આરાધનનો બતાવેલો છે. જ્ઞાતીઓએ બતાવેલા આ મુખ્ય યોગના સંબંધી અશ્રદ્ધા કરવાનું કંઈ પણ કારણ નથી. અશ્રદ્ધા થતી હોય તો અશ્રદ્ધા કરતા પહેલાં વાસ્તવિક ચીજ શું છે, તેનો તપાસ કરવો જોઈએ. શાસ્ત્રકારોએ શા માટે

તેની આટલી અધી પ્રધાંસા કરેલી છે, અને અનાદિ કાળથી એ યોગ ચાલતો આવેલો છે, અને તેનું આરાધન લોકો કરે છે, તે એક ગાડરીઓ પ્રવાહ છે કે તેની અંદર કંઈ ગૂઢ રહસ્ય સમાધ રહેલું છે, તેનો પુરો તપાસ શોધકે અભ્યાસ કર્યા સિવાય અમર્યા ઉત્પન્ન કરવી એ આત્મહિતૈષીઓનું કર્તવ્ય નથી.

૯. કેટલાક દર્શન-ધર્મમાં જે અમુક જ્ઞાત કે માણસોજ પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરી શકે, બીજાઓ તે પ્રાપ્ત કરવાના અધીકારી ગણેલા નથી, તેમ જૈન દર્શનમાં નથી. જૈન દર્શનમાં પરમાત્મપદ-મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના અધિકારી સર્વ જીવો છે, એમ માનેલું છે. ગમે તે જ્ઞાતીનો કે ગમે તે દર્શનનો માણસ હોય તેનામાં પ્રથમ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની જ્ઞાંસા ઉત્પન્ન થાય અને પછી જૈન શાસ્ત્રકારોઓએ સિદ્ધાંતો-શાસ્ત્રમાં વર્ણન કરેલાં છે, એવા શુદ્ધ અધ્યવસાય વિચારો કે ભાવના થાય અને શુદ્ધ જ્ઞાન મેળવવાને માટે પ્રયત્ન કરે, અને પોતાનું વર્તન, ચારિત્રને શુદ્ધ નિર્માણ રાખે, અને સમ્યક્ ક્રિયા કરે તો પરિણામે તે ઉચ્ચ સ્થિતિ-અતીત મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે એમ માનેલું છે.

૧૦. આત્મોન્નતિનો ઇચ્છક ગમે તે હોય તોપણ તેણે તેમાં આગળ વધવાની શરૂવાત કરતા પહેલાં દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ; આ ત્રણ તત્ત્વો બરોબર ઝાળખવાં જોઈએ. એ ત્રણ તત્ત્વ શુદ્ધ હોય તેમાં કેઈપણ જ્વલનું દુષણ ન હોય, તોજ તેમનો કહેલો રસ્તો શુદ્ધ હોઈ શકે, નહિ તો હોઈ શકે નહિ, એમ આપણને સામાન્ય દ્રષ્ટિથી વિચાર કરતાં જણાઈ આવે છે. જૈન શાસ્ત્રકારોએ એનેજ ધણું મહત્ત્વ આપેલું છે. અને આત્મોન્નતિના સાધક ઉપર પહેલી દરજ્જા એજ રાખેલી છે કે જે તે પોતાના આત્માની ઉન્નતિ ઇચ્છતો હોય, તો જેઓ એ આત્મોન્નતિનો રસ્તો ચતાવેલો છે, તેઓ કેવા હતા. તેઓનું ચારિત્ર કેવું હતું, તેનો પ્રથમ અભ્યાસ કરવો જોઈએ, નિદાન જાણવું જોઈએ. જેઓનું જ્ઞાન અને ચારિત્ર શુદ્ધ નથી, અને જેઓ હાથીના આવવાના અને દેખાડવાના દાંત જુદા, એવા પ્રકારની વર્તણૂકવાળા હોય તેઓ જે રસ્તે ઉન્નતિ ચતાવે તે સર્વદા નિર્ભય છે, એમ માનતા પહેલાં બહુ વિચાર કરવા જેવું છે.

૧૧. આપણે નવ પદની યોજનાનું અને તેના ગુણોનું મથાર્થ જાણપણું કરીએ, અને પછી તેનું ચિંતવન-મનન કરીએ તો તેમાં શું ચીજ રહેલી છે, અને તેના ચિંતવન અને મનનદ્વારા આપણે પોતાની ઉન્નતિ શી રીતે કરી શકીએ, તેનો કંઈ બાસ આપણને માલમ પડશે.

૧૨. જે સ્વભાવ સારા અથવા નરસાનું ઘણા ભાગે અનુકરણ કરનાર હોય છે, દુનિયામાં જે મહાન્ વ્યક્તિઓ થઈ ગઈ છે, તેઓ પણ તેના પુર્વે જે કોઈ મહાન્ થઈ ગયેલા હશે, તેનું નામ સાંભળીને પોતે જે સ્થિતિમાં મુકાયલો છે, તેના કરતાં ઉચ્ચ સ્થિતિ કોઈ જુદી છે, અને તે પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ એવી તેનામાં ભાવના સ્વભાવિક ઉત્પન્ન થવી જોઈએ. જે એવી ભાવના તેનામાં ઉત્પન્ન ન થાય તો તેને કદી પણ પોતાને પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં અસંતોષ અને ઉન્નત સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાની જ્ઞાંસા થઈ શકે નહિ, અને તેવી જ્ઞાંસા ઉત્પન્ન થયા સિવાય તે પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન પણ કરે નહિ. નવપદ યંત્રમાં જે જે દેવ, અને સુકૃતત્ત્વની યોજના છે, તે આપણને પ્રાપ્ત સ્થિતિમાંથી ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાની જ્ઞાંસા ઉત્પન્ન કરવાને સાધનભુત છે.

૧૩. નવપદ યંત્રમાં જે ઉચ્ચ સ્થિતિ-પરમાત્મપદ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનું છે એ પદને ઉચ્ચ પ્રદેશમાં સ્થાપન કરેલ છે અને તે સાધ્ય છે. તેના સાધક મુનિ, ઉપાધ્યાય, આચાર્ય અને કંઈક અંશે અરીહંત છે. જૈનશાસ્ત્રકારોએ ઉન્નતિના માર્ગના શુદ્ધ સાધક સર્વ વિસ્તી પદ ધારણ કરનાર સાધુ-મુનિને ગણેલા છે. શ્રાવક-ગૃહસ્થને દેશ વિસ્તીના એટલે અંશ માત્રના ત્યાગી માનેલા છે, તેથી તે જે કે સાધકપણાના દરજ્જામાંથી બાતલ નથી, પણ શુદ્ધ આરિવધારક મુનિ જેટલે અંશે પોતાની ઉન્નતિ જલદી પ્રાપ્ત કરશે તેટલે અંશે ગૃહસ્થધર્મનો આસાધક ન કરી શકે એ સ્વભાવિક છે, અને તેથીજ સાધક પદમાં મુનિની મુખ્યતા છે. શ્રાવક-ગૃહસ્થ ગોણુ હોવાથી એમાં તેની યોગ્યતા ધરેલી નથી તેથી મોક્ષ પદ પ્રાપ્તિના પોતે અનઅધિકારી છે, એવું માનવાનું ગૃહસ્થને કારણુ નથી.

૧૪. નવપદના સાધનદ્વારા આત્માની પ્રગતિ કરવાની દૃષ્ટા ધરાવનાર સાધકે તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ શાસ્ત્ર અને શુદ્ધ ગુરુદ્વારા જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, તેના સ્વરૂપના જાણપણાની સાથે જે તેનું દાસ્યીય રીતે આસાધન કરવામાં આવે તો તેને વિશેષ દુઃખદાયી થાય એ સ્વભાવિક છે. અત્રે તેનું જે કંઈ વર્ણન કરવામાં આવેલું છે તે ચર્ચિત્તિત માત્ર સુચન રૂપે છે.

૧૫. નવપદ યંત્રની અંદર અરિહંત પદ મુખ્ય પદે સ્થાપન કરેલ છે. અરિહંત પદની ધારક પણ મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્નવાન હોય છે, અને ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પદ મોક્ષપદ છે, છતાં અરિહંત પદની મુખ્ય પદમાં સ્થાપના કેમ કરવામાં આવેલી છે, એ પ્રશ્ન સ્વભાવિક ઉદ્ભવે છે, તેને માટે શાસ્ત્રકારોએ એવો પુસ્કારો કરેલો છે કે, આ જીવનમાં મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરવાનો દરેક જીવે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, કેમકે મોક્ષપદમાં જે આત્મિક આનંદ-સુખ રહેલું છે, તે દેવતાના ભવમાં પ્રાપ્ત થતા સુખ કરતાં અનંતગણું છે. વર્તમાનમાં ધનાઢ્ય પ્રદેશના વસનારાઓમાં જેઓ પુષ્કળ ધનવાન હોય છે, અને પ્રાપ્ત થએલા ધનથી સુખ સાહીળી ભોગવવાની ઇચ્છાવાળા કાનસ રાજ્યના પારીસ શહેરમાં જઈને વસે છે, તેની રીતે જેઓએ આત્મિક ઉન્નતિ સંપૂર્ણ પ્રાપ્ત કરી નથી અને પુણ્ય સંચય વધુ થયો છે, તે પુણ્ય દુઃખ ભોગવવાને માટે દેવતાની ગતી પ્રાપ્ત થાય છે. મનુષ્યના ભવ કરતાં દેવતાના ભવમાં પૌદ્ગલીક સુખ વિશેષ હોય છે તે દેવોમાં પણ ઈંદ્રનું સુખ અધિક માનેલું છે. તેમનું સુખ મર્યાદિત છે, તેની જેટલી સ્થિતિ હોય તે સ્થિતિ પૂર્ણ થાય એટલે તેમને દેવતાની ગતિમાંથી મનુષ્ય યા ખીછ ગતિમાં જવું પડે છે, ને તે વખતે તેમને ઘણું દુઃખ થાય છે, તેથી તે સુખને જ્ઞાનીઓએ સુખ તરીકે માનેલું નથી; કેમકે જે સુખને અંતે પાહું દુઃખ થવાનું છે તે સુખને ખરા સુખ તરીકે કેમ સ્વીકારી શકાય? મોક્ષનું સુખ દેવતા અને ઈંદ્રના સુખ કરતાં અનંતગણું વધારે છે, અને તે સદા શાશ્વતુ છે, તે સુખ એક વખતે પ્રાપ્ત થયા પછી તે નષ્ટ થવાનું નથી. જે પ્રદેશમાં આત્મા સદા આનંદમાં જ રહે છે અને તેથી તેને આનંદધન એવી સંજ્ઞા આપવામાં આવેલી છે. મનુષ્ય જીવનમાં જે કંઈ કરવાનું છે, તેમાં મુખ્યત્વે તો તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાને માટે પ્રયત્ન કરવાનો છે, ને તે પ્રાપ્ત કરવા કંઈ અંશે જેઓ પ્રયત્ન કરે છે, તેઓનું જીવન સદુઃખ છે, તેજ સાધ્ય છે, અને સાધકે તે પ્રાપ્ત કરવાને માટે શુદ્ધ સાધન કરવું જોઈએ. સાધકને આ ભવમાં સંપૂર્ણ સાધન નહિ કરી શકે તો આવતા ભવમાં, ખીજા ભવમાં, ત્રીજા ભવમાં, છેવટ અર્ધ પુદ્ગલ પરવર્તન

જેટલા કાળમાં તે જરૂર એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરશે, આવો ઉપદેશ કરનાર આપણામાં એવી ભાવના ઉત્પન્ન કરવાને પોતાના જ્ઞાનથી શુદ્ધ સ્વરૂપ યતાવનાર અને દરેક ભવ્ય શ્રવ પોતાની ઉત્તમિનો સાધક પોતેજ છે, એની શુદ્ધ પરપણા કરનાર, આત્મિક ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરવાનો રસ્તો યતાવનાર, અને આત્મિક ધનનો ખખનો યતાવનાર શ્રી અરિહંત મહારાજ તેઓએ સ્વક્રમિ કરી છે અને સિદ્ધ પરમાત્મામાં જે અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આરિવ, વીર્ય વગેરે ગુણો પ્રાપ્ત થએલા છે, તે ગુણો પોતે પ્રગટ કરેલા છે. સિદ્ધ ભગવંતમાં જે અનંત જ્ઞાન-દર્શન આરિવાદિ ગુણો છે તેટલાજ ગુણો અરિહંત ભગવંતમાં છે. ધાતીકર્મ ખખનીતે પોતે પોતાની આત્મિક ઋદ્ધિ પ્રગટ કરી છે, કૃત્ત બવોખખાહી કર્મની કેટલીક પ્રકૃતિઓ જ બાકી રહેલી છે તે આયુષ્ય કર્મ પૂર્ણ થયે ૧૪ યુગવ સ્થાનક પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ ગતિમાં જ પોતે ખીસાજનાર છે. તેમણે શુદ્ધ સાધન કરી સાધ્ય પ્રાપ્ત કરેલું છે, અને સર્વ જગતના શ્રવો પોતાના જેવી ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરો એવી જેના હૃદયની અંદર ભાવના વરતી રહેલી છે. પોતે આત્મિક ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી છતાં પરોપકારાર્થે અનેક દેશમાં પ્રયાણ કરીને જગે જગે નિઃસ્વાર્થે એજ ઉપદેશ આપવાનું જેમણે કાર્ય કરેલું છે, સાધક વર્ગમાં જેઓ મુખ્ય છે, સાધક વર્ગમાં એમની બરોબરી કરવાને ખીજન શક્તિવાન નથી; કેમકે સામાન્ય કેવળી કરતાં એમની બાહ્ય ઋદ્ધિ પણ વધારે હોય છે. અરિહંતનું ખીજું પર્યાયવચક નામ તીર્થંકર છે. તીર્થંકર નામ કર્મની પ્રકૃતિનો જેમને ઉદય થએલો છે. તીર્થંકરના કર્મની પ્રકૃતિ એ ઘણા પુણ્ય સચોગે જ પ્રાપ્ત થાય છે. સામાન્ય કેવળી અને તીર્થંકર કેવળીની આત્મિક ઋદ્ધિમાં કંઈ તફાવત હોતો નથી, પણ સામાન્ય કેવળી કરતાં તીર્થંકરની પુણ્યાર્થી વિશેષ હોય છે, તેથી તેમને નવ પદ યંત્રની અંદર મુખ્ય પદ આપેલું છે. અરિહંતના બાર ગુણ, ચોત્રીશ અતીશય અને વાણીના પાંચીસ ગુણનું સ્વરૂપ સમજવા જેવું છે. તેમને મહા ગોપ અને નિર્મામકનું વિશેષ શાસ્ત્રકારોએ આપેલું છે. જૈન ધર્મમાં વ્યવહારિક દ્રષ્ટિએ તેમનેજ શુદ્ધ દેવ માનેલા છે.

સિદ્ધ મોક્ષપદ અરિહંત પદ ઉપર મોક્ષપદની સ્થાપના કરેલી છે. સિદ્ધ પદના મુખ્ય આઠ ગુણ યતાવેલા છે. સિદ્ધ સ્થાન શ્રોત રાજકોકના ઉપર છે. જેને સિદ્ધ સીલા કહેવામાં આવે છે. શ્રોતરાજકોકની અંદર મનુષ્ય ક્ષેત્ર ખીસતાળીશ લાખ યોજનનું છે, અને તેટલોજ પ્રદેશ સિદ્ધ ક્ષેત્રનો છે, સિદ્ધ સીલા જવના આકારે છે. તેનું વચકું ઠળ આઠ યોજન જેટલું જવકું છે અને ઉપરનો ભાગ માખીની પાંખ જેટલો પાતલો છે. તેનો રંગ ક્ષેત અર્ણ, સોના-સફેદીટ રતના જેવો ઉજવળ છે. તે સિદ્ધ સીલા અને અશોકનો પ્રદેશ એ બેની વચમાં એક યોજન જેટલો પ્રદેશ છે. સિદ્ધના શ્રવો કોકના અંતને સ્પર્શ કરી રહેલા છે. ત્યાંથી સિદ્ધના શ્રવને દરી જન્મવાનું કે મરવાનું નથી.

કેટલાક ધર્મવાળાઓનું એવું માનવું છે કે મોક્ષ ધએલો આત્મા શ્રવ, પાછો કારણ પરત્વે અવતાર ધારણ કરે છે અને પાછો મનુષ્ય કોકમાં જન્મ લે છે. જૈન શાસ્ત્રકારે આ માન્યતા સીકરતા નથી. દરેક શ્રવ જ્યાં સુધી કર્મસહીત છે ત્યાં સુધીજ તેને જન્મવાનું અને મરવાનું છે, જન્મમરણને મહાન દુઃખ માનેલું છે, કર્મસહીત શ્રવ મોક્ષપદનો અધીકારી નથી, અને મોક્ષમાં જઈ શકતો નથી. શ્રવ અરૂપી છે, કર્મને લીધેજ તેને નવાં નવાં રૂપ ધારણ કરી અવતાર ધારણ કરવા પડે છે, એક વખત કર્મભંગથી રહીત થઈ

પોતાની આત્મિક ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરી લીધી અને પોતે શુદ્ધ ચીદાનંદ સ્વરૂપ થયો, અને તમામ કર્મ ખપાવી મોક્ષ પદ પ્રાપ્ત કર્યું તો પછી તેને જન્મવાનું—મરવાનું છે નહિ. જીવમાં અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્ય રહેલું છે. તેના ઉપર કર્મભળ લાગેલું હોવાથી દરેક વ્યક્તિમાં જુદી જુદી અવસ્થાનો ભાસ થાય છે. દરેક જીવે પોતાની જે આત્મિકસિદ્ધિ પ્રગટ કરવાને માટે પ્રયત્ન કરવાનો છે, અને એક વખત જે શુદ્ધ આત્મિક ત્રિદિ કેવળ જ્ઞાન; દર્શન, અને ચારિત્ર પ્રાપ્ત થયું તો પછી તે શક્તિ પાછી કોઇ કાળે પાછી જવાની નથી. એવા મનુષ્યોનેજ જીવનમુક્તાની પદ્ધતિ આપી શકાય, અને તેઓજ મનુષ્યનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરી શકે, તેથી તેની પણ ગણુના દેવ પદમાંજ કરેલી છે. એજ દેવ છે, અને તેજ દરેક જીવનું સાધ્ય છે.

ગુરુ તત્ત્વમાં મુનિ ઉપાધ્યાય અને આચાર્યનો સમાવેશ કરેલો છે. પાંચ મહાવ્રત—અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય, અને પરિગૃહ ત્યાગ એ સુખ્ય છે. કોઈ પણ જીવની હિંસા કરવી નહિ, કરાવવી નહિ, અને કરે તે સારી જાણી તેની અનુમોદના કરવી નહિ, એ પહેલું વ્રત છે. શાસ્ત્રમાં સત્યનું જે સ્વરૂપ બતાવેલું છે તે રીતે હમણે સત્ય બોલવું, જુદું બોલવું નહિ, ખીજા પામે બોલાવવું નહિ, અને જુદું બોલે તેને સારો માનવો નહિ. આ તેમનું ખીજું વ્રત છે. કોઈની કંઈ પણ ચીજ—વસ્તુ તેની પરવાનગી સિવાય લેવી નહિ. લે તો તે અદત્ત—ચોરી કરે, તેથી ચોરી કરવી નહિ, કરાવવી નહિ, અને કરે તેને સારો માનવો નહિ, આ તેમનું ત્રીજું વ્રત છે. અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળવું, મૈથુન સેવવું નહિ, કોઈને સેવવાનો ઉપદેશ આપવો નહિ, અને મૈથુન સેવનારની અનુમોદના કરવી નહિ, આ ચોથું વ્રત છે. કંઈ પણ દ્રવ્ય—પરીગૃહ શાસ્ત્રકારોએ ચારિત્રના નિર્વાહ સારજી કપડાં અથવા કાષ્ટપાત્ર, કે ઉપકરણ રાખવાની આજ્ઞા આપેલી છે તે સિવાય રાખવું નહિ, રખાવવું નહિ; અને રાખે તેને સારો કરી જાણવો નહિ, આ તેઓનું સુખ્ય પાંચ મહાવ્રત છે. એવા શુદ્ધ કાંચન કામનીના ત્યાગી, શુદ્ધ ધર્મના ઉપદેશ મુનિમહારાજ છે, અને તે સદાવંદનીય છે. મુનિના એ ગુણો ઉપરાંત પણ ખીજા ગુણો શાસ્ત્રકારોએ બતાવેલા છે, એવા ગુણોના ધારક—ભાવ મુનિને આત્મિક ઉન્નતિના આરાધક—અધીકારી ગણેલા છે. ગમે તે જીવ, ભાવ સાધુના જે ભાવશાસ્ત્રકારોએ બતાવેલા છે તેવા ભાવવાળો થાય નહિ ત્યાં સુધી તે આગળ પ્રયાણ કરવાને માટે શુદ્ધધર્મ ધ્યાન તથા શુદ્ધ ધ્યાન કરવાનો અધીકારી નથી, તેનાથી તેવા પ્રકારનું ધ્યાન થઈ શકે નહિ. ગૃહસ્થીઓને એ પદ પહેલું પગથીયા રૂપ છે. ઉપાધ્યાય અને આચાર્ય મિતપદથી અધીક અધીક ગુણવાન છે. તેઓને શાસ્ત્ર અભ્યાસ અધીક અધીક હોય છે, એટલુંજ નહિ પણ તેઓનો અનુભવ પણ અધીક અધીક હોય છે. મુનિગણુ તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તનાર હોય છે. મુનિઓને શાસ્ત્ર સિદ્ધાંતનું ઝુળથી તથા અર્થથી તેઓ જ્ઞાન આપે છે. આચાર્ય મહારાજ પાંચ પ્રકારના આચાર, જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર, અને વીર્યાચાર; એ પાંચના શુદ્ધ રીતે પાળનાર અને સાચો શુદ્ધ રસ્તો બતાવનાર હોય છે. આચાર્ય છત્રીશ ગુણુના ધારક હોય, જગતના જીવોને સત્ય ઉપદેશ આપવાને સમર્થ હોય, અને ક્ષણ માત્ર પણ ક્રોધને ધારણુ કરે નહિ, એટલે સદા શાંત—ક્ષમા ગુણુ ધારણુ કરે, હમણે અપમત ધર્મનો ઉપદેશ આપે, કેમકે જીવોને પ્રમાદ છે, એ આત્મોન્નતિને અટકાવનાર, સંસાર ચક્રમાં ગોઠ્યું ખવડાવનાર છે. મદ, વિષય, કપાય, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, વિકૃતા અને નિદ્રાઓમાં કાળ ગુમાવનારને જ્ઞાનીઓએ

પ્રમાદી કહેલા છે. પ્રમાદની વ્યાખ્યા બહુ વિશાળ છે, અને તેનું સ્વરૂપ ખાસ સમજવા જેવું છે. એવા પ્રમાદનું સ્વરૂપ સમજે અને સમજાવે, પોતે પ્રમાદમાં ફસાય નહિ અને જીવોને પ્રમાદમાં ન ફસવાને માટે ઉપદેશ આપે, પોતે અકલુપ અને અમાયી હોય, જગતના જે પદાર્થો છે, તેનું સત્ય સ્વરૂપ શાસ્ત્રકારોએ બતાવેલું છે તેનું પ્રગટ કરે દેશ્યાદિ ધણા ગુણના ધારણ કરનાર આચાર્ય હોય છે.

ઉપાધ્યાયજી મહારાજ મુનિના જે ગુણો શાસ્ત્રકારોએ બતાવેલા છે તે ઉપરાંત જૈન સિદ્ધાંત આર અંગતું નિરંતર સત્યાય ધ્યાન કરે, સૂળ સૂત્ર તથા તેના અર્થના જાણકાર રસિક હોય, ખીજા અધિકારી વર્ગને તે બણાવે, બણાવવાની એટલી બધી શક્તિ-પાવર તે પોતાનામાં ઉત્પન્ન કરે કે ગમે તેવો સૂર્ય શિષ્ય હોય તેને પણ પાંડિત કરવાને સમર્થ થાય. શીતલ વચનોએ કરી, શિષ્ય અને પોતાના સમાગનમાં આવનારને શાંતિ ઉપજાવે, શ્રી અરિહંત ભગવંત તથા કેવળી ભગવંતના અભાવે જૈન શાસનમાં આચાર્યને રાજ સરખા, અને ઉપાધ્યાયને રાજકુંવર સરખા ગણેલા છે. એવા ગુણના ધારક આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિ, સદા વંદનીય છે. શુદ્ધ ગુરૂ છે, અને તેથીજ તેમની યોજના ગુરૂત્વમાં શાસ્ત્રકારોએ કરેલી છે.

આત્માની અનંત શક્તિ છે, અને તેમાં અનંત ગુણ રહેલા છે, તેમાં પણ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપ એ ચાર ગુણોને મુખ્યતા આપેલી છે, આત્માના એ ગુણો સંપૂર્ણપણે વિકાસ પામે તો ખીજા ગુણો તો એવા છે કે સ્વભાવેજ તે ગુણો વિકાસ પામેજ. તેથી એ ગુણોનો વિકાસ કરવાને ખાસ ઉદ્યમવાન થવાને માટે અને હમેશ આપણી દ્રષ્ટિ તે ઉપર રહે તે સાર નવપદ યંત્રમાં તેની યોજના થયેલી લાગે છે.

સર્વ જીવો પોતપોતાના કર્માનુસાર સુખ દુઃખ ભોગવે છે, અને આ સંસારચક્રમાં ભમે છે, જન્મ મરણ કરે છે, અને ઉચ અથવા નીચ ગતિ પ્રાપ્ત કરે છે, આત્માની અનંતિ-શક્તિ જે કર્મમળથી ઢંકાઇ ગઇ છે, તે ઢંકાઇ એકદમ ખુલી થઇ શકતી નથી. તે કમસર થાય છે, આત્મોત્તરિના ઇચ્છકે તે કમ જાણવા સારૂ નવતત્ત્વ, કર્મમંથ અને ગુણસ્થાન કર્મશોધન દેશ્યાદિ પ્રયોનો ખાસ અભ્યાસ કરવો જોઈએ, જ્યારે તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજવામાં આવશે ત્યારે આત્મોત્તરિ કેવા કમસર કરવી તેનું સ્વરૂપ સમજાશે, અને પોતે કેવી રીતે પ્રગતિ કરવી તેની લાઇન સુકરર કરવા ધારણે તો તે કરી શકશે.

ચૌદ પ્રકારના ગુણોનાં સ્થાન અને આઠ પ્રકારનાં કર્મ, અને તેના ઉત્તર ભેદ ૧૫૮ નું સ્વરૂપ ખાસ સમજવા જેવું છે. ગુણોના ૧૪ સ્થાનનાં અવિરતી સમ્યક્ત્વ ગુણસ્થાન એ નામનું ચોથું ગુણસ્થાન માનેલું છે, જ્યાં સુધી એ ગુણસ્થાનનો જીવ અધિકારી થએલો ન હોય, તેમનું જ્ઞાન એ સમ્યક્-યથાર્થ-જ્ઞાન ગણાતું નથી, અને આત્મોત્તરિની શરૂઆત એ ગુણસ્થાનકથી થાય છે. આઠ પ્રકારના કર્મમાં મોહનીકર્મ નામનું કર્મ છે, મોહ જીવને મુકાવે છે, અને તેના ૨૮ ભેદ-ધારણ છે. એ મોહનીકર્મ સર્વથા ક્ષય થાય ત્યારેજ જીવ મોક્ષપદનો અધિકારી બને છે. મોહનીકર્મના મુખ્ય એ ભેદ છે:-એક ચારિત્રમોહની અને ખીજો દર્શનમોહની. જીવોને શુદ્ધ ચારિત્રવાન થવાને ૨૫ પ્રકારના ચારિત્ર મોહનીકર્મ, અને ત્રણ પ્રકારના દર્શન મોહનીકર્મ ક્ષય કરવા જોઈએ, તે દશમા ગુણસ્થાનકે ક્ષય થાય છે, અને ક્ષય કરવાને મજબુત મનોમળની જરૂર છે, તે બધું એકદમ પ્રાપ્ત થઇ શકતું નથી.

ચોથું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરવાને માટે ૨૮ પૈકી સાત ગુણ પ્રાપ્ત કરવાની શાસ્ત્રકારોએ આવશ્યકતા દર્શાવી છે. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભઃ આ ચારને કપાયતું નામ આપેલું છે, અને જીવેને પ્રગતિ આત્મોન્નતિ કરતાં અટકાવનાર અને સંસારમાં બંધાવનાર તેજ છે. એ દરેકના ચાર ચાર ભેદ છે:—સર્વથા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો ત્યાગ ગૃહસ્થીઓથી થઈ શકે નહિ. તેના અધિકારી મુનિઓને ગણેલા છે, અને તે યોગ્ય છે, જોમ શાંત ચિત્તથી વિચાર કરતાં લાગ્યા સિવાય રહેશે નહિ. એ ચાર ચાર ભેદમાં મુખ્ય ભેદને અનંતાનુષંગી નામ આપેલું છે. એ અનંતાનુષંગી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનું સ્વરૂપ સમજી તેનો ક્ષય, ઉપસમ અથવા ક્ષયઉપસમ કરવાથી તેમજ દર્શન મોહનીની જે ત્રણ પ્રકૃતિ છે, તેનો પણ ક્ષય, ઉપસમ અથવા ક્ષયઉપસમ કરવાથી ચોથું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થાય છે. અહીં તેને શુદ્ધ દેવ ગુરુ અને ધર્મની પણ શ્રદ્ધા થાય છે. આ ગુણને સમ્યક્દર્શન એવું નામ આપેલું છે, અને તેથી નવપદ્યત્રમાં ધર્મતત્ત્વમાં તેને અગ્રેસર પદ આપેલું સંભવે છે. આ સમ્યક્ત્વ ગુણ એ આત્માનો ગુણ છે, અને તે આત્માના શુદ્ધ શુદ્ધતર ચક્ષુ પ્રગામ, અધ્યવસાય અને વૈરાગ્યલાવથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. એ સમ્યક્ત્વના એ ભેદ છે:—એક વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ અને બીજું નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ. વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ એ નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ પામવાનું કારણ છે. વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ પ્રાયઃ સમ્યક્ત્વાન જીવની યાજ્ઞ કૃતિઓથી માલમ પડવાનો સંભવ છે, અને તેને માટે ૬૭ ગુણ વર્ણવેલા છે. સમ્યક્ત્વવાન જીવની દરેક શુભ ક્રિયા મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરવાનું નિમિત્ત છે. જ્ઞાન, શીલ, તપ અને ભાવ વગેરે સમકિત ગુણ સિવાય મોક્ષ પ્રાપ્તિનું કારણ થતું નથી. આ સમ્યક્ત્વનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સમગ્નવવાને માટે સિદ્ધાંત-જેનશાસ્ત્રમાં ઘણે ઉદાહરણ વર્ણવે આપેલું છે. સમ્યક્ત્વાન જીવ મુખ્યત્વે પાંચ લક્ષણથી જોળખી શકાય છે.

૧. ઉપશમ—પહેલું લક્ષણ ઉપશમ—જ્ઞાના ગુણ છે અને તે ક્રોધના ત્યાગથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ જ્ઞાના ગુણ કોટકે દરજ્જે ઉત્પન્ન થવો જોઈએ કે ક્રોધ માણસે આપણે અપરાધ-ગુન્હો કર્યો હોય તેનું મનથી પણ માહુ—અલિત ચીંતવતું નહિ, તેના ઉપર મધ્યસ્થભાવ રાખે.

૨. સંવેગ—ઉત્તમ પ્રકારે સંવેગ ભાવનો ધારણ કરનાર એટલે મોક્ષપદ-મોક્ષના સુખની જાણના કરનાર હોય. મનુષ્ય અને દેવતાના ભવમાં જે સુખ છે, તે સર્વ પૈદ્ગલિક સુખ છે, તે આત્મિક સુખ નથી. પૈદ્ગલિક સુખ પ્રાયઃ દુઃખ ગર્ભિત હોય છે, તેથી સમ્યક્ત્વવાન જીવ તેને દુઃખરૂપ માને છે. મનુષ્ય અને દેવતાના ભવમાં જેને સુખની ઉપમા આપવામાં આવે છે, તે સુખ પણ સદા શાશ્વત હોતું નથી. ક્ષણિક મર્યાદિત હોય છે, તે પૂર્વની પુણ્યતાના ફળરૂપે ભોગ્યવાનું હોય છે. મોક્ષનું સુખ એ શાશ્વત સુખ છે, એ આત્મિક સુખ એક વખત પ્રાપ્ત થયું તો પછી તેનો નાશ થતો નથી તેથીજ સમ્યક્ત્વવાન જીવ હમેશા મોક્ષ સુખનો ઇચ્છક હોય છે.

૩. નિર્વેદ—આ ગુણનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રકારોએ એવું બતાવેલું છે કે જેમ પાંચીખાતા-જેલમાં પડેલા જીવો, તેમાંથી છુટવાને માટે હમેશા પ્રયત્નવાન હોય છે. જેલમાં સરકાર તરફથી કેદીઓને સુખ આપવાની ઇચ્છા હોતી નથી, જે સુખ-સ્વતંત્ર જીવો સ્વતંત્રતાથી ભોગવી શકે છે, તેનો જેલમાં અભાવ હોય છે. અહિં તેને જેલ ભોગવવાની સુદા સુધી

પરતંત્રપણે રહેવું પડે છે. સમ્પત મજ્જુરીવાળા કેરીએને ઇચ્છા સિવાય પોતાથી ન થઇ શકે એવી મજ્જુરી કરવી પડે છે. દત્તાદિ ઘણી ઘણી વીટંગનાઓ જેલનિવારી હવને ભોગવવી પડે છે, તેથી તે જેલમાંથી છુટવાને હમેશાં ઇજ્ઞાસાધન હોય છે, તેમ સંસારી જીવોને સંસારમાં રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભાદિ, પરવિભાવ વગર જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોક, વિયોગ, અધનું છેદન, તાડન, તર્જનાદિ, મોહ, વિકળતા, ભવ ભ્રમણે કરીને ગદન એવા સંસાર દુઃખને અધીષ્ઠાનારૂપ માની, તેનાથી ત્રાસ પામી અને ધર્મ એજ તારનાર છે, એમ જાણી ધર્મવડે ભવ ભ્રમણથી છુટવાની ઇચ્છા થવી એને નિર્વેદ એવું નામ આપેલું છે.

૪. અનુકંપા—દયા નામે લક્ષણ છે. તે દયાના બે ભેદ છે—એક દ્રવ્ય દયા અને બીજી ભાવદયા. દ્રવ્ય દયા દીન, હીન, રોગી, શોગી, શોષવાળા—જ્ઞાની વિગેરે વિવિધ પ્રકારે દુઃખ ભોગવતા જીવોની દયા કરી તેને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે મદદ તથા મદાય આપી તેમને દુઃખમાંથી છોડાવવાની તજવીજ કરવી તે. બીજી ભાવદયા—ધર્મરહિત પ્રાણીઓ ધર્મનું ધર્મ નહિ સમજવાથી તથા તે નહિ આદરવાથી બીજી ગતિમાં ગાદી ગતિના ભાજન થશે, અને નરક તીર્થેય ગતિનાં દુઃખ પામશે, માટે તેને ગુણુ મેળવે, ગુણી થાય, ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજી યથાશક્તિ ધર્મ આરાધન કરવાવાળા થાય એવી ભાવના કૃપા કરવી, અને તેમ કરવાને પોતે યથાશક્તિ પ્રવર્તિ ઉદમ દરે એને એણું અનુકંપા લક્ષણ કહ્યું છે.

૫. આસ્તિકતા—રાગ દ્વેષથી રહિત, અને કેવળજ્ઞાન ભારકર એવા ચિતરાગ જીવ-શ્વર દેવે કહેલો ધર્મ, જે વ્યવહાર અને નિશ્ચય ધર્મ કહેલો છે, તે સત્ય છે, એવી દ્રઢ ભાવના તેને આસ્તિકતા નામે પાંચમું લક્ષણ કહેલું છે.

આ પાંચ લક્ષણથી સમ્યક્ત્વવાન જીવનું સ્વરૂપ સમજાય છે અને તેથી સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ સમજવાને સરળતા થાય છે. જેનામાં સમ્યક્ત્વ ગુણુ ઉત્પન્ન થાય તેજ જીવ શાસ્ત્રનું સહસ્ય સમજી શકે, તેના સિદ્ધાંતના જ્ઞાનને અજ્ઞાન માનવામાં આવે છે, અને સમકિત સદિત જ્ઞાનવાન જીવજી પોતાની ઉન્નતિ કરી શકે છે, એમ શાસ્ત્રકારોનું માનવું છે.

કાળદોષના કારણથી સાધારણ ધર્મશાસ્ત્રના અભ્યાસી અને સદજ્ઞ માર્ગાનુસારીના ગુણો ધારણ કરનાર હોય છે, તેઓને પોતાના જે ગુણોનું અજ્ઞાન થાય છે, અને સદજ્ઞ-ગુણુ સંપન્ન પોતેજ છે એમ અભીમાન થાય છે પણ શાસ્ત્રકારોએ સમ્યક્ત્વ ગુણુ ઉત્પન્ન કરતા પહેલાં પણ કેટલાક સારા ગુણો ઉત્પન્ન કરવા પડે છે. મોક્ષના ઇચ્છક અને ગુણો ઉત્પન્ન કરનાર ઇજ્ઞાસુ કયા દરજ્જે છે, એનું આત્મનિરીક્ષણ કરવાની ઇચ્છાવાળાઓ યોગની આઠ પ્રકારની દ્રષ્ટિ બતાવેલી છે. એ સંખ્યાથી યોગશાસ્ત્ર, યોગમિંદુ, યોગદ્રષ્ટિસમુચ્ચય વિગેરે ગ્રંથો છે. આજીવોના ઉપકારાર્થે કૃપા-યાચણ યથોચિત્તમજી મહારાજે યોગની આઠ દ્રષ્ટિની સજાયો બતાવેલી છે. તે આસ વિચારવા અને મનન કરવા જેવી છે. સમ્યક્ત્વવાન જીવને પાંચમી દ્રષ્ટિ કૃપા થવી જોઈએ, એ જીવ કેવો હોવો જોઈએ, તેનું સ્વરૂપ પાંચમી સજાયમાં બતાવેલું છે તે સમજવાથી પોતાનામાં એ ગુણુ ઉત્પન્ન થયો છે કે નહિ તે સમજાશે. એટલુંજ નહિ પણ પોતે એ ગુણુને અધીકારી છે કે કેમ તે પ્રથમની ચાર સજાયો સામે આ પાંચમીના અર્થનું ચિંતન કરવાથી પોતે નક્કી કરી શકશે. સર્વજ પ્રભુએ જે ધર્મ કહેલો છે તેજ સત્ય છે, તેમાં તેને શ્રીતિ હોય નહિ અને જીવોક્ત તત્ત્વોનો સુદ્ધમબોધ તે-

નામાં હોય; આજકાલ રમતમાં ધુળનાં કિંવા રમકડાનાં ઘરો બનાવે છે, અને તેમાં આનંદ માને છે, તે પછી ભાગી નાખે છે, તેના જેવી આ ભવચેષ્ટા તેને લાગે છે. અદ્યક્ષિદ્ધિ અને નવે નિધિ પોતાના આત્મામાં રહેલી છે, એવી દ્રઢ ભાવના તેનામાં હોય છે. પાંચ ઉદ્ધિ-યના જે વિધારો છે, તેમાં તેની રમણુતા ન હોય, જગતના પુદ્ગલિક વિકારમાંથી યથા-શક્તિ પોતાનું મન પાછું હાંપી તેને છોડનારો હોય, સ્થિર ચિત્તવાન હોય, અપણ તેમજ નિષ્કુર ન હોય, સંતોષવાન હોવાની સાથે દોષોનો નાશ કરનાર અને નવિન નવિન ઉત્તમ ગુણો પ્રગટ કરનાર હોય, ઇલાદિ ગુણો સમ્યક્ત્વવાન જીવમાં સ્વભાવે હોય છે. સંસાર ચક્રમાં ભમતાં—જન્મમરણ કરતાં અનંતકાળ ગયો અને જશે. હવે કેટલો કાળ ભમવાનું છે, એની જ્ઞાની મહારાજ સિવાય કોઇને ખબર નથી. જૈનશાસ્ત્રકારોએ તે સમજાવી એક કુંચી બતાવી છે એને તે એ છે કે જે જીવને એક વખત સમ્યક્ત્વ ગુણ ઉત્પન્ન થયો તો પછી તેને બાવી અનંતકાળ સુધી ભમવું પડવાનું નથી, પણ થોડા ભવમાં તે જીવ પોતાની યથાર્થ આત્મોન્નતિ કરી મોક્ષસ્થાન મેળવી શકશે. તે જીવ બહુલકર્મિ હોય તોપણ અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તન કાળમાં નિશ્ચય મોક્ષ પદ પ્રાપ્ત કરશે. જીવોના ભવોની ગણતરી સમ્યક્ત્વગુણ ઉત્પન્ન થાય ત્યારથીજ ગણાય છે. સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થતા પહેલાં જે પરભવના આયુષ્યનો બંધ પાડ્યો ન હોય તથા સમ્યક્ત્વ ગુણ ઉત્પન્ન થયો હોય પણ પાછો તે ગુણ વધી નાખ્યો ન હોય તે એ સિવાયના સમ્યક્ત્વવાન જીવ પરભવમાં દેવતાનું આયુષ્ય બાંધે, અને આ દેહ છોડી દેવપણામાં ઉત્પન્ન થાય. તિર્થંકર મહારાજના ભવોની ગણતરી પણ સમ્યક્ત્વ ગુણ ઉત્પન્ન થયો હોય તે ભવથીજ ગણાય છે. એ ઉપરથી સમ્યક્ત્વ ગુણ કેટલો મહત્વનો છે, તેનું મહત્વ આપણે સમજી શકીએ છીએ, અને તે શુભ પ્રગટ કરવાની આપણી ફરજનું આપણને જ્ઞાન થાય છે.

સમ્યક્જ્ઞાન—ત્યાર પછી ધર્મ તત્ત્વમાં જ્ઞાનપદની યોજના છે. જૈનદર્શનમાં સમ્યક્જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્ર, એ ત્રણ ગુણોને રત્નની ઉપમા આપી છે. વ્યવહારમાં—દ્રવ્યમાં ક્ષેત્રાતની ઉત્તમ પ્રકારના દ્રવ્યમાં ગણતરી કરેલી છે, તે ક્ષેત્રાતમાં પણ રત્નની ગણના ઉત્તમમાં આવે છે તેથી આ આત્મિક ગુણને રત્નની ઉપમા સિવાય બીજી કંઈ ઉપમા આપી શકાય. એ ઉપરથી શાસ્ત્રકારોએ આત્માના ખીજ અનંત ગુણોમાં આ ત્રણ ગુણની અધિકતા બતાવી છે અને શાંત ચિત્ત અને સરળ હૃદયથી વિચાર કરવાથી તેની સત્યતાની પ્રતીતિ થાય છે. સમ્યક્ દર્શન સંબંધમાં યત્નિચિત ઉપર દિગ્દર્શન કરવામાં આવ્યું છે. હવે આપણે સમ્યક્-જ્ઞાન સંબંધી ઉડાપોહ કરીએ. સમ્યક્જ્ઞાનની વ્યાખ્યા શાસ્ત્રકારોએ એવી રીતની કરેલી જણાય છે કે જે જ્ઞાનથી વસ્તુનો યથાર્થ ધર્મ જાણવામાં આવે તો જગતની અંદર જે જે પદાર્થ છે, તે તે પદાર્થનો યથાર્થ જોષ જ્ઞેનાથી થાય, એવું જ્ઞાનજ્ઞ જ્ઞાનની કાટીમાં આવી શકે. જ્ઞેનાથી વસ્તુનો યથાર્થ ધર્મ ન સમજાય, તેને સમ્યક્જ્ઞાનની ઉપમા શી રીતે આપી શકાય? ધર્મના સ્વરૂપનું જોણખાણુ, આત્માના સ્વરૂપનું જોણખાણુ, જડ અને ચૈતન્યનું જોણખાણુ, સ્વ અને પરનું જોણખાણુ, ભક્ષ અભક્ષ અને પેય અપેયનો વિચાર, સદ્બ્યક્ત્વનો ભેદ અને પવિત્ર તથા દુરાચારનો ભેદ અને કર્તવ્ય અકર્તવ્યનું સ્વરૂપ સમજાવનાર જ્ઞાન છે. એ જ્ઞાન એ આત્માની શક્તિ વિભૂતી છે. એ કંઈ નવિન વસ્તુ નથી, પણ તેના ઉપર આવર્ણ લાગેલાં છે. તેને ખપાવીને તે શક્તિને ખીલવવી એજ આપણું કર્તવ્ય છે. ક્ષેત્ર, પદ્ધત અને કોયલાની ખાણમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે વખતનું તેનું સ્વરૂપ જોયું

હોય તે સાધારણ પદ્ધતિ કરતાં ચઢીયાતું જણાતું નથી. પણ જ્યારે સાધારણ પદ્ધતિ અથવા કામધાની ખાણમાંથી તેને જુદા પાડવામાં આવે છે, અને તેના ઉપર બાહેલી છારી કાઢી નાખવા તેને સરાણ ઉપર ચઢાવવામાં આવે છે, અને પછી તેને ઝોપવામાં આવે છે, તે વખતે તેનું અસહ્ય નર-તેજ માત્રમ પડી આવે છે. ખાણની અંદરથી બહાર કાઢવામાં આવ્યો તે વખતે તેની જે કીંમત થતી હતી તેના કરતાં તેની હજારગણી કીંમત વધી જાય છે. એ જે પ્રમાણે પ્રકાશ તેની અંદર માલમ પડે છે, તે કંઈ બહારથી તેમાં દાખલ થઈ શકતો નથી પણ તે તે કુદરતી છે. તેજ પ્રમાણે આત્માની અંદર રહેલું જ્ઞાન એ કંઈ બહારથી આવતું નથી, પણ સદ્ગુણ સમાગમ અને સત્સાસ્ત્રાભ્યાસ ઇલાદિ નિમિત્તોથી જ્ઞાનના ઉપરનું આવરણ ખરી જવાથીજ એ શક્તિ પ્રગટ થાય છે. જેટલા જેટલા અંશે વિશેષ પ્રગટ થાય તેટલા તેટલા અંશે જ્ઞાનશક્તિ વધે છે, અને તમામ આવરણ ખરી જઈ સંપૂર્ણ શક્તિ પ્રગટ થાય છે ત્યારે જીવને કેવળજ્ઞાન થાય છે. તેનો મહીમા અહલુત છે, કેવળજ્ઞાનીનો જે આનંદ છે તે આનંદ કેવળજ્ઞાન સિવાયના જીવો જાણી કે અનુભવી શકે નહિ. તે અવાચ્ય છે. તેનો આનંદ જણાવવાને માટે જ્ઞાનીઓએ બહુ બહુ પ્રકારે યત્ન કરેલા છે, પણ જે વસ્તુ એવી છે કે જેનું વચનથી વર્ણન થઈ શકે નહિ ત્યાં શો ઇલાજ? શાસ્ત્રકારોએ દ્રષ્ટાંતથી સમજાવવા યત્ન કર્યો છે કે જે માણસ મુગો હોય તેને ઉત્તમ પ્રકારની સ્વાદિષ્ટ રસોઈ જમાડી હોય તેથી તેને ઘણો આનંદ થાય અને તેથી તેના હર્ષનો પાર રહે નહિ. તે ઘણો ખુશી થાય પણ તે પોતાનો આનંદ ખીજને સમજાવી શકે નહિ તેવીજ રીતે કેવળજ્ઞાનના આનંદનું સ્વરૂપ છે. પાણી અને ધીના સ્વાદનો અનુભવ દરેકને હોય છે, પણ તેનું સ્વરૂપ ખીજને સમજાવવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે. ગોળ ખાંડ અને સાકર એ ત્રણમાં ગળપણ છે અને તે જુદા જુદા પ્રકારનું છે. તે આપણે સમજી શકીએ છીએ, છતાં તેનો તદ્દાવત આપણે ખીજને સમજાવવા અશક્ત છીએ. તેવી રીતે કેવળ જ્ઞાનનો આનંદ સમજાવવો જ્ઞાનીઓને અશક્ય લાગે છે. મેટ્રીકના અભ્યાસી કરતાં ખી. એ. તથા એમ. એ. થએલાની જ્ઞાનશક્તિ વધારે વધારે ખીજેલી હોય એ નિરવિવાદ વાત છે, અને તેથી પહેલાના કરતાં તેનો આનંદ વધારે હોય એ સાદચ્છક છે; છતાં તે આનંદનું સ્વરૂપ તે ખીજને શી રીતે સમજાવી શકે? દુનીયાના પૌદ્ગલિક માયાની સુખ કરતાં કેવળ જ્ઞાનનું સુખ, આત્મિક આનંદ અનંતગણો છે. તેથી સમ્યક્ જ્ઞાન એ પરમતત્ત્વ છે. એ જ્ઞાન કેટલાક પ્રકારનું છે, અને તે દરેકનું સ્વરૂપ શું છે તે સમજવા માટે જૈનોમાં નંદીસુત્ર નામનો શાસ્ત્રીય ગ્રંથ છે, અને તે ઘણો ગહન છે. તેના ઉપર મહાન આચાર્યોએ ટીકાઓ રચેલી છે. તે ખાસ અભ્યાસ કરવા જેવો ગ્રંથ છે પણ તે દરેક જ્ઞાનસુધી તેમ જની શકે નહિ તેને માટે સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ જુદે જુદે પ્રસંગે શાસ્ત્રકારોએ બતાવેલું છે. વિશેષાવસ્થક નામનો જૈન શીલસુત્રનો મહાન ગ્રંથ છે, તેમાં પણ તેનું ઘણું વર્ણન છે. તેને સમજાવવાનો અપ કરનાર અને સમજાવે ખીજને સમજાવવાની પ્રતિ કરનાર મહાન વ્યક્તિઓ જુદા માલમ પડે છે. જૈન શાસ્ત્રકારોએ જ્ઞાનના સુખ્ય પાંચ ભેદ પાડેલા છે. મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન. કેવળજ્ઞાનમાં તે ખીજ ત્યારે જ્ઞાનોનો સદ્ભાવ છે. મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ ઈન્દ્રિય અને મનજનીત છે, આકીના ત્રણ જ્ઞાન અતિન્દ્રિય છે. મતિજ્ઞાનનો જુદા જુદા ભેદ-પર્વાય ૨૮ અને ૩૪૦ છે, તે ખાસ અભ્યાસ કરવા લાયક છે. હાલના જમાનાની શોધ-ખોળ કર-

વામાં પણ તે અગ્રબામાં નાંખે છે, તે બધે વિષય મતિજાનતો છે. વિશેષ પ્રકારના મતિ જાનવાનનેજ કેટલાકો તો સાક્ષાત્ ધ્વજિર તુલ્ય માને છે. શ્રુતજ્ઞાનના ૧૪ અથવા ૨૦ બેદ છે. તેની શરૂવાત અક્ષરના અનંતમા ભાગથી થાય છે, ત્યાંથી માંડીને વિધિમાં જે જે લખાયલું છે, તે તમામનો તેમાં સમાવેશ થાય છે. અવધિજ્ઞાનના મુખ્ય છ બેદ છે. બાકી તો તેના પણ ઘણા બેદને ધારણ કરનાર આશ્રીત પડી શકે છે. મનઃ પર્યવજ્ઞાનના બે બેદ છે, અને કેવળજ્ઞાનમાં કંઈ બેદજ નથી તે તો સ્વતઃ કેવળજ્ઞાનજ છે તેથી તે એકજ છે, સમ્યક્ત્વ ગુણ ઉત્પન્ન થયો હોય તેનું જ્ઞાનજ સમ્યક્જ્ઞાનની ગણતરીમાં આવે છે, તલ્લિ તો મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિભાગ જ્ઞાનની ગણતરીમાં આવે છે. સમ્યક્જ્ઞાનનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજવાને માટે યથાશક્તિ ઉદ્ધમ કરવો, એ પ્રથમ કર્તવ્ય માનેલું છે કેમકે તમામ વસ્તુ-ક્રિયાને સમજવનાર જ્ઞાન છે, ને તેથી નવપદ યંત્રમાં તેની યોજનાનું મહત્ત્વ આપણને સમજાય છે.

સમ્યક્ ચારિત્ર જ્ઞાનનું ક્ષય વિરતી-ત્યાગ છે. જીવને વસ્તુ સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય, અને તેના ગુણ અવગુણ બંણે, પછી ગુણુવાળી વસ્તુનો સ્વીકાર અને અવગુણુવાળી-નુકસાનકારક વસ્તુનો ત્યાગ એ તે ન કરે તો તેનું બાહ્યપાતું તેને શું રણ આપે? ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ; આ ચાર કષાયના યોગ બેદ જે થાય છે, તેમાં મુખ્ય ભાગોવાળા ૪ નો ક્ષય, ઉપસમ અથવા ક્ષય ઉપસમ થાય ત્યારે યોગું ગુણુ-સ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે, એવું આપણે સમ્યક્ દર્શન ગુણના વર્ણન વખતે જ્ઞેષ્ઠ ગયા છીએ. આઠ પ્રકારના કર્મોમાં મોહનીકર્મ નામનું કર્મ છે, તેના બે બેદમાં ચારિત્રમોહની નામનું કર્મ આવે છે, અને તેના ઉત્તર બેદ પચીસ છે, તે કર્મ જટલે અંશે કર્મી થાય તેટલે અંશે આત્માનો ચારિત્ર ગુણુ પ્રગટ થાય છે. ચારિત્ર ધર્મને અટકાવનાર જે કષાય તેના ૧૨ બેદનો ક્ષય-ઉપસમ અથવા ક્ષય ઉપસમ થાય તોજ આ ગુણુ પ્રગટ થાય છે. એના ધારક મુનિ છે, અને તે છટ્ટા ગુણુસ્થાનકના અધિકારી છે. કેહું પણ જીવ એ ગુણુસ્થાનક પ્રાપ્ત ન કરે તો તે મોહપદનો અધિકારી થઈ શકે નહિ. એ ગુણુ સ્થાનકને “સર્વવિરતી” એવું નામ આપેલું છે. સર્વસાવધ યોગનો ત્યાગ કરનાર મુનિને પાંચ મહાવ્રત ધારણ કરવાં જ્ઞેષ્ઠએ, તેનું સ્વરૂપ મુનિપદની સમવ્યુતમાં આપણે ઉપર જ્ઞેષ્ઠ ગયા છીએ. મુનિને તે ઉપરાંત સર્વદા સત્રિભોજનનો ત્યાગ હોય. આઠ પ્રકારના કર્મનો નાશ કરવાને ચારિત્રજ્ઞ શક્તિવાન છે. સર્વસાવધ યોગના ત્યાગ કરનાર મુનિનું છટું ગુણુસ્થાનક છે તેને દેશવિરતી એવું નામ આપેલું છે, તે પદ ધારણ કરવાની શક્તિ સર્વ જીવને એકદમ પ્રાપ્ત થઈ શકે નહિ, એ સ્વભાવિક છે. ચલિકંચિત-ચોટી વિરતી ત્યાગ કરનાર ગૃહસ્થ જીવન માણવાની ધરણવાન કષાયના આઠ ભાગોનો ક્ષય-ઉપસમ કે ક્ષયઉપસમ કરે અને યથાશક્તિ વ્રત ધારણ કરે તે જીવ દેશવિરતી નામનું પાંચમું ગુણુસ્થાનક પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકારી થાય છે. ગૃહસ્થ-શ્રાવકના ચાર વ્રતમાંથી પાહણુ કરવાની શક્તિ પ્રમાણે એટલી માંડીને ચાર સુધી ગમે તે વ્રત સમ્યક્ સહિત યાગવાનો તેણે નિયમ લેવો જ્ઞેષ્ઠએ, અને તે લે તો પછી તેને દેશવિરતી ચારિત્રજ્ઞાન એવું નામ શાસ્ત્રકારેએ આપેલું છે. આ પાંચમા ગુણુસ્થાનક ધારણ કરનાર કરતાં છટું ગુણુસ્થાનક ધારણ કરનાર ચારિત્રજ્ઞાન મુનિની શુદ્ધતા અનંતગણી વધારે શાસ્ત્રકારેએ માનેલી છે. સમ્યક્ ચારિત્રજ્ઞાનને સામાન્ય જીવ તો શું પણ રાખાઓ, દેવતાઓ અને ઇંદ્ર નમે છે. ઇંદ્ર પોતાની સમામાં બેસતી વખતે હમેશા વિરતીગુણુ ધારણ કરનારને

નમન કરીને બેસે છે. દેવો અને હંદ્રમાં અગ્રાધ શક્તિ તથા રિદ્ધિ છે, પણ વિરતીગુણ પ્રાપ્ત કરવાની તેમનામાં શક્તિ નથી. સમ્યક્ આરિવને મોક્ષ પ્રાપ્તિનું અનંત કારણ જ્ઞાનીઓ ગણે છે. યોગી મનઃપર્યવજ્ઞાન અને પાંચમું કેવળજ્ઞાન આરિવવાદનેજ પ્રાપ્ત થઈ શકે. નિશ્ચય તે ભવમાં સુક્તિ પ્રાપ્ત કરનાર તીર્થંકર મહારાજન પણ યોગ્ય અવસરે આરિવધર્મ અંગીકાર કરે છે. આદ્ય પ્રકારના કર્મને અપાવનાર આરિવ છે, તેના વિના આત્મધર્મ વિકાસ પામી શકતો નથી તેથી નવપદ યંત્રમાં ધર્મતત્ત્વમાં તેની ગણના કરેલી લાગે છે.

તપ—નવતત્ત્વમાં જીવના લક્ષણની વ્યાખ્યા આપી છે. તેમાં જ્ઞાનકર્શન, આરિવ, તપ અને વીર્યનો ઉપયોગ. એ જીવનું લક્ષણ અતાવ્યું છે. જીવને અનાદિ કાળથી જે કર્મ લાગેલાં હોય તે કર્મને તપાવીને તેને નિરજ્જશવવા-કાઠી નાંખવાની શક્તિ તપમાં છે. સુક્તિ-પદ ગેણવવાની દન્ડજવાળાએ આત્માની નિર્મળતા થવા સાડ જીવને નવાં કર્મ ન લાગે એને માટે જેટલી સાવચેતી રાખવાની છે, તેટલીજ કાળજી જીવના પુરાણાં જે કર્મ લાગેલાં હોય તે અપાવવાની છે. નવાં કર્મ આવતાં અટકાવવાને સંવરભાવ ધારણ કરવાનો છે, બ્યારે જીવનાં કર્મ અપાવવાને તપનો આશ્રય કરવાનો છે. જે તપનો આશ્રય કરવામાં ન આવે તો પછી જીવનાં કર્મ ક્યારે અપી રહે અને જીવ કર્મરહિત ક્યારે થાય તે યોગ્ય નહિ. કપડાં વિગેરે યાંત્રેને જે ચીકણ વગળી હોય તો તેને સાથુ આદિ દ્વારવાળા પદાર્થથી ધોવાની તજવીજ કરવામાં આવે તો તે ચીકણ જતી રહે છે, અને કપડાં સાફ થાય છે, તેમજ જીવને જે ચીકણાં કર્મ લાગેલાં હોય છે, તેને કાઠી નિર્મળ કરવાની શક્તિ તપમાં છે. આમ શૈવિય પ્રમુખ જે લલિધએ છે, તે તપ ગુણના પ્રભાવથીજ પ્રગટ થાય છે. જીવમાં રહેલી અષ્ટ મહાસિદ્ધિ અને નવનિધિ પણ તપના કીર્ણ પ્રાપ્ત થાય છે. નિકાચિકત કર્મ પણ તપના પ્રભાવથી કાય થઈ જાય છે. તેને ભાવમંગલની ઉપમા આપવામાં આવી છે. તેમાં સસ્ત જોટલીજ છે કે, તપ જે કરવાનો છે તે જ્ઞાના સહિત કરવાનો છે. તપનું અર્થજ્ઞ ક્રોધ છે. જ્ઞાનતાપૂર્વક તપ કરનારજ તેનું અપૂર્વ ફળ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. એમ શાસ્ત્રકારોએ કરમાવેલું છે, તેથી તપનું સેવન કરનારે પોતાનામાં તપની સામે ક્રોધનો ઉદ્ભવ ન થાય તેને માટે ખાસ કાળજી રાખવાની છે. તેમજ તપ પદ્મું સેવન કરનારે કપટ અને દંભનો પણ ત્યાગ કરવાનો છે. તે તપના ગાદ્ય અને અભ્યંતર એવા મુખ્ય બે ભેદ છે, અને તે દરેકતા છ છ ભેદ મળી કુલ ૧૨ ભેદ તપના છે. એકલો ઉપવાસ કરશે તેજ તપ છે, એમ જૈન શાસ્ત્રકારોનું માનવું નથી. ઉપવાસની સાથે યોગ પણ ભેદ છે, તે જે સમજવામાં આવે તો સહજ સ્વભાવે દરેકજ ખાવા પીવાની સાથે પણ તપ ગુણનું સેવન થઈ શકે છે. આત્માનો મૂળ સ્વભાવ અણાહારી છે. સિદ્ધ ભગવંત અણાહારી પદના ભોક્તા છે. તેથી તે ગુણ પ્રાપ્ત કરવાને અભ્યાસ હમેશ કરવો જોઈએ. સવારમાં ઉઠતાંની સાથે જે એવો સંકલ્પ કરવામાં આવે કે મારે આજે સૂર્યોદય થવા પછી ૪૮ મીનીટ, જે ઘડી અથવા પહોર દિવસ અથવા દોઢપહોર દિવસ અથવા બપોર સુધી કંઈ પણ ખાનું પીનું નહિ તથા મોંમાં કંઈ પણ ચીજ ઘાલવી નહિ. તો તે પણ તપની ગણતરીમાં આવે છે. દિવસમાં એક વખતજ જમવું અથવા બે વખતજ જમવું, જમવાના ટાઇમ સિવાય બીજા વખતે મોંમાં ખાવા લાયક કંઈ પણ વસ્તુ નાખવી યા ખાવી નહિ તે પણ તપજ છે. શક્તિ હોય તો એક ઉપવાસ, બે ઉપવાસ, ત્રણ, ચાર, પાંચ વાવત પોતાનું હમેશનું ધર્મ ધ્યાન અને ક્રિયા કરવામાં આધા પીડી ન પહોંચે અથવા મન જ્ઞાન ન થાય એટલે સુધી પોતાની

શક્તિ પ્રમાણે તપ કરે તે તપ છે. હમેશની ખાવાની ચીજોમાંથી કંઈ ને કંઈ ચીજ દરરોજ ઝોઘી કરવી તે પણ તપ છે. જમતી વખતે પોતાના હાર કરતાં જુગ હાર કમતી કરવો એટલે જમવામાં ઉણાશ રાખવી એ પણ તપ છે. છ પ્રકારના રસમાંથી કોઈ રસનો ત્યાગ કરવો તે પણ તપનો ભેદ છે. આ બધાં બાજુ તપ છે, તેનું સ્વરૂપ સમજવામાં આવે અને ધારે તો દરરોજ કંઈ ને કંઈ તપ થઈ શકે. આ રીત આત્મસંયમ કરવાની મહાન કૃતિ રૂપ છે. અભ્યાંતર તપમાં પોતાના ચારિત્ર અથવા વ્રતને દુપણ લાગે એવું કૃત્ય બુદ્ધથી-અબુદ્ધપણથી થઈ ગયું હોય તો તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત શુદ્ધ ગુર પાસે લેવું જોઈએ. ગુર જે પ્રાયશ્ચિત્ત આપે તે પ્રાયશ્ચિત્ત અંગીકાર કરીને ફરી તે પ્રમાણે બુદ્ધ ન કરવાનો ઉદ્ધમ રાખવો જોઈએ. આપણાથી અધિક ગુણવાનનો વિનય અને વૈયાવચ્ચ કરવો, સહાય જ્ઞાનાભ્યાસ કરવાનો ઉદ્ધમ કરવો તથા બંધેલું જ્ઞાન બુલી ન જવાય તેને માટે તેનું રીતી-જન કરવું એ પણ એક પ્રકારનું અભ્યાંતર તપ છે. ધ્યાન અને કાષોત્સર્ગ કરવો તે પણ અભ્યાંતર તપમાં આવે છે. આ અભ્યાંતર તપ પણ આત્મિક શક્તિ પ્રગટ કરવાને કારણરૂપ છે, તે તેથી નવપદ્યત્ર ધર્મતત્ત્વમાં તેની યોજના થયેલી જણાય છે.

ઉપર પ્રમાણે નવપદ્યમાં રહેલા દેવ ગુર અને ધર્મતત્ત્વનું વ્યવહારથી સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ જોયા બાદ તેના નિમિત્તથી આલ્પઅન અને ધ્યાનથી આત્મિક ઉન્નતિ કેવી રીતે કરવી એ જાણવાનો આપણો ખાસ ઉદ્દેશ છે. એ બાબતમાં ન્યાય શિરોમણી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ જણવિજયજી મહારાજે શ્રી શ્રીપાળ ચરિત્રના ચોથા અંકની ચારની ઢાળમાં જે વર્ણન કરેલું છે, તે વાંચી મનન કરવા ખાસ ભલામણ કરવામાં આવે છે. તેમાં તેઓશ્રી નીચે પ્રમાણે જણાવે છે:—

આરાધનનું મૂળ જસ, આત્મભાવ અછેહ ॥

તિણે નવપદ છે આત્મા, નવપદ માંહે તેહ ॥ ૧૨ ॥

ધ્યેય ક્ષમાપત્તિ હુયે, ધ્યાતા ધ્યાન પ્રમાણુ ॥

તિણે નવ છે આત્મા, જ્ઞણે કોઇ સુજ્ઞણુ ॥ ૧૩ ॥

લહી અસંગ ક્રિયાબળે, જશ ધ્યાને જિણે સિદ્ધિ ॥

તિણે તેવું પદ અતુભવ્યું, ઘટમાંહિ સકળ સમૃદ્ધિ ॥ ૧૪ ॥

નવ પદનું મૂળ આરાધન તો નિશ્ચય આત્મભાવ છે, એટલે નવ પદનું આરાધન કરવું તે આત્મભાવ જાણવો, તે માટે નવ પદ તે આત્માજ છે, અને નવપદ માંહે એજ આત્મા છે. જે વસ્તુ ધ્યાવા યોગ્ય છે, તેને ધ્યેય કહીયે, તે ધ્યેયની સમાપ્તિની સંપૂર્ણતા સમ્યક પ્રકારે થાય તો ધ્યાતા જે ધ્યાન કરનારો જીવ તેનું ધ્યેય વસ્તુનું જે ધ્યાન તે પ્રમાણુ થાય. ધ્યેયની પૂર્તતા વિના ધ્યાનની પૂર્તતા થાય નહિ. ધ્યાતાના ધ્યાનનું જે પ્રમાણુ તે ધ્યેય સમાપ્તેજ હોય, માટે એ નવપદ છે એજ આત્મા છે.

એ નવ પદનું ધ્યાન કરવા મુખ્યત્વે એ દરેક તત્ત્વોમાં તે તત્ત્વનું સ્વરૂપ, અને તેના ગુણ બતાવેલા છે. તેવા ગુણ પોતાનામાં છે કે નહિ તેનો સુકાબલો-કે જોડન કરવાનું છે. અરિહંત ભગવંત એ પણ મૂળ તો આપણા જેવા સામાન્ય આત્મા હતા, તેમણે જે અસાધારણ શક્તિ ફેરવી તે વિશેષ પદને લાયકતા જે ગુણો આત્મામાં ગુમપણે રહેલા હતા તે ગુણુ પ્રગટ કર્યા તો તે તે પદને લાયક થયા. તેમના તેવા ગુણોનું ધ્યાન કરી તેવા જે ગુણુ આપણા આત્મામાં રહેલા છે તે જ્ઞે આપણે પ્રકટ કરીશું તો આપણે પણ તેમના જેવા

થઈ શકીયું. તેમનામાં અને આપણામાં જે ભેદ છે તેનો છેદ કરવો એ આપણું પોતાનું ખાસ કર્તવ્ય છે. તે જો આપણે નહિ કરીએ તો કદી પણ તેમના જેવા થઈ શકવાના નથી. ભેદભાવ દૂર કરવાનો ઉદ્ધમ કર્યા સિવાય ને અંશે અંશે પણ તેવા ગુણો પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય આપણો આત્માજ અરિહંત છે, એમ માનવાની ભુલ ન થાય તેને માટે ખાસ ધાનજી રાખવાની છે. એ ભેદપણાનું સ્વરૂપ સમજીને ભેદપણાના કારણનો નાશ કરવાને પ્રયત્ન કરવો એજ આત્મિક શક્તિ પ્રગટ કરવાની કુચ્છી છે. એજ પ્રમાણે સિદ્ધતા જીવોએ પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરેલું છે, તે જીવો પણ પ્રથમ આપણા જેવાજ સામાન્ય હતા. તેમણે એજ રસ્તે પોતાની આત્મિક ઉન્નતિ કરેલી છે, અને સાદી અનંતભાગે પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે. બધી જગ્યોએ પદનીજ ઉપાસના કરવાવાળા છે, અને એ પદ પ્રાપ્ત થયા સિવાય સંપૂર્ણ આત્મિક ઉન્નતિ પ્રાપ્ત થયાનો ટાવો કોઈ પણ કરી શક્યા નથી. તેના સ્વરૂપની રમણતા અને તેમનામાં જે અસાધારણ ગુણો રહેલા છે તેનું ચિંતવન તે આપણામાં રહેલો ભેદભાવ દૂર કરવાને માટે યથાશક્તિ પ્રવૃત્તિ-ઉદ્ધમ-સમ્યક્ ક્રિયા કરવી એ આપણી દરજ્જા છે. એ પદના ઉપાસક આચાર્ય મહારાજ ઉપાધ્યાય, અને મુનિમહારાજ પણ સામાન્ય આત્મામાંથી એ દરજ્જે પ્રાપ્ત થયા છે. એ પણ આત્મા છે, એમના આત્મા આપણા કરતાં પોતાની આત્મિક શક્તિ પ્રગટ કરવાને મોક્ષમાર્ગ સન્ન્યુષ્ઠ થયા છે, અને તે તે પદને લાયકના ગુણો પ્રાપ્ત કર્યા છે, તેજ એ પદને શોભાવે છે. દ્રવ્યથી અને ભાવથી એ પદને ધારણ કરનાર આત્મા આપણા કરતાં મહાત્મ પવિત્ર છે. આપણા કરતાં અનેકગણા શુદ્ધ છે, અને તેવો નિયમ છે, માટે આપણો આત્મા પણ જો તે પદ પ્રાપ્ત કરવાને પ્રયત્નશીલ થાય તો તે પ્રાપ્ત કરી શકે. તેમના આત્મામાં ને આપણા આત્મામાં મૂળ સ્વભાવે કંઈ તફાવત નથી પણ જેટલે અંશે આપણા કરતાં તેમણે પોતાનાં કર્મ ખપાવી ઉપલો દરજ્જે પ્રાપ્ત કર્યો છે તેટલે અંશે તેમના ગુણો વંદનીય છે. તેમનો તે દરજ્જે પ્રાપ્ત કરવાને માટે શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલ તે તે પદને લાયકના ગુણો આપણે આપણા આત્મામાંથી પ્રગટ કરવા પ્રયત્ન કરીશું તો એશક કોઈ ધાને પણ આપણે તે પદને લાયક થઈ શકીશું. એમ જાનીઓનું ફરમાન છે. માટે આત્મિક ઉન્નતિ કરવાને માટે એ પદનું સ્વરૂપ સમજી તેમનામાં આપણામાં રહેલો ભેદ સમજવો જોઈએ. ત્યાર પછી તે ભેદ જેટલે અંશે આપણે દૂર કરીશું તેટલે અંશે તે પદના નિકટ આપણે જઈ શકીશું.

સમ્યક્જ્ઞાન, દર્શન, આરિત્ર અને તપ એ આત્માના ગુણો છે. આત્મામાં અનંત જ્ઞાન, દર્શન અને આરિત્ર રહેલું છે, તે કંઈ નવું પેદા કરવાનું નથી. તેનું મહત્ત્વ કેટલું છે તે આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ. એ શક્તિ આત્મામાં દબાઈ ગઈ છે, તે દબાવનાર આપણાં શુભાશુભ કર્મો છે, એ શુભાશુભ કર્મ ભોગવી-ખપાવી-નીરજરાવીને આપણો આત્મા નિર્મળ કરવો, એજ આપણું મુખ્ય નિશાન છે. સાધકની સાધના ત્યારેજ પૂર્ણ થશે, કે જ્યારે આપણો આત્મા નિર્મળ-સદ્વિત્ત અને આનંદમય થશે-નિર્મળ આત્મા અનંત સુખનો ભોગી થાય છે, હળદરની પરીક્ષા કરવાની જેમનામાં પાવર-શક્તિ નથી તે કેસરની કીમત કેવી રીતે કરી શકશે. અનાજની ગુણોમાં ભરેલું અનાજ કેવું છે, તે તેની અંદર ખરવી મારીને તેની વાનગી ઢાઢી જેવામાં આવે છે, તે ઉપરથી થઈ શકે છે. તેવીજ રીતે સદ્ગુણોથી ઉત્પન્ન થતું સુખ એ વાનગી રૂપ છે ને આત્મિક ઉન્નતિનો સાધક તેનું અન્નલોકન કરશે તો તેને સહજ યત્કિંચિત સુખના અનુભવ થશે. પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય ભોગવી

જે સુખ થાય છે તે સુખાભાસ છે, એમ માની લીધેલું છે, તેનું સુખ સર્વને એકસરખું લાગતું નથી. વાસ્તવિક તે સુખજ નથી. એ માની લીધેલું સુખ પણ દુઃખગર્ભિત હોય છે. જેમ અબક્ષ ખાનપાન ખાનારા છવે તે ખાવામાં આનંદ માને છે, પણ તે નહિ ખાનારા છવેને તેથી કદી પણ આનંદ થાયજ નહિ. તે તો ઉલટો તેને ધિક્કારે છે. વ્યવહારની અંદર અપ્રમાણિકપણાથી છદ્મી ગુજારનાર આનંદ તે પ્રમાણિક છદ્મી ગુજારનાર કદી પસંદ કરે નહિ. દરેકના આનંદનાં કારણો જુદાં જુદાં છે. વિપરી છવ પરદારાગમન કરવામાં જ્યારે છદ્મીનું સાધ્ય માને છે, ત્યારે સ્વદારા તે વર્તનને ધિક્કારે છે. ધન સંગ્રહ કરવાનો અતિ લોભ છવને પ્રાપ્ત કરવાને કેટલું દુઃખ બોળવે છે, ત્યારે સતોષી છવ પોતાને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે થોડું પણ મજે છે તો તેથી આનંદ મેળવે છે. આમ પુદ્ગલિક વિષયમાં સુખની માન્યતામાં તદ્દાવત છે, પણ આત્મિક ગુણો પ્રગટ કરનારનો આનંદ પ્રાયઃ સરખો હોય છે. વ્યવહારમાં સાનું, રૂપુ, ચાંદી ઇત્યાદિને ધન માનવામાં આવે છે, ત્યારે તત્ત્વ જ્ઞાસુ ગુણોને ધન માને છે. વ્યવહારમાં માનવામાં આવતું ધન પ્રસંગવશાત્ નાશ થઈ જાય છે, જ્યારે ગુણોરૂપી ધન નાશ થવાનો સંભવ ઝોછો છે, અને ગુણોનો નાશ થતો નથી પણ તેની ઉપેક્ષા કરવામાં આવે છે ત્યારે તે ઠંકાઈ જાય છે. ધન-દોલત એ છવને પરભવમાં સાથે આવતાં નથી. ધનવાનનું ધન, વર્મીનદારની વર્મીન અને રાજ્યઓનાં રાજ્ય અહિંજ રહી જવાનાં છે, સાથે જવાનાં નથી. ત્યારે આત્મિક વિકાસ પામેલી શક્તિ-આત્મિક ગુણો જેટલે દરજ્જે પ્રગટ થયેલા હોય, મરણ આવસરે જેવો આત્મા-છવ નિર્મળ હોય છે તેવોજ આત્મા આ બવની મુક્તાધરી પુરી કરી પરભવમાં જાય છે.

ત્યારે હવે પ્રશ્ન એ ઉભો થાય છે કે મનુષ્ય જીવનમાં વાસ્તવિક કર્તવ્ય શું? આ જીવનની અંદર પુદ્ગલિક સુખ મેળવવાને અને તે મેળવવાનું નિમિત્તભૂત એવું દ્રવ્ય તે સંગ્રહ કરવાનેજ છદ્મી ગુજારની, અને આપણા આત્મામાં રહેલી જીમ શક્તિ જે આપણને પરિણામે હિતકારક છે તે પ્રગટ કરવાને કંઈ પણ પ્રયત્ન ન કરવો, એ એક જાતની ભૂલ જેવું નથી? આ જાખનમાં બીજાઓ આપણને ઉપદેશ આપે છે, તેની વચ્ચે આપણને વાસ્તવિક જેમજે તેવી થતી નથી પણ શાંત ચિત્તથી વિચાર કરવાથી આપણે પોતેજ તેનો જવાબ શોધી કાઢી શકીશું. એ શોધી કાઢવામાં નવપદ ચંત્રની રચના આપણને ઘણી મદદગારરૂપ થઈ પડે છે. સિદ્ધાંત શાસ્ત્રમાંથી શોધ કરી તે પ્રગટ કરવામાં જ્ઞાનીઓએ આપણા ઉપર મહદ્ ઉપકાર કરેલો છે. સંસારિક-વ્યવહારિક કાર્યમાં મચી રહેલો જીવ નવપદ ચંત્રની દ્રવ્યથી પૂજ્ન કરવાને પ્રથમ ઉચ્ચકવાન થાય છે. તે વખતે તેને આ શું છે એમ સહજ વિચાર ઉદ્ભવે છે. પ્રથમ જીવ પુદ્ગલિક સુખ મેળવવાને માટે તેની પૂજ્ન કરે છે, હમેશ તેની પૂજ્ન અને મનન કરનારની દ્રષ્ટિમાં કાળાંતરે ફેરફાર થાય છે. અને પુદ્ગલિક સુખનો ઉચ્ચક જીવ આત્મિક ગુણો પ્રાપ્ત કરવાને જ્ઞાસુ થાય છે. અને શાસ્ત્રોક્ત રીતે તેના આરાધન અને ધ્યાનથી તેને પોતાના કર્તવ્યનો વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે. આત્મિક શક્તિ પ્રગટ કરવાની ક્ષમ્યાને ફક્ત વર્ષમાં બે વખતજ નવ નવ દિવસ તેનું આરાધન કરીનેજ સતોષ પામવાનો નથી તેથી આગળ વધવાનું છે. હમેશ નવપદ નિમિત્તે આંખીલ તપશ્ચર્યા ન થઈ શકે એ ખરૂં પણ દ્રવ્યથી પૂજ્ન કરવામાં અને ભાવથી તેની રતવના કરવામાં અને ગુણોનું ચિંતન કરવામાં આવે તો પોતાના આત્મામાં સુખપણે રહેલા ગુણો

જ્ઞાતી પ્રગટ થાય અને પોતાની આત્મિક શક્તિ-પાવર વધે એમાં કાંઈ શંકા લેવા જેવું લાગતું નથી.

દુનિયાદારીના સાધારણ અનુભવથી આપણને ઝેટલું તો માલમ પડે છે કે ધનવાન કરતાં ગુણવાનની કિંમત ઝોટકી થતી નથી. ચલકે કેટલેક અંશે વધારે થાય છે. સાચી મહાત્માઓ પાસે કાંઈ દ્રવ્ય હોતું નથી. ફક્ત મોક્ષ સાધનના સાધકતા કે તે મહાત્માઓ સંસારિક જીવો કરતાં ગુણોમાં આગળ વધેલા છે, તો તેને ગમે તેવા ધનવાન હશે તે પણ માન આપે છે—નમે છે એ શેનો મહિમા છે? ફક્ત આત્મિક વિકાસ વધારે થયેલો, વધુ ગુણો પ્રગટ કરેલા તેનોજ.

કાંઈ પણ ધંધો કરવાને સારૂ મુડીની જરૂર પડે છે. કેટલાક ધંધા એવા છે કે મુડી વિના થઈ શકે નહિ. મુડી ભેગી કરી ધંધો સારૂ કરનારની વ્યસાધારણુ ફરજ એ છે કે તે મુડીમાં વધારો થાય તેવા પ્રકારે ધંધાની શરૂવાત કરવી અને ધંધો વધારવો. પણ મુડીમાં ખોટ જવાનો પ્રસંગ આવે તેને ધંધો કરવો નહિ અને ધંધો આગળ કરતાં અટકવું. તેવું ધારણુ નહિ સ્વીકારનાર પોતાનો નાશ કરવા ઉપરાંત તેના સહવાસમાં આવનારને પણ અથવા ઝોટકે અંશે નુકશાન કરે છે. હિંદુસ્તાનમાં માનનિય ગણાતી સ્પેસી બેંક યાને ખીજી નાની બેંકો કેડીટ, પીપલ્સ વિગેરેના બનેલા દાખલા આપણી નજર આગળ તાજા છે. તેમના મેનેજરોએ બેંકોના વહિવટ મુકરર કરેલા ધારણુ પ્રમાણે નહિ ચલાવતાં નુકશાન-કારક ધંધાઓમાં ઝોટકાવું તેથી તેમનો પોતાનો નાશ કરી લીધા ઉપરાંત કેટલા લોકોના જીવનનો નાશ કર્યો છે! ધનવાન ગણાતી વ્યક્તિઓને પણ ગરીબાઈમાં નાખી દીધા છે.

સંસારિક-ગૃહસ્થપણાની જાંદગી ગુજારનાર જીવો પોતાના જીવનમાં જે આગળ વધવા માગતા હોય તો તેના માટે શાસ્ત્રકારોએ એક મદાન્ સાધી બતાવી છે, ને તે એ છે કે તેણે ન્યાયી થવું. સંસાર વ્યવહારના દરેક કાર્યમાં ન્યાય સુદ્ધિથી ચાલવું. ન્યાયથી વૈભવ-ધન મેળવવાનેજ પ્રયત્ન કરવો, ન્યાયી જીવન ગુજારનારની કદી આત્મિક ઉન્નતિ ન થાય, તોપણ અધોગતિ તો નહિજ થાય. નવપદ્મ આરાધન દ્વારા આત્મિક ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છવાળા જીવે આ નિયમ ખાસ ધ્યાનમાંજ રાખવાનો છે. જૈનદર્શન ન્યાયવાન જીવનેજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. મોક્ષ ઇચ્છના સાધક જીવની સાધના ત્યારેજ ફળીજૂત થાય છે, અને તેટલાજ માટે શાસ્ત્રકારોએ માર્ગાનુસારીના પહેલાજ ગુણુ તરીકે તેને વર્ણવેલો છે. મનુષ્ય ભવશ્પી મુડી પૂર્વપુણ્યથી આપણે પ્રાપ્ત કરી છે, તો આ ભવશ્પી દુકાનનો વ્યવહાર એવા પ્રકારનો ચલાવવો જોઈએ કે મુડીમાં વધારો થાય ઝેટલે મનુષ્ય જીવન ઉત્તરોત્તર ઉંચ પડવી પામે. નવપદ્મમાં બતાવેલું મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરે, પણ ઉપરના દ્રષ્ટાંતમાં જણાવ્યા મુજબ મુડી ગુમાવાય ઝેટલે મનુષ્ય જાંદગીમાં ઉતરી તિથેચ અથવા નરક ગતિ પ્રાપ્ત ન કરે એવી વર્તણૂક તો નજ રાખવી જોઈએ. તે પ્રમાણે ન બને તેને માટે અદાર પ્રકારના પાપસ્થાનકોનું સેવન ન થાય એવી કાળજી રાખવા શાસ્ત્રકારોએ આજ્ઞા કરેલી છે.

કેટલાકોની એવી માન્યતા છે કે ઉત્કાંતિના નિયમ મુજબ જીવ ઉપલે પગથિયે ચઢે, તે પછી ગમે તેવાં કામ કરે તો પણ પાછો ન પડે. જ્યમકે એકદ્રિમાં બેરેંદ્રિમાં ઉત્તરોત્તર પચેંદ્રિ સેવી ચઢે, પચેંદ્રિ પ્રાપ્ત કર્યા પછી ત્યાં ગમે તેવાં હલકાં કર્મ કરે તો પણ તે પચેંદ્રિથી પતિત થઈ નીચલી યોતીમાં જાય નહિ.

આ સિદ્ધાંત જૈન શાસ્ત્રકારોને માન્ય નથી, જેવી રીતે શુદ્ધ વિચારથી આત્મિક ઉત્ક્રાંતિ થાય છે, તેવીજ રીતે અશુદ્ધ વિચાર-આચરણથી અવ્યોગતિ પણ થાય છે. તેના પ્રત્યક્ષ દાખલા વ્યવહારમાં આપણને માલમ પડે છે. શ્રીમંત ગરીબ થાય છે. મોટા દર-જ્ઞનો અધિકાર ધરાવનાર અધમ મૃત્યોથી અધિકારથી બ્રહ્મ થાય છે. મજબુત શરીરવાળા પહેલવાન પણ નિર્મોહ્ય થઇ જાય છે. તે પછી અધમાચરણ જીવ જે સ્ટેજે પોતે આવેલો છે, તેથી અધોગતિએ નહિ પહોંચવાનો દાવો કેવી રીતે કરી શકે ને તેમ શી રીતે થઇ શકે? પછી તે મનુષ્યગતિ પ્રાપ્ત કરેલા પ્રાણીને પાપાચરણ કરવાનો એક જ્ઞતનો પટો પ્રાપ્ત થયો કહેવાય કેમકે તે ગમે તેવાં પાપ કરશે તેમણે મનુષ્ય ભવથી હલકી સ્થિતિના ભવને તે પ્રાપ્ત થશેજ નહિ. આ માન્યતાના વારતવિકપણા સંબંધી ઘણો વિચાર કરવાનો છે, અને જૈન શાસ્ત્રકારોએ પોતાની જ્ઞાનદ્રષ્ટિ-પાવરથી એ સિદ્ધાંત સ્વીકારવાને ના પાડેલી છે. આ જુદા આત્મિક ગુણો વિકાસ કરવાની ઇચ્છવાળાથી ન થાય એના માટે ખાસ કાળજી રાખવાની છે.

વ્યવહારિક ઉન્નતિ કરવાની જિજ્ઞાસાવાળા આત્મિક ઉન્નતિ કરી શકે કે કેમ? એ એક પ્રશ્ન છે. પણ આત્મિક ઉન્નતિના ઇચ્છક આત્મિક ઉન્નતિ કરવા ઉપરાંત વ્યવહારમાં પણ તેના તે ગુણથી ઘણા પ્રકારની અનુકૂળતા થાય છે, એમ અનુભવથી જણાય છે.

મનુષ્ય સ્વભાવ પ્રાચે ભુલણીઓ છે. વ્યવહારીઓ પરચુરણ કામો કરવામાં તે કામો મહત્વનાં કરવાને તે ભુલી જાય છે, અથવા મુલતવી રાખે છે, તેથી તે કેટલીક વખત આર્થિક તુકદાન પણ ભોગવે છે. ઐદ્ગલિક સુખની અંદર મઝા માનનાર જીવને પ્રથમ તે આત્મિક વિકાસની વાતજ નિરસ લાગે છે તે પછી તે તરફ પ્રગતિ કરવાની તે વાતજ શી, પણ હમેશ એને એજ વાત તેમના ધ્યાન ઉપર લાવવામાં આવે તે તે તરફ તેમનું લક્ષ ખેંચાયા સિવાય રહેતું નથી, અને કંઈ અંશે તે નિમિત્તથી તેના વિચારમાં પ્રાચે ફેરફાર થયા સિવાય રહેતો નથી. નવપદ દ્વારા જીવો પોતાની ઉન્નતિ કરી શકે તે માટે તેની દ્રવ્ય પૂજામાં પણ યોજના થએલી લાગે છે. દરેક દહેશસરમાં નિદાન એક પણ ધાતુના સિદ્ધ ચક્રની આવસ્યકતા છે ને તે હોય છે. દ્રવ્યપૂજના અધિકારી શ્રાવક દ્રવ્યપૂજન કરતી વખતે તેનું પૂજન કરે છે. ત્યાં દહેશસરની ઝાકવણ નથી હોતી. ત્યાંના શ્રદ્ધાળુ શ્રાવકો સિદ્ધચક્રના છાપેલા ગુરુકાઓ રાખે છે, અને વાસક્ષેપ-કેસર ચંદનના સુગંધી પાઉકરથી તેની પૂજા કરે છે. જીવો આ નિમિત્તથી પોતાની આત્મિક શક્તિનો વિકાસ કરી શકશે એમ જ્ઞાનીઓએ જ્ઞાન દ્રષ્ટિથી જોયાથી આ યોજના થઇ હશે એમ માનવામાં કંઈ ભૂલ થતી નથી. આવી સરસ અને ઉત્તમ યોજના કરી જ્ઞાનીઓએ આપણા ઉપર કેટલો બધો ઉપકાર કર્યો છે? ઉપકારી પુરુષોએ જ્યારે આવા નિમિત્તની યોજના આપણે માટે સિદ્ધાંતમાંથી શોધી કાઢેલી છે, તે તેનો આપણે લાભ લેવાને જેનસીળ શા માટે રહેતું જોઈએ?

નવપદ વંત્ર આરાધનથી ઘણા જીવોએ લાભ મેળવેલો હશે, તેમાં સુખ્યત્વે શ્રીપાળ રાજા અને તેમની પટરાણી મયણાસુંદરીની કથા જૈન દર્શનમાં ઘણી પ્રસિદ્ધ છે. તેમનાં ચરિત્રો સંસ્કૃત-પ્રાકૃત અને ગુજરાતી વિગેરે ભાષામાં ઘણાં રસિક છે, અને જ્યાં જ્યાં જૈનોની વસ્તી છે, ત્યાં ત્યાં ખ્લોળા ભાગે વરસમાં નિદાન એક બે વખત વંચાવવાનો રિવાજ છે. સંવત ૧૭૩૮ ના ચોમાસામાં રાંદેરમાં મહાન ગીતાર્થ શ્રી ચિત્રવલિજય ઉપાધ્યાય તથા જશવિજય ઉપાધ્યાય ચોમાસુ રહેલા હતા. તેમણે ગુજરાતી ભાષામાં શ્રીપાળ રાજાનો રાસ ખનાવેલો છે, તે જોઈલો બધો તેો રસિક અને સરળ છે કે એક વખત તે

વાંચવાને શક્તિ ક્યાં પછી તે સંપૂર્ણ ક્યાં સિવાય એન પડતું નથી. શ્રીપાળ રાજા અને નાર્યાકા મયણાસુદરીનું ચારિત્ર એટલું બધું અનુકરણીય છે કે તેના દરેક ગુણનું વિવેચન એક બીજાં અંથ બનાવવા જેવું થાય. પ્રાચ્યે ગુરુરથનાં ચરિત્રો-કથાઓ-સાધુ મહાત્માઓ વાંચે નહિ છતાં તેમનું ચરિત્ર એટલું બધું અહ્લુત અને આદરણીય છે કે તેમનું ચરિત્ર સિક્કાંતમાં ગુંથાયેલું છે. સાહિત્યના શોખીન અને અભ્યાસીઓ જૈન કે જૈનેતર હો તેમને શ્રીપાળના રાસનું વાંચન સંતોષ અને આનંદ આપ્યા સિવાય રહેશે નહિ. એ શ્રીપાળ રાજાનો રાસ વાંચવાની લલામણુ ક્યાં સિવાય રહી શકતું નથી. ચોથો ખંડ જૈન તત્ત્વ-જ્ઞાનની વાનગી રૂપ છે. તે ખાસ મનન કરવા લાયક છે. શ્રીપાળ રાસના વાંચનારાઓ પૈકી કેટલાક તે ભાગ નિરસ અને સમજણ પડે તેવો નથી એમ ધારીને પુરો વાંચતા નથી. પણ એમ કંટાળી મુકી દેવાથી જ્ઞાનાવર્ણીય કર્મ ખપશે નહિ. વાંચીને વિચાર કરવો અને તેની ચર્ચા કરવી, ન સમજણ પડે તેવા ભાગની નોટ રાખી સહગુરૂની અથવા તેના અભ્યાસની એમવાદ્ય મજે ન સમજાયલા ભાગનો ખુલાસો મેળવી લેવો, એથી આત્મિક ઉન્નતિનો રસ્તો શોધવાનું સુગમ થઈ પડશે.

શ્રીપાળ રાજાના રાસ ઉપરથી લેવાનો સાર એવા મતલબનો એક લેખ જૈનધર્મ પ્રકાશ નામના માસિક પત્રમાં વણુ લાંબા વખત સુધી આવેલો છે તે લેખ વણુ સરળ અને સમજણ પડે તેવો છે, તે યુક્તના રૂપમાં બહાર પાડવાની મુચના સાથે જૈન સિક્કાંત વિરહ જે કંઈ વિચાર માલમ પડે તો તે જણાવવાની સાથે જ્ઞાની વાચના કરવાની રજા લેઈ છું.

શ્રી અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથ તીર્થ.

(લેખક-શ્રી. ખંડેચરદાસ દુલવદાસ-વડોદરા.)

(અનુસંધાન અંક નવમાના ૨૬૬ પૃષ્ઠથી)

આ તીર્થનો સ્વેતાંબર તથા દ્વિગંબર બંને સંપ્રદાય, જ્યાં પૂજા ને ભક્તિનો લાભ સરખો લે છે.

બંનેની પૂજાની વિધિ તીર્થે મુજબ છે. સવારમાં ૬ વાગેથી ૯ નવ વાગતા સુધી ત્રણ કલાક સ્વેતાંબરને પૂજવાનો યામ છે. તે યામમાં સ્વેતાંબરના રીવાજ મુજબ પખાળ પૂજા કરી પ્રભુને ચક્ષુ ચઢાવી આંગી ચઢાવામાં આવે છે. દરવાજા ઉપર પહેરેગીર ધડીઆળ દર કલાકે વગાડે છે. અને નવનો ટકોરો વાગ્યો એટલે તરતજ દ્વિગંબર ભાઈઓ નાહી ઘોષ તૈયાર થઈ રહેલા તરતજ હાજર થાય છે અને સ્વેતાંબર ત્યાં પૂજા કરતા હોય તેમને નીકળો નીકળો કરી ઘોંઘાટ કરી મૂકે છે. પૂજા અધુરી હોય તોપણ નીકળવું પડે છે. દ્વિગંબર ભાઈઓ ચીપીઆ લેઈને ઉભા હોય છે જે તરતજ ચક્ષુ ઉખાડી નાંખે છે. ઘાગીના ઉતારીને નવેસરથી પખાળ પૂજા કરે છે. હવે જ્યાં બારનો ટકોરો વાગ્યો કે સ્વેતાંબર ભાઈઓ હાજર થાય છે અને દ્વિગંબર ભાઈઓને હાંકી કાઢવામાં આવે છે. તેઓ તરતજ રાખ ઉની ખદખદતી કરી ચક્ષુમાં ચાંપી દે છે. પાછા ત્રણનો ટકોરો વાગ્યો કે દ્વિગંબર ભાઈઓ આવી હાજર થાય છે અને ચક્ષુ ઉખાડી નાંખે છે. આવી રીતે ત્રણ ત્રણ

હલાકે પ્રભુની પૂજા પખાણ ઝેમ દિવસમાં ચાર વખત થાય છે. તેમાં બે વખત સ્વેતાંબર ને બે વખત દિગંબર પૂજા કરે છે.

દેહરાસરના ગોડી લોકોના કુટુંબનું માણસ વરપ છે તેઓ જાતના મરાઠા છે. તેઓ પ્રભુ પાસે અગર તેમના ખેળામાં જે ચઢવાનાં આવે તે તેઓ લેઈ લેતા હતા તેને માટે સંવત ૧૯૬૫ની સાલથી દેહરાસરનું ડામકાળ કરવા ચાર માણસ નીમીલાં છે અને પૂજારી એક વ્યાજાણ છે. હવે પ્રભુને જે ચઢવાનાં આવે તે સઘળું બંધારમાં નાંખવામાં આવે છે અને ગોડી લોકોને ચાર ગાદીને રૂ. ૨૬૧ કિલો આપવાનો હવાવ કર્યો છે. વળી જનશ્રુતે જે જે પૈસા આપવાના હોય તેની ઠાપેલી પાવતી આપવામાં આવે છે અને તે પાવતીમાં લખ્યા મુજબ પૈસા મેલેતાને ખતાવી પોતાને હાથે નાંખી દે છે. તીર્થેરીને તાજુ વાસીને સીલ કરેલી હોય છે તેની કુટુંબી મુખ્ય આગેવાન પાસે રહે છે. બ્યારે તીર્થેરી બરાવ ત્યારે સઘળા આગેવાનો એકઠા થઈ કહાડે છે. આ બંધોચરત ધણી સારો થયેલો છે. હવે આ તીર્થેનું વર્ણન ખતમ થાય છે પણ મારે લખવા સંબંધી શો આશય હતો તે સંચકર્મને જણાવું છું.

જૈન ધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાંત એવો છે કે સમદ્રોપના બંધનથી ચાર ગતિમાં-સંસારમાં રખડવું પડે છે. અને સમદ્રોષ તજવાથી સંસારથી મુક્ત થઈ ચિત્તસગ સિદ્ધ ભગવાન અને છે. આ અને ખતવાળા સ્વેતાંબર અને દિગંબરને માન્ય છે. માટે જે જે ધર્મ કૃત્યો કરતાં તે સમભાવથી કરતાં તથા જેમ સમદ્રોષ કની થાય એવું વર્તન રાખવું બેઠઝે ને તેવું વર્તન થાય તેજ તે ધર્મકરણી ધર્મમાં ગણાય. સામાયક, પ્રતિક્રમણ, પણ પૂજા વિગેરે આવશ્યક ક્રિયા કરતી વખત સમભાવ રાખવો બેઠઝે તથા જેટલો વખત સમભાવ રહે તેટલોજ વખત લેવામાં છે.

તીર્થે જવાનો મુખ્ય કહેશ એવો છે કે સંસારી કાર્યોમાં સમદ્રોષ થવાનાં નિમિત્તો ઘણાં છે તેથી સમદ્રોષ થાય છે એ નિર્વિવાદ છે. માટે ધરતી ઉપાધિ છેડી તીર્થે જવાથી સંસાર ઉપાધિ ટળે છે વળી ચિત્તની રમણતા પ્રભુના મુજરાગની ભક્તિમાં, પ્રભુ ભેટવામાં, પ્રભુ પૂજામાં ને આવશ્યક ક્રિયામાં ખત રમે છે. અને તેથી ચિત્ત ઘણું વખત સમભાવમાં રહે ને તેથી ઘણી કર્મની નિર્બંધ થાય પણ બ્યારે તીર્થે જવાથી સમદ્રોષ થાય તો પછી લાભ શું ?

શ્રી અંતરિક્ષ પ્રાર્થનાથજીની જના ને પૂજા કરતાં દ્રોષ ક્રિપ્ત થવાનાં કારણો અને છે અને તે એવા મોટા ક્ષયક્રમો કોટીમાં ચઢી હબરો રૂપીઆ શ્રાવકોના ખોટે માર્ગે ખર-ચાય છે એવો ખતાવ યોગ વર્ષ પર અનેલો સર્વને વિદિત હશે.

આવા મોટા ક્ષયક્રમો તો મોટા મોટા ભેગા થાય ત્યારે અને છે પણ નાના ક્ષયક્રમો તો હમણાં ખતવાનાં કારણો ઘણાં છે તે હું વાંચકર્મણને જણાવું છું.

શ્રી અંતરિક્ષ પ્રભુની પૂજા દિવસમાં ચાર વખત થાય છે. તેમાં બે વખત સ્વેતાંબર પૂજા કરે છે અને બે વખત દિગંબર પૂજા કરે છે. બ્યારે દિગંબર પૂજા કરે છે ત્યારે ચોખી-આની અણીઓના ગોઠા મારી ચક્ષુ કાઢી નાંખે છે અને બ્યારે સ્વેતાંબર પૂજા કરે ત્યારે રાજા હની ખદખદતી કરી ચક્ષુમાં ચોખી દે, તેથી કરીને દિગંબરને ખેદ થાય એ નિર્વિવાદ છે. તેમજ મુજુ સ્વેતાંબરને પણ પ્રભુના ચક્ષુમાં દિવસમાં બે વખત હની ખદખદતી રાજ ચોખવાથી શું ખેદ ન થાય ? અલખત થાયજ.

બ્યારે દિગંબર ભાઈઓ દિવસમાં બે વખત પૂજા કરવા આવે ત્યારે સ્વેતાંબરને પૂજા કરતાં અટકાવી તરતજ ચીમટાના ગોઠા મારી ચક્ષુ ઉપાડી નાંખે છે તેથી સ્વેતાંબર ભાઈ

ઓને ખેદ થાય છે. આ પ્રમાણે ચવાથી બંને મતવાળાને ખેદ થાય છે તે ફેટલીક વખત લક્ષ્મી પણ થાય છે. તે માટે સ્વેતાંબર અને દિગંબર બંને સંઘના આગેવાનોને વિનંતી કરે છું કે બંને પક્ષવાળા એકબીજા મળી સાથે પૂજા કરે તે કાર્ધ કોઈને ખેદ ન થાય તેમ વર્તવા આરી અહપશુદ્ધિ પ્રમાણે યાચના છે તે ધ્યાનમાં લેશે !

સ્વેતાંબર પ્રભુની પૂજા કરતાં ચાર અવસ્થાની ભાવના ભાવે છે. (૧) દાગીના ઉતારતાં પ્રભુએ રાજપાટની શિક્ષિ ઉપરથી મોહ ઉતારી સર્વ આણુષણુ ઉતારી શિક્ષા અંગીકાર કરી સર્વ વૈભવનો ત્યાગ કર્યો તો તેથી અત્યાંતિક અને અનંતકાળની ક્ષાયીક લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી તેમ હું પણ પુદ્ગલિક શિક્ષિ જે ક્ષણીક છે તે ઉપરથી મોહ ઉતારીશ ત્યારેજ મારું કાર્ય થશે. (૨) પ્રભુની પક્ષાળ કરતી વખત જન્મ સમયે ઇદ્રોએ મેરૂ શીખર ઉપર પ્રભુને લેઈ જઈ જેવી ભક્તિ કરી તેવી ભાવના ભાવે છે. (૩) ચંદન ત્રિલેપન, પુષ્પ, ધૂપ, દિપ વિગેરે પૂજા કરતાં પ્રભુની રાજ અવસ્થાની ભાવના ભાવે છે. અને (૪) પ્રભુની આંગી આબૂષણની રચના કરી પ્રભુની સમોસરણની ભાવના ભાવે છે. અને આ સ્તવનાદિકથી સિદ્ધ અવસ્થા ભાવે છે.

દિગંબર ભાઈઓ પ્રભુની સિદ્ધ અવસ્થા એકતેજ માને છે. એટલે આ બંને પક્ષવાળાનું માનવું અપેક્ષાએ સત્ય છે. એમ જે વિચાર કરે તો મત કદાચક ન થાય પણ તે પ્રમાણે સમજાણા જીવોનું માનવું ન બને માટે દરેક જીવની કર્મની પ્રકૃતિઓ જુદી જુદી છે. માટે બંને પક્ષમાંથી એક પક્ષવાળાએ પોતાનો કદાચક છોડવો એજ સાર છે અને કોણુ છોડે તે વિષે એક દર્શાંત આપું છું.

એક છોકરાને માટે બે બાઈઓને તકરાર થઈ. એક કહે કે આ મારો છોકરો ને ખીજી કહે કે એ મારો છોકરો; તેમાટે બંનેએ માજીસ્ટ્રેટ પાસે ફરીયાદ કરી. માજીસ્ટ્રેટ બંનેની તકરાર સાંભળી લીધી પણ બંનેમાંથી કોનો છોકરો છે તે સાખીત થઈ શક્યું નહીં તેથી માજીસ્ટ્રેટ સીપાઇને હુકમ કર્યો કે આ છોકરાને કાપાને બે સરખા ભાગ કરી બંનેને વેચી આપ ? આ ઉપરથી એક બાઈએ તે વાત કલુલ કરી અને ખીજી બાઈએ કહ્યું કે મારા છોકરાને કાપશો નહીં. ભલે એને જીવતો સોંપી દો, મારે જીવતો નથી, તેની પાસે જીવતો રહેશે તેને જીવને આનંદ પામીશ આથી માજીસ્ટ્રેટની ખાતી થઈ કે એ છોકરાની ખરી માછ તેથી તે છોકરો તેને સોંપી દાધો અને ખીજી બાઈ બોટી ગઈ પડી હતી તેને શિક્ષા કરી.

આ ઉપરથી સાર એ લેવાનો છે કે જે પ્રાર્થવપ્રભુના ખરા ભક્ત હશે તે પ્રભુની જેને લાગણી હશે તે કદાચક છોડશે.

હું શ્રી જૈનસ્વેતાંબર કોનકરંસને વિનંતી કરું છું કે શ્રીપ્રભુને દિવસમાં બે વખત જીની ખદખદતી રાજ ચોંપવાથી પ્રભુની ભક્તિ થાય છે કે આશાતના ? જે એક વખત ચઢવાથી હમેશાં ચક્ષુ કાયમ રહે તો તે વાત ઠીક છે પણ વારંવાર કરવાથી તે રીવાજ ખેદકારક છે માટે ચક્ષુ ચઢાવાનો રીવાજ તે પ્રમાણે બંધ થાય તો સારું. જેમ શ્રીકેશરીઆ પ્રભુને ચક્ષુ ચઢાવવામાં નથી આવતાં અને ખીજા દાગીના આંગી ચઢે છે તો ત્યાં બંને પક્ષવાળા મુખેથી સાથે મળી સંગાથે હળી મળી જાત્રા કરે છે અને દ્રોષ થવાનું કારણુ રહેતું નથી તેમજ આ તીર્થે પણ ચક્ષુ ચઢાવવાનું બંધ કરવાથી કોઈ પણ જાતની તકરાર રહે એમ સંભવતુ નથી, ચક્ષુ ચઢાવાથી મુક્તિ છે અને નહીં ચઢાવાથી મુક્તિ નથી ? તે વિષે નીચેના શ્લોક લક્ષ્યમાં લેશે !

સેયં વરોવા આસચંરોવા વુદ્ધોવા અહવઅન્નોયા ।

સમભાવ ભાવિ અપ્પા લહઈ મુલ્લસં ન સંદેહો ॥

અર્થ—શ્વેતાંબર હોય, દિગંબર હોય, અથવા પુદ્ગ હોય અને કોઈ વેદાન્તી હોય પણ જ્યારે આત્મા સમભાવથી આત્માને ભાવીત કરે ત્યારે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે તેમાં સંદેહ નથી. આ મહાત્માનું વચન બહુ મનન કરવા જેવું છે. માટે સમભાવ થવાનો રસ્તો આજ છે.

ગુણશીલ ચૈત્યતીર્થ.

આ તીર્થ બંગાળમાં આવેલું છે. ચોવીસે તીર્થેક ભગવાનની કલ્યાણક ભૂમિ આ દેશમાં આવેલી છે. દરેક ભગવાનનાં પાંચ કલ્યાણક ગણાય છે. (ચવન, જન્મ, દિક્ષા, કેવળ ને મોક્ષ; એ પાંચ કલ્યાણક ચોવીસે જીવનનાં મળી ૧૨૦ કલ્યાણક; તેમાંથી નેમનાથ પ્રભુનાં ત્રણ કલ્યાણક (દિક્ષા, કેવળ ને મોક્ષ) એ ગીરનાર ઉપર ને શ્રી આદિશ્વર ભગવાનનું મોક્ષ કલ્યાણક શ્રી અષ્ટાપદજી ઉપર મળી ચાર કલ્યાણક જતાં બાકીનાં ૧૧૬ કલ્યાણક બંગાળમાં છે ને તે શ્રી સમેતશીખરજીની જાગા કરનાર એ કલ્યાણક ભૂમિઓના દર્શનનો લાભ લે છે. આ કલ્યાણક ભૂમિઓમાં ગુણીઆજી (શાસ્ત્રમાં ગુણુશીલ ચૈત્ય) છે. આ જગ્યાએ શ્રી વીર પરમાત્માનાં ચૈદ ચોમાસાં થએલાં છે. અને શ્રી ગૌતમસ્વામી આદિ ૧૧ ગણ ધરોને આ જગ્યાએ દિક્ષા આપેલી એમ મારા સાંભળવામાં આવેલું છે. અહીંથી આસરે ૨૫ કોસ ઉપર કુંડળપુસ્તું તીર્થ છે તેને ગોખર ગામ કહે છે. ત્યાં શ્રી ગૌતમસ્વામી મહારાજની જન્મ ભૂમિ છે ત્યાં પણ મોટી ધર્મશાળા ને મહાવીર સ્વામીનું દહેરાસર છે તેમાં શ્રી ગૌતમ પ્રભુની મૂર્તિ તથા દહેરાની સામે ચોક્કમાં ગૌતમ સ્વામીનો અગ્નિ હોત્રનો કુંડ છે.

કવીલ જંકશનથી બનારસ જતાં વચમાં ત્રણ રોડેશન આવે છે; ત્યાંથી ઉતરી ૧૧ માઇલ ચુર્ણીઆજી (ગુણુશીલ ચૈત્ય) તીર્થ જવાય છે. આ તીર્થ જંગલમાં છે એટલે ત્યાંથી અર્ધા અર્ધા મેલને છોટે બે નાનાં ગામડાં છે અને પુસ્લા મેદાનમાં એક મોટું તળાવ છે. તળાવની મધ્યમાં શ્રી મહાવીર સ્વામી ભગવાનનું દહેરાસર છે તથા તળાવને કીનારે એક મોટી ધર્મશાળા છે, ત્યાંથી પુલ બાંધેલો છે. ધર્મશાળામાંથી પુલ ઉપર થઈને દહેરાસરમાં જવાય છે. ધર્મશાળાની વચમાં પુસ્લા ચોક્ક છે ને તેમાં કુવો તથા બાગ છે. ઉતરવાની સવડ સારી છે. વાસણ ગોદડાં વિગેરે મળે છે. ત્યાં પૂજારી બ્રાહ્મણ રહે છે તે વહીવટ કરે છે. ધર્મશાળાને ફરતાં તથા તળાવની પાળ ઉપર લીમડા, વડ વિગેરેનાં ઝાડ છે અને ફરતું મેદાન છે તેથી પુસ્લા હવા આવવાથી તે જગ્યા બહુ રમણીક લાગે છે. આ તળાવની વચમાં શ્રી મહાવીર સ્વામીનું દહેરાસર સાદુ પણ વીમાનના ઘાટનું ચોરસ સુંદર આકૃતિ અને ચારે તરફ ફરવા એટલો ને એહક છે તથા ફરતું તળાવનું પાણી છે. દહેરાસરની વચમાં શ્રી મહાવીર સ્વામીનું દહેરાસર છે તેમાં શ્રી મહાવીર સ્વામીની નાની પ્રતિમાજી છે. બેડે નેમનાથ ભગવાનની વેળની પ્રતિમાજી છે. તે દહેરાસરની ચારે તરફ ફરાય તેમ છે. તેમાં પાછલા ભાગમાં એક બાગુ ૧૧ ગણધરનાં પગલાં છે. દહેરાસરની ચારે ખુલ્લે ચાર ગોળ દેરીઓ છે. તેમાં જમણી બાગુની ખુણાની દેરીમાં શ્રી ગૌતમસ્વામીના મોક્ષ કલ્યાણકનાં પગલાં છે ને ડાબી બાગુના ખુણાની દેરીમાં ૨૪ ભગવાનનાં પગલાં છે. બાકીના બે ખુણાની દેરીઓમાં પણ પગલાં છે. જગ્યા સુંદર ને રમણીક છે.

તીર્થમાં થતી હિંસા.

આ દહેરાસરને ફરતું તળાવ છે તેમાં આબુબાબુના ગામોનાં છોકરાંઓ આવીને માછલાં પકડે છે. આપણે ભગવાનની પૂજા કરતા હોઈએ તે વખતે દહેરાસરની આરે બાબુએ છોકરાં પાણીમાં પેસી માછલાં પકડે છે. આ કેટલી ખેદની વાત છે?! આ બ્લેઈ કાની લાગણી ન દુખાય? એ વખતે તે લોકોને ધમકાવીએ તો બહાર નીકળી જાય છે. આપણે ત્યાંથી પાછા ધર્મશાળામાં આવ્યા કે પાછા તળાવમાં પડે છે. આ બનાવ હું ત્યાં આઠ દિવસ રહ્યો ત્યાં સુધી દરરોજ એ પ્રમાણે જોયો છે. આ બાબત ત્યાંના પૂજારીને કહ્યું કે માછલાં ન પકડે તેનો બંદોબસ્ત કેમ કરતા નથી? ત્યારે પૂજારીએ કહ્યું કે એનો બંદોબસ્ત અમારાથી થઈ શકે તેમ નથી. આ દહેરાસરનો વહીવટ કરનાર ખીહારના બાબુ સાહેબને કહો તો તે કરી શકશે.

અમો ખીહાર ગયા ત્યારે બાબુ સાહેબને ઘેર ગયા અને તેમને કહ્યું કે ગુણીઆજીના તીર્થમાં ભગવાનના મહોં આગળ દરરોજ હજારો જીવની હિંસા થાય છે. તે અટકાવવા વિષેની વિનંતિ કરી ત્યારે તેઓ સાહેબે કહ્યું કે આ દહેરાસર આપણું છે અને તળાવનો હક ત્યાંના જગીરદારનો છે. માટે બંદોબસ્ત થતો નથી. એ તળાવ જો આપણે ખીરીદી લઈએ તો એ બંદોબસ્ત થઈ શકે.

તે તીર્થનો લાભ શ્વેતાંબર તથા દિગંબર બંને સરખો કે છે એટલે બંનેનું તીર્થ છે. તે તીર્થ ધણું પવિત્ર છે.

જૈન શ્વેતાંબર તથા દિગંબર બંને કોનકરન્સના આગેવાનો અને સદ્ગૃહસ્થોને મારી નામ્ન વિનંતિ છે કે તે તીર્થમાં થતી હિંસા અટકાવવા માટે જગીરદાર પાસેથી તળાવ ખીરીદી લેઈ અગર જગીરદારનું મન મનાવી પ્રભુ પાસે થતી અસંખ્ય જીવોની હિંસા અટકાવવા પગલું ભરશે. સંઘને આ કામ ભારે નથી તેમ એકજ શ્રીમાન્ ગૃહસ્થ ધારે તો થઈ શકે તેમ છે માટે કોઈ પણ સખી ગૃહસ્થ આ કામ કરશે તો આવો અનંતો લાભ મેળવવાને બાબદશાળી થશે.

તે તળાવ વચમાં આપણા પ્રભુજીનું મંદિર છે તો તળાવ પણ આપણું હોવું જોઈએ એમ અતુમાન થઈ શકે છે. પણ ત્યાં શ્રાવકની વસ્તી નહિ હોવાથી એ માલિક થયા હોય એમ લાગે છે છતાં માલિક થઈને એ તળાવની કંઈ પણ ઉત્પન્ન કે આવક થાય તેમ નથી પણ ફક્ત ઢોરોને પાણી પીવા ને ન્હાવા-ઘોવાનો ઉપયોગ થાય તેમ છે. તે ઉપયોગ તેઓ કરે તેમાં આપને કંઈ હરકત નથી છતાં ફક્ત માછલાં ના પકડે તે બાબતનો કરાર કરાવી લઈને તે કરારનો અમલ ચાલુ રહે તેને માટે સંઘના આગેવાનો પગલું ભરશે તો પ્રભુ-ભક્તિનો લાભ, તીર્થની આશાતના યજ્ઞવાનો લાભ અને અનંતા જીવોને અભયદાન, એવો અનંતો લાભ મેળવી મોક્ષના અધિકારે થશે. તથાસ્તુ.

ન્યાયથી આજીવિકા ચક્ષાવવી જેમને પ્રિય છે, તેમણે પ્રાણના નાશની વખતે પણ નિંદિત કાર્ય ન કરવું, દુર્જનની આગળ યાચના કરવી નહિ, જેનું ધન ક્ષીણ થયું હોય તેવા મિત્ર પાસે પણ માગવું નહિ. વિપત્તિમાં પણ મોટાપ્રમાણમાં રહેવું, અને મહાત્માઓના માર્ગને અનુસરવું, એજ પ્રમાણે અતિ કઠણ એવું આ અસિધારાવત સત્યરૂષોને કોણે બતાવ્યું! અર્થાત કોઈએ બતાવેલું નથી પણ સ્વભાવ સિદ્ધજ છે.

(નીતિશતક.)

ધાર્મિક શિક્ષણની આવશ્યકતા.

(લેખક:-દલસુખભાઈ ગિરધરલાલ શાહ-માણેકપુર.)

॥ ધર્મેણ હિ સહાયેન, તમસ્તરતિ દુસ્તરમ્ ॥

ધાર્મિક શિક્ષણથીજ આત્મસંચય, મોટા સદ્ગુણો, અને પ્રૌઢ વિચાર કરવાનો સ્વભાવ આવે છે, એ શિક્ષણ છેક અંતઃકરણમાં જ્યારે પ્રવેશ કરે છે ત્યારે મનુષ્યનું દુઃખી જીવન સુખમય અને શાન્તિદાયક થાય છે.

—Gizot—

બહાલા બન્ધુઓ ! ધાર્મિક શિક્ષણની દરેક માણસને આવશ્યકતા છે. તે શિક્ષણ સિવાય દરેક મનુષ્ય પશુવત જીવો જાણવો, બુદ્ધિના શિક્ષણથી સત્ય અસત્ય વસ્તુનું ભાન થાય છે. સહાયતાના શિક્ષણથી સરસું નરસું જાણવાનું મળે છે. જાતિના શિક્ષણથી ખરા ખોટાનો વિચાર થાય છે તેમજ ધાર્મિક શિક્ષણથી કયું પુણ્ય અને કયું પાપ તે સ્વયંમેવ જાણી શકાય છે. નીતિનું આચરણ જ્યાં સુધી ફરજ અથવા કર્તવ્ય સમજીને કરવામાં આવે, ત્યાં સુધી તે નીતિશાસ્ત્રનો વિષય રહે છે. પરંતુ જ્યારે તે ઇશ્વરીનું ફરમાન સમજીને એટલે પવિત્ર ગણીને જે કાંઈ કરવામાં આવે ત્યારે તે ધાર્મિક કાર્યના વિષયભૂત ગણાય છે. આવા અર્થમાં નીતિ એ ધર્મનો ભાગ થાય છે તેથી તેનું ગૌરવ વધે છે. બુદ્ધિ વિગેરે વિષયોનું શિક્ષણ બહુ કરીને જગતના વિચાર ચલાવે છે ત્યારે ધર્મનું શિક્ષણ અંતવાન, ક્ષણિક અને અસ્થાયી જગતને છોડી દઈને તેના દબાણથી કે તેની પીડાથી મનુષ્યને મુક્ત કરી અત્યંત સુખના ભોક્તા બનાવે છે, તે અનાયાસે ચૈતન્યનો વિચાર કરાવે છે અને સર્વેનું આદિકારણ, મહાતત્ત્વ, અને મોટું ચૈતન્ય જે ઇશ્વર તેની તરફ મનને વાળે છે. તેથી હરકોઈ મનુષ્યના આત્માને ઉન્નતિ અને મુક્તિ કરાવનાર ધર્મજ છે એ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. માટેજ શાસ્ત્રકારો તેના આરાધન માટે ફરમાવી ગયા છે કે:—

कार्यावेतौ हि धर्मेण धर्मो हि विजयावहः ॥

त्रयाणामपि लोकानामालोकः कारणं भवेत् ॥ ૧ ॥ મહામારત ॥

ભાવાર્થ:—અર્થ, કામ પણ ધર્મ વડેજ કરવાં જોઈએ, ધર્મજ વિજય આપનારો છે. ત્રણે લોકમાં ધર્મજ કારણ (મુખ્ય) છે.

આ પ્રમાણે ધર્મ સૌથી વધારે અગત્યનો હોવા છતાં તેના પ્રત્યે આપણા બન્ધુઓ ધણુંજ દુર્લભ આપે છે. તે આપણી અધોગતિની નીશાની છે. સ્કુલોમાં અપાતું શિક્ષણ બ્યવહારિક તથા નીતિ અને બુદ્ધિના વિષયને લગતું હોય છે. પરંતુ ધર્મની બાબતમાં ધણું થોડું પણ લક્ષ અપાતું નથી તે કેટલું આપણને બવિષ્યમાં હાનિકર્તા છે તેનો ખ્યાલ સમજી માણસે કરવો જોઈએ. આપણી ના. સરકાર ધાર્મિક શિક્ષણના કાર્યમાં વચ્ચે પડતી નથી. તેથી સરકાર હસ્તે ચાલતી સ્કુલોમાં ધર્મશિક્ષણને દાખલ કરવામાં ધણા ભાગે થોડોજ વિષય આવે છે. ના. સરકારનું એ પગલું ઉઠાવણુબરેલું તે સકારણ છે. રાજ્ય પ્રજાનો અથવા પ્રજાજનનો એકજ ધર્મ હોય તો સ્કુલોમાં તેનું શિક્ષણ આપી શકાય, પરંતુ પ્રજામાં જ્યારે એ તેક ધર્મને પથે ચાલતા હોય ત્યારે કયા ધર્મનું કે પથનું શિક્ષણ સ્કુલોમાં દાખલ થઈ શકે ! આ કારણથી સ્કુલોમાં તો ધર્મનું જ્ઞાન આપણા અનેક ધર્મો—

પંથોને મળી શકે નહિ, આરે આજકાને તે જ્ઞાન મળી શકે ક્યાંથી ? બીજા શિક્ષણો જેમ નાનપણમાં આજકાને આપી શકાય છે, તેવી રીતે આ ધાર્મિક જ્ઞાન પણ આજપણમાંજ આજકાને આપી શકાય તો તેથી તેઓના પર સારી વ્યસર થવા સાથે ધર્મપર શ્રદ્ધા દઢ થાય. માટે તેના સારૂં પોતાના ઘેર અગર સમસ્ત જ્ઞાતિમંડળ તરફથી સ્થપાએલ સંસ્થામાં તે આજકાના માતાપિતાઓએ તેઓને તે જ્ઞાન આપવા-અપાવવા ઝરોઝર ધ્યાન આપવું જોઈએ. સ્કુલોમાં જો તે અપાતું હોય તો તેનાં માઆપ તે પર ધ્યાન ભલે ન આપે તો ચાલી શકે, પરંતુ જ્યારે સ્કુલોમાં ધાર્મિક શિક્ષણ નથીજ અપાતું તે જાણવા છતાં પણ પોતાની પ્રબલ ઉપર ખેદરકાર રહે તે તેઓનીજ મૂર્ખતા છે. ઘણાં માઆપ ધર્મથી અજ્ઞાન હોય છે, તેથી તેઓ સમજણશક્તિની ખામીને લીધે પોતાનાં આજકા પ્રત્યે ખેદરકાર રહે તેમાં કંઈ તેમનો વધારે વાંક ગણાતો નથી, પણ જેઓ પોતે સંપૂર્ણ જ્ઞાન ધરાવવાનો અભિમાન રાખતા હોય છતાં પોતાનાં આજકાને ધર્મશિક્ષણ આપવાની બિલકુલ કાળજી ન રાખતાં હોય તે ઊકરાં પ્રત્યે પોતાની બબલવવાની ફરજનો લંગ કરે છે.

વાંચકો ! આજકા અને આજકાઓ દરેકને ધાર્મિક કેળવણીની ખાસ જરૂર છે. એકલા પુરૂષ વર્ગનેજ ધર્મ શિક્ષણની જરૂર છે તેમ માઆપોએ જાણવાનું નથીજ. સ્ત્રીઓ પણ ધર્મ શિક્ષણથીજ પોતાના કર્તવ્યનું જ્ઞાન સમજી નીતિના રસ્તે તથા ઈશ્વરની આજ્ઞા મુજબ ચાલવા પ્રયત્નશીલ બને છે. આપણા પવિત્ર આર્યશાસ્ત્રોના વાંચન મનનથી જણાઈ આવે છે કે, આપણા પૂર્વજો આગાહના વખતમાં છોકરા, છોકરીઓને ધર્મ શિક્ષણ પોતાના ઘેર આપતા, અને કદાચિત ઘેર આપવાનું ન બને તો ધર્મ ગુરૂઓના આશ્રમમાં અમુક મુદત સુધી ત્યાં રાખી ધર્મ શિક્ષણ લેવાને સારૂં મૂકી આવતા. ત્યાં બ્રહ્મચર્યાદિક ઉત્તમ નીતિ નિયમો પજાવવામાં આવતા હોવાથી ધાર્મિક શિક્ષણ સાથે માનસિક અને શારીરિક શિક્ષણનો પણ સારી રીતે લાભ મેળવતા, અને આરોગ્યતાના રક્ષણથી નિરોગી તથા પુષ્ટ બની તરૂણાવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં ઘેર આવી સંસાર વ્યવહારની શરૂઆત કરતા તેથી તેઓની જીંદગી ધર્મમય, સુખમય, અને શાન્તિદાયક પસાર થતી. તે બીના આપણે પણ લક્ષમાં રાખી ભવિષ્યની પ્રબલે શારીરિક સંપત્તિ સાથે ધર્મજ્ઞાન આપવાને લુહવું જોઈતું નથી. ધર્મ શિક્ષણની જાગૃતમાં જોતાં યૌદ્ધ-ધર્મ ગુરૂઓ સંસારી આજકા-માજાઓને કેળવણી પોતાની પાસે રાખી ઘણા વખત સુધી ઉત્તમ પ્રકારની આપે છે. આજકા-માજાઓ આઠ દશ વરસનાં થયાં એટલે તેમનાં માઆપો આજકાને તેઓના કુંગી (સાધુ) પાસે અને માજાઓને સ્ત્રી ધર્મ ગુરૂઓ પાસે ધર્મ શિક્ષણ લેવાને પાંચ સાત વરસ સુધી સોંપી દે છે. ત્યાં આજકા પોતાના ગુરૂઓ સાથે બિદ્યા વૃત્તિ કરી ધાર્મિક શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી ઘેર આવે છે, પરંતુ તે પ્રમાણે આપણા ધર્મ ગુરૂઓ-આચાર્યો કંઈ પણ કરી શકતા નથી તે ભારતવર્ષને ધાણુંજ શોચાનય છે. આજે જેવી રીતે આપણે આપણાં પુત્ર પુત્રી પ્રત્યે પોતાની ફરજ બબલવવા સમર્થ થતા નથી તેવીજ રીતે ધર્મગુરૂઓ પણ પોતાની ધર્મ પ્રમાણે શું ફરજ સંસારીઓ પ્રત્યે બબલવવાની છે તે બબલવવામાં પશ્ચાત રહે છે. માટે હવે તો દરેકને તે જાગૃતમાં સવેળા ચેતવાની જરૂર છે, નહિતર ભવિષ્યમાં આપણને ધર્મ શિક્ષણ નહિ મળતું હોવાથી શી દશા પ્રાપ્ત થશે તે કહી શકાતું નથી. ધર્મ શિક્ષણ એજ ઉન્નતિનો પાયો છે. આભવ અને પરભવનું શુભ સાધન છે, અને તેજ સુખ શાન્તિમાં દિવસ પસાર કરાવી કર્તવ્ય અકર્તવ્યતાનું જ્ઞાન કરાવે છે. છતાં તેના પ્રત્યે આટલા બધા

બેદરકારપણે રહીએ એ કેટલું બધું આપણને તથા આપણી ભવિષ્યની પ્રબલને હાનિ કરતાં છે. તે સ્વયંમેવ વિચારી તે પ્રત્યે પ્રથમ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. ધર્મહીન માણસ નહિ કરવાનાં કાર્યો કરે છે. તેથીજ ધર્મવાનને શ્રેષ્ઠ ગણેલ છે. પ્રસિદ્ધ બ્રંધકાર હેર કહે છે કે—

“ ધર્મહીન માણસ માત્ર અવસ્થાનું પૂતળું છે. જેમ ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાઓ નચાવે છે તેમ તે નાચે છે, પણ ધર્મ સર્વ અવસ્થાને માથે છે એટલે ધર્મી મનુષ્યને સૌ અવસ્થાને માથે મૂકી શકાય છે. ”

માટે ધર્મમય જીવન ગાળવાને સારૂ દરેકને ધર્મ શિક્ષણની ખાસ જરૂર છે. નીતિ અને વ્યવહારમાં બેડાવાને માટે ધર્મ શિક્ષણ એક અમુલ્ય મહામંત્ર છે તેથીજ નીતિ અને વ્યવહારિક કેળવણી એ એક ધર્મ શિક્ષણનું અંગ ગણાય છે. જ્યાં સુધી મનુષ્યે ધર્મ શિક્ષણને પ્રાપ્ત કર્યું નથી ત્યાં સુધી તેનામાં મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થયું તે કહી શકાયજ નહિ, કારણ કે જ્યાં સુધી ધર્મ શિક્ષણના અભાવે પોતાનું કર્તવ્ય તથા ધર્મશ્રીની આજ્ઞાઓનું ભાન હોતું નથી ત્યાં સુધી તે આત્મિક અને ધાર્મિક ઉન્નતિમાં પથરો નાંખવાને તત્પર થાય છે, તેથી આત્મિક અને પરલોકના સુખમાંથી બ્રષ્ટ થઈ પસ્તાવાને પામે છે. માટે જો આપણે આપણા ધર્મની, આપણી અને ભાવી પ્રબલની ઉન્નતિ કરની હોય તો દરેક ધરમાં પોતાનાં બાળકોને ધર્મ શિક્ષણ આપવાની શરૂઆત કરો, ધર્મ શિક્ષણ સિવાય ધર્મની ઉન્નતિ કરવાની આશા રાખો તે આઠાશ કુસુમવત્ સમાન છે. માટે બન્ધુઓ! અધેર નિદ્રામાંથી જાગ્રત થઇ, ઘેર ઘેર દરેક બાળકોને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાની યોજના સત્વર કરો, એજ શુભાકાંક્ષા.

સ્વાર્થ-ત્યાગ.

(લખનાર:—સંઘવી. વાડીલાલ મુળજીભાઈ લીંબડી.)

સ્વાર્થ-ત્યાગ એટલે જાતે દુઃખ વેઠીને પારકું ભણું કરવું તે સ્વાર્થ ત્યાગ. ખીબના કલ્યાણ માટે પોતાના તન મન અથવા ધનનો ભોગ આપવો, ખીબને સુખી જોવામાં સુખ માનવું અને કષ્ટ વેઠીને પીડાતા રોગીને આરોગ્ય આપવું, રડતાને આનંદ આપવો, બંધનમાં પડેલાને મુક્ત કરવાં, પોતાના હૃદયમાં પ્રેમ અને અંતરની ભક્તિથી પારકાં આંસુ લહોવાં એ સ્વાર્થત્યાગ. ખીબાતું કલ્યાણ કરવા જતાં કદાચ જાતે કષ્ટ વેઠવું પડે, તન-મન કે ધનનો ભોગ આપવો પડે તો કશા પણ સંકોચ વિના હસ્તે મહોડે ભોગ આપવામાં પણ આનંદ માનવો એ સ્વાર્થત્યાગ.

અધમ સ્વાર્થવૃત્તિ ખતાવો નહિ. તુચ્છ સ્વાર્થનો ત્યાગ કરો. સ્વાર્થત્યાગ એટલે તજવું. વાશ, કોને તજવું ? શું તજવું ? શું પોતાને તજ દેવું ? હા, પોતે પોતાને ભૂલી જવું. “તું અને માફ” એવી મમતાને તજ દેવી, જેઓ પોતાને ભૂલી શકતા નથી, જેઓ સ્વાર્થનો નાશ કરી શકતા નથી તેઓ કદી પોતાનું પણ કલ્યાણ કરી શકતા નથી. પોતાનું કલ્યાણ ન થાય તેમનાથી પરિવાર કે પરતું કલ્યાણ તે ક્યાંથીજ થાય ? એક નાના સરખા ખીબમાં જે પ્રમાણે વડનું વિજ્ઞાન વૃદ્ધ અંતરભાવે સમાયેલું છે, તે પ્રમાણે આ નાના જણાતા સ્વાર્થ-ત્યાગમાં પણ માનવ જાતિની સઘળી મનોવાંચિત વસ્તુઓ ભરેલી છે.

દુનીયામાં સુખ્ય ગણાયેલા મહાપુરુષો, સાધુ પુરુષો અને સઘળા જન-હિતૈષી ઉદાર મહાત્માઓ આવીજ રીતની એક સરખી સ્વાર્થ-ત્યાગની મહા સાધના કરી ગયા છે. અને

તેથીજ જગતમાં મોટા થઇને અમર બની રહ્યા છે. તેઓ કેવા સ્વાર્થ-ત્યાગી હતા ? કહેવાય છે કે દ્વીપિ નામના ઋષિએ દેવતાના કલ્યાણ માટે પોતાના વાંસાનુ હાડ કહાડી આપ્યું હતું. આવી રીતે હિંદમાં પુણતા દાદાબાઈ, ગોખલે, ગાંધી ઇત્યાદિ અન્ય નરવરોના જીવનમાંથી ખીજું શું નીકળે છે ? સ્વાર્થ ત્યાગજ. પ્રત્યેક યુગમાં, પ્રત્યેક કાળે, આવા ઉંચા સ્વાર્થ-ત્યાગને પ્રતાપેજ પુણ્યવતી પૃથ્વી રૂપાંતર પામી છે અને દુઃખ તથા દેશના અધનમાંથી છુટી શકી છે. પ્રત્યેક પ્રસંગે સ્વાર્થ-ત્યાગના પ્રભાવથીજ માનવ સમાજે ઉન્નતિનું ઉજ્જવળ મુખ જોયું છે. આગળના અનેક મહાટા રાજારાણા, કરોડપતિ અને લક્ષાધિપતિઓનાં નામે આજે લોપ થઇને લુપ્ત થયાં છે, અનેક એવા જળવાન અને સમૃદ્ધિવાન પુરુષોનાં નામ-દામ પણ હમેશાં સરી જતાં અને આ સંસારની સપાટી પરથી દિવસે દિવસે ખૂસાઇને લુપ્ત થતાં જોયાં છે. પરંતુ આત્મત્યાગી મહાપુરુષોનાં અમર નામે આજે અનેક વરસો વીતી ગયા છતાં એવાં ને એવાં આપણા કાનપર પ્રતિદિવસ અથડાયાં કરે છે. આત્મત્યાગ એજ મોટો જય છે ! જય એજ અરોપરો આત્મત્યાગનો બદલો છે.

જે કામમાં અર્થ લાભ નથી, પ્રશંસા નથી, ઝારવ નથી, મોટાઈ મગતી નથી, મોટાબાઈ કહેવાતા નથી, ચાંદ કે ગિસ્લા મળતા નથી, તેવા ઉદાર સ્વાર્થરહિત કામોમાં આપણા દેશના કેટલા લોકો આગળ પડતા જણાય છે. અફસોસ કે બહુજ થોડા. જેમાં આપણી જૈન કામમાં આંગળીના ટેરને ગણાય તેથી પણ સંખ્યા ઓછી છે. મહાન અંગ્રેજ પ્રજાની હાલની જાહેજલાલીનું મુળ કારણ તમે શોધી કાઢ્યું છે ? તે પ્રજામાં લાખોની આવકના ધંધાઓનો લાભ આજુએ સુકીને પ્રજાહિતનાં રાજદારી, સામાજિક ઇત્યાદિ કાર્યો પાછળ જીવન ગાળી નાખનારા અને અધામ પરિશ્રમ તથા અનેક કષ્ટ વેડીને પણ પોતાના અગ્ર, અનાથ, દુઃખી-દીન માનવબંધુઓની સેવામાં પોતાનાં તન મન અને ધનને અર્પણ કરી દેનાર સેંકડો અને હજારો નેતાઓ-ઉદારાત્માઓ પ્રગટતા હોય તે પ્રજાની જાહેજલાલી-પ્રગતિ-ઉન્નતિ કેમ ન હોય ? એ પ્રજામાંથીજ અસંખ્ય અનાથ બાળકોના પિતા સ્વરૂપ ડૉ. બનાડી તથા જ્યોર્જ મુલર જેવાં સેંકડો દૃષ્ટાન્તો એ પ્રજામાંથી આપણા જીવમાં આવશે. ભારત જેવા હજારો ગાઉ દુર પડેલા પ્રદેશમાં આવીને દુષ્કાળ, દીનતા અને અજ્ઞાનથી દુઃખી થતાં ભારતના અસંખ્ય બાળકો અને અર્ધજો માટે અધામ પરિશ્રમ કરનાર મહા પરોપકારી સત્ય સન્માસી આદર્શ ઉદારાત્મા વિપ્રોપકારક જનરલ યુથ જેવા અસાધારણ પુરુષનું દ્રષ્ટાન્ત પણ ભારતવાસીઓને માટે શું ઓછા આદર્શ રૂપ છે ? આપણામાં મિથ્યા તડાકા માર્યો આમ થવું જોઈએ, આમ કરવું જોઈએ, આમ થઈ શકે, આમ કરી શકાય. આમ કરતા નથી એવું કહેનારા, પોતાના સ્વાર્થને માટે અંગતોડ મહેનત કરનારા અને સમાજના હિતના કોઈ કાર્યમાં જોડાવા માટે વિનંતિ કરતા અમને ધુરસદ નથી, એમાં અમારું કામ નહિ, એમાં અમને નવરાશ નથી, આવા કાર્ય માટે તો ફલાણા ભાઈને કહેને, ખીજને ખોલાવો, ખીજની સલાહ લ્યો, એમાં અમે શું સમજીએ ? એવું કહેનારા-કહેને આપણામાં કેટલા છે ? તેની મજાલતરી કરવાનું કાર્ય એવાજ સલાસદોને સોંપો અને તેમની સ્વાર્થ વૃત્તિ માટે દયા ખાઈ આપણે થોડાંક અશ્રુઓ રેડીએ તોએ ખસ છે. પ્રભુ, પ્રભુ અમને સન્મતિ આપો ! એક જો દેશ કામ-કિત-માટે કોઈ એક નવી સંસ્થા ખોલશે તો ખીજો તરતજ ખોલી હૈશી કે:-એ સંસ્થા ખોલનાર માણસ ખીજ મતનો અગર તો ખીજ પાર્ટીનો હોવાથી એ સંસ્થા ગમે તેવી ઉત્તમ હોય તોપણ અમે તેને મદદ કરીશું

નહિ. આમ કહી મદદ કરવાને બદલે અવશ્ય તેના વિરુદ્ધનાજ યત્નો કરી તોડી પાડવાને બને તેટલો યત્ન કરશે. ધન્ય તમારો સ્વાર્થત્યાગ ! ધન્ય તમારી સેવા ! ધન્ય તમારા ઉન્નતિના વિચારો અને પ્રયત્નો ! જ્યાં સુધી આપણે સ્વાર્થ-ત્યાગનું વૃત્ત નહિ લઇએ; જ્યાં સુધી નિષ્કામ વૃત્તિથી ધર્મ સાધનમાં દૃઢ પગલાં નહિ ભરીએ ત્યાં સુધી કદીએ આત્માનો ઉદ્ધાર થવાનો નથી, ત્યાં સુધી કદી પણ દેશની કે કોમની ઉન્નતિ થવાની નથી. સમાજનું કશું કલ્યાણ સાધવાનું નથી અને અહીંનું સાંસારિક સુખ અથવા પારલૌકિક સુક્રિત એમાંનું કંઈ પણ મળવાનું નથી. માત્ર તુચ્છ સ્વાર્થજનનમાં ધાગડા-કુતરાની પેઠે પેટને માટે અનેક છળપ્રપંચ કરતા રહીશું ત્યાં સુધી આપણે નર્કના અધમ કીડાજ બની રહીશું.

પતિવ્રતા સીવીલા અને રૉબર્ટ.

એક પતિભક્તિપરાયણ પાશ્ચાત્ય વીર રમણી.

થોડા સૈકા ઉપર ઇંગ્લાંડમાં (વલિયમ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેના પુત્ર રૉબર્ટને સીવીલા નામે ઉત્તમ સદ્ગુણાલંકૃત સ્ત્રી હતી. રાજા વિવિધમ ઘણો પ્રેમી અને વીર પુરુષ હતો. તેને પોતાનું રાજ્ય વધારવાને માટે ઘણું યુદ્ધ કરી જીત મેળવી હતી તેજ સુખ્ય તેના પુત્ર રૉબર્ટ પણ ઘણાજ શરવીર અને પ્રબલ ભક્ત હતો તે પોતાની સ્ત્રી સીવીલા પ્રત્યે ઘણા પ્રેમની લાગણીને લઈ માયાળુપણે વર્તતો હતો. રૉબર્ટ જેમ જેમ વયમાં વધતો જતો તેમ તેમ પોતાના પિતા સાથે યુદ્ધમાં જઈ દુસ્મનોની સાથે લડાઈમાં ઉતરી અપૂર્વ કળાકૌશલ્યથી તેઓને હરાવી હરખાતો. એક વખત રૉબર્ટને લડાઈમાં કોઈ દુસ્મન તરફથી ઝેરી રણવાળું શસ્ત્ર ઝેરથી વાગ્યું, આ ઝેરી શસ્ત્રના ધારથી નહિ પરંતુ તેના ઝેરની અસરથી રૉબર્ટના શરીરમાં થોડા વખતમાં તીવ્ર વિષ ફેલાઈ જઈ થોડા વખતમાં મૃત્યુ પામે તેવું હતું. તેથી વિદ્વાન ડાક્ટરોની સલાહ લેવામાં આવી ત્યારે તેઓએ પૂરતી તપાસ કરીને જણાવ્યું કે, “ જો કોઈ મનુષ્ય આ વિષ મ્હોડાવતી ચૂસી લે તોજ તે બચી શકશે, નહિતર બચવાનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી ” તે સાંભળી સર્વ કુટુંબ ઉદ્ધાસ થઈ ગયું. રૉબર્ટ જેવો શરવીર અને પોતાની પ્રિયાપર પ્રેમાળુ હતો તેનાથી પણ વધારે સઘળા રાજ્ય મંડળ સાથે સ્નેહી સ્વભાવનો હતો, તેથી ગમે તે માણસ પોતાના સૈન્ય યા મંડળમાંથી તેના બદલામાં હર્ષથી ભોગ આપી શકે તેમ હતું, પરંતુ પરોપકરી દયાવાન રૉબર્ટને તેના માટે એક નિર્દોષ જીવનનો ધાત થાય, તે પસંદ પડ્યું નહિ, તેથી સ્પષ્ટ તેણે સઘળાઓ પ્રત્યે જણાવી દીધું કે, “ શત્રુઓની સાથે યુદ્ધમાં હું લડ્યો છું, અને મને ઝેરી શસ્ત્ર વાગ્યું છે તો તેના બદલો મારે પોતેજ ભોગવવો જોઈએ, મારાં સઘળાં માણસો બિનશુન્દેગાર છે. તેઓ મારી સેવા કરીને આજીવિકા ચલાવે છે તો શું તેઓમાંના નિરપરાધી જીવનો મારા માટે ભોગ આપીને જીવવું એ મને બાજબી છે ? તે સાંભળી સઘળા સૈનિકો દિલગીર થઈ રૉબર્ટનું ઝેર ચૂસી જ્વાને તૈયાર થયા પરંતુ રૉબર્ટને કોઈનું કહેવું બાન્ય થયું નહિ, ત્યારે છેવટે તેની સ્ત્રી સીવીલા પાસે આવતી ઘણી વિનંતી સાથે કરગરીને કહેવા લાગી કે, હે પ્રાણેશ ! સઘળા માણસો તો સ્વાર્થને લીધે પૈસાને માટે નોકરી કરે છે, પણ હું તો આપના પ્રેમનીજ ભૂખી છું અને આપની અર્ધાંગના છું; જે

આપ હયાત હશે તો રાજ્ય અને રૈયતનું રક્ષણ કરી કદમાણુ કરશે અને મૃત્યુ પામશે તો સર્વેના અકદ્યાણુ સાથે માંડે પોતાનું પણ સૌભાગ્ય જતું રહેશે અને દુઃખના દિવસ પ્રાપ્ત થશે; માટે મહેરબાની કરીને તમોને લાગેલા ઝેરી ઘસ્ટનું ઝેર મને ચૂસી જવા દો, આપના મૃત્યુ પછી જૂરી જૂરીને મરવું, તેના કરતાં આપની પહેલાં મરાય અને તમારો આત્મા લોકોના બલાને માટે બચાવાય તે સર્વને ધણુંજ લાભકર્તા છે, માટે આટલી મારી નમ્ર વિનંતી સ્વિકારી આપ પૂજ્યશ્રી પ્રત્યેની મારી દરજ પબ્બવવાની તુરત આગ્રા આપો. તે સાંભળી રૉબર્ટને પ્રેમથી તેત્રમાં અશ્રુ આવી ગયાં, અને સીવીલાની માગણીનો સ્વિકાર નહિ કરતાં ગદ્ગદિત કંઠે જણાવ્યું કે:—“ હે સ્વામી પ્રત્યે પૂજ્ય પ્રેમવાળી પતિવ્રતા સ્ત્રી ! આમાં તારો કાંઈ પણ વાંક નથી, શરવીર પુરુષો યુદ્ધમાં મરણ પ્રાપ્ત કરવાને સરજાયેલા છે. વીરપુરુષોનાં કામો કોમળ સ્ત્રીઓથી થઈ શકતાં નથી. મારી પ્રિય પ્રેમી મૂર્તિ ! તું ખીનગુ-હેંગાર છે. તેથી મારે બદલે તારો પ્રિય પ્રાણુ અર્પવાને માંડે મન કદાપિએ કબુલ નહિજ થાય. બહાલી ! તું એક વીર યુવાન સાથે લક્ષ્મી પ્રેમગાંઠથી જોડાઈ છે, તેનું પરિણામ શું આવું આવવું જોઈએ તેને બદલે તારા આત્માનો નાશ કરવો ? બલે મારું મૃત્યુ હાલ થઈ જશે તેની પરવા નથી પરંતુ કોઈ પણ ઉપાયે તેમ તો બનશેજ નહિ માટે તું તારા શયનગૃહમાં ચાલી જ, અને મને મારા કાર્યના પરિણામમાં આવેલું મૃત્યુ ખુશીથી ભાગવવા દે. ” આ સાંભળી સીવીલા પોકેપોક સુકીને રડવા લાગી, પરંતુ રૉબર્ટે તે માટે લક્ષ આપ્યું નહિ. સ્વામી સેવાવાળી પ્રેમી પ્રિયાનો પોતાના માટે નાશ થાય તે દયાણુ રૉબર્ટને ખિલકુલ ગમ્યુંજ નહિ. સીવીલાએ શોકાતુર થઈ અશ્રુ વડે પ્રિય પ્રાણેશની શય્યા બીજીવી દીધી પણ રૉબર્ટે જરા પણ તે આખતમાં સંમતિ આપી નહિ. તેમ કરતાં ધીરે ધીરે રાત્રિ પડતાં અધકારે અને નિદ્રાએ સર્વપર પૂણું અમલ ચલાવ્યો તે વખતે રૉબર્ટે પાસે ફક્ત એ ચાકરોજ બર-નિદ્રામાં ધોરતા હતા, બાણુમાં ડાકટર ઘણી રાત્રિ જવાને લીધે ઉંઘી ગયો હતો, રૉબર્ટે પણ પોતાના ખિલાનામાં અત્યંત ચટ્ટેલા વિપથી બેભાન અવસ્થામાં ડોલાં ખાતો હતો. તેવામાં સીવીલા શુભ રીતે પોતાના બહાલા સ્વામીની પથારી પાસે ગઈ અને રૉબર્ટને અગર ખીજ કોઈને માલુમ પડ્યા સિવાય સતી સ્ત્રીએ સ્વામીના ઝેરી ધાને ત્વરાથી ચૂસી લીધી અને પોતાના જીવનો ભોગ આપી પ્રેમી પતિને બચાવી લઈ ખીજ દિવસે સર્વને રૂદન કરાવતી પવિત્ર પરલોકમાં ચાલી ગઈ. ધન્ય છે પતિવ્રતા સતિ સ્ત્રી સીવીલાને !

જેને દુઃખો પ્રાપ્ત થતાં મનમાં ઉદ્વેગ ન થાય, સુખો પ્રાપ્ત થતાં પણ તેઓમાં સ્પહા ન થાય, અને જેના રાગ, ભય, તથા ક્રોધ જતા રહ્યા હોય એવો બ્રહ્મવેત્તા સ્થિરપ્રજ્ઞ કહેવાય છે. x x x જેમ કાચળો સર્વ અંગોને સંકોચી લે છે, તેમ જ્ઞાની જ્યારે સઘળી ઇન્દ્રિયોને વિષયોમાંથી સંકોચી શકે, ત્યારેજ તેને સ્થિરપ્રજ્ઞ યથેક્ષો સમજવો.

(શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા.)

અહિંસા એ ઉત્તમ ધ્યાન છે, અહિંસા એ ઉત્તમ તપ છે, અહિંસા એ ઉત્તમ જ્ઞાન છે, અહિંસા એ ઉત્તમ પદ છે, અહિંસા એ ઉત્તમ દાન છે, અહિંસા એ ઉત્તમ દમ છે, અહિંસા એ ઉત્તમ જપ છે, અને અહિંસા એજ ઉત્તમ શુભ છે. અહિંસા રૂપ ધર્મ કરવો એજ ઉત્તમ ધર્મ છે, તે ધર્મનુંજ મહાત્માઓ સેવન કરે છે, તે વિષયુ લોકમાં જાય છે.

(ઐતિહાસ પૂરાણ.)

કાવ્યકુંજ.

હવે તો આંખ ઉઘાડો ?

(ગઝલ કન્વાલી.)

ખતા બહુ ખાઈના ખાધા ! હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 સડો શું ઉંઘમાં અંધા ! હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 ગુમાવી જીવગાનીને ખપાવી સિદ્ધિઓ સધળી !
 લગ્નવી કુખ માતાને, હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 ભરી છે વાસના ખોટી, કમાણી શી કરી ખોટી !
 રહી નહી અંગ લંગોટી, હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 રહી છે બીખની ઝોળી, સળગતી અંતરે હોળી !
 હસો શું ખાખને ઝોળી, હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 કાર્તિને પાણીમાં ઝોળી, ભરી પાખંડની ઝોળી !
 ધુમે છે નાશની ગોળી, હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 વક્ષે શું ભાઈ ભાઈથી, બની પુરા કસાઈથી !
 ભર્યા પુરા પુરાઈથી, હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 પડયાં છે ધર્મમાં કાણાં, ગયાં છે નામ ને નાણાં !
 ન જન્મ્યા હાય શું પા'ણા ! હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 ગુમાવ્યું નામ પુરવજનું, ન ધાર્યું ધ્યાન કારજનું !
 વગોણું વેઠતાં જગનું, હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 અરે ! ઝો ધર્મના ઢોંગી ! અરે ઝો ભોગના રોગી !
 અરે દુર્ભાગ્યના ભોગી ! હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 બનો શું દંભના ભોગી ! બનો શું જુહના ભોગી !
 બનીને કર્મના યોગી, હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 વિષયની લાલસા લાગી, વચનની વાસના ત્યાગી !
 હૃદયની ભાવના ભાગી, હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 રૂવે છે ને સદા રોશો ! વિચારો રે ! જરા દોષો !
 અમૂલો જન્મ શું ખોશો ! હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 બહુ ઝે પાપ કૃતિમાં, તણાયા દુષ્ટકૃતિમાં !
 કદી દીઠા નહી કૃતિમાં, હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 અમિનાં નીર કંઈ સિંચો, હૃદયના હીરમાં હિંચો !
 મમતના મોહને મિચો, હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 પાપી પેટને માટે, ચઢયા શું કષ્ટને કાંટે, !
 કદી નહી ફરતા ખાટે, હવે તો આંખ ઉઘાડો !

જીવનની ઉચ્ચ વૃત્તિમાં, જીવનની શુભ પ્રવૃત્તિમાં;
 પ્રવાસી થઇ સહગતીમાં, હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 વિષયના નીચ સેતાનો, ઝીંકે છે આંતરે તાનો,
 જીવો જગો જરા માને, હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 ચઢો કર્તવ્ય મેદાને, ધુમીને ધર્મના તાને,
 રમો કંઈ મોક્ષના જાને, હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 તરીને તારજો જગને, ભરી નવ રક્તથી રગને,
 ટકાવી પુન્યના પગને, હવે તો આંખ ઉઘાડો !
 હૃદયનું નીર લહોવાને, કર્યા દુષ્કર્મ ધોવાને;
 પ્રભુની જ્યોત જોવાને, હવે તો આંખ ઉઘાડો !

ભજનની ધૂન.

આવો વીરા વેગે આવો, પ્રભુ ભજનની ધૂન લગાવો;
 હું-તું-જમ-સૈનાં વિસરાવો, પ્રભુ ભજન પ્રેમામૃત પાવો.
 આવો આવો સંતન આવો, લઈ કડતાળો ધૂન મચાવો;
 મંજરાને ઢોલક પાવો, પ્રભુ સાથે રમવાનો દાવો.
 આવો આવો નંદન આવો, સદેશ કોઈ પ્રભુને કહાવો;
 પ્રભુજી મુખડાં રહેજ અતાવો, પ્રેમઝરણીએ ઝખકો લાવો.
 આવો જીવન વહેલાં આવો ! આધિ વ્યાધિ અધી સળગાવો;
 રથૂજી જગતને તો સળગાવો, સૂક્તમ રમતને નવલો લહાવો.
 સિતારને શું ઢામ સજ્જયો ! તનના તારે ધૂન લગાવો !
 પ્રેમ તણે સુરીલો પાવો ! ભક્તિ દુકે ખુબ ગળવો !
 રાગ દેષને તો સળગાવો ! મહાઈ ત્હાઈ લુકી જાઓ !
 નીળનંદમાં ચક્રચુર થાઓ ! અલખ અભેદતણાં ગીત ગાઓ !
 આવો-જીવન-સંતન આવો, ખાવો પ્રભુ વચનામૃત માવો;
 વસુધૈવ કુટુંબ બનાવો, પ્રવાસી મુક્તિ પ્રભુપદ થાઓ.

દિલનાં દર્દ !

(વીર કુંવરની વાતડી કેને કહીએ-એ રાગ.)

દિલનાં દર્દની વાતડી કેને કહીએ ?

હારે કેને કહીએ રે કેને કહીએ ! !

હારે મુગા મુગા કાળજડે બળીએ !

હારે જીડા જગના પ્રભાવ !

દિલનાં દર્દ. ૧

હારે જીભે બોલુ બોલુ થઇ જાય !

હારે પશુ બોલ ન એકે બોલાય !

હારે અધાં તનડાં બળી ધીકી જાય !

હારે કહો કેમ રહેવાય !

દિલનાં દર્દ. ૨

હારે બધું હેયુ વસોવાઇ જાય !	
હારે ગાન છૂપાં છૂપાંજ ગવાય !	
હારે કાંઈ ગાંડા ને ઘેલા થવાય !	
હારે અંગો અંગ તવાય !	દિલનાં દર્દ. ૩
હારે જાણે વન વગડે જઈ વસીએ !	
હારે જુદા જગને ફરે શે'ફસીયે !	
હારે હિમાચળ જઈ કાયા કશીએ !	
હારે તે તો શાંતિ પમાય !	દિલનાં દર્દ. ૪
હારે પોલા જગની પરવા શીદ કરવી !	
હારે ખોટી ધરમે તે શાને ધરવી !	
હારે વિશ્વે શાંતિની ઝરણી શી ઝરવી !	
હારે જગ તો જન્મળ !	દિલનાં દર્દ. ૫
હારે ખોટા જગમાં શી પ્રેમની વાતો !	
હારે અહીંયાં તો બળતરા ને લાતો !	
હારે જ્યાં ત્યાં સ્વાર્થનો વાપરો વાતો !	
હારે ત્યાં શાં પ્રેમનાં લહાણ !	દિલનાં દર્દ. ૬
હારે મોહ માયાના પાશે રંગાવું !	
હારે મહારા ત્હારાના અધિ અધાવું !	
હારે એવા જગને હાંચડે શીદ જાવું !	
હારે એ તો આજપંપાળ !	દિલનાં દર્દ. ૭
હારે હવે સદ્ગુર શરણે જઈશું !	
હારે પ્રભુતાને તલાલીન થઈશું !	
હારે સ્થૂળ ત્યાગીને સૂક્ષ્મે વહીશું !	
હારે એ તો ઓરજ લહાણ !	દિલનાં દર્દ. ૮

ગુરુદેવ પાસે મોઘી માગળી !

(ગઝલ—બિહાગ.)

દયા કરો, દયાળ ! બહુ વાર થઇ ગઇ !
 રહી કમુલે બાળ ! હવે હાર થઇ ગઇ !
 સમજ્યો ખર ! નથી અહિ અમારૂ લેશ પણ !
 અજ્ઞાન રાત વીતમાં સવાર થઇ ગઇ !
 આ મોહની બગ્ગરમાં, સુર માનવો જુલ્યા,
 અક્લ અનેક જ્ઞાનીની, લાચાર થઇ ગઇ.
 સમજ્યો છતાં નથી ઓહી સહી શકાતુ આ !
 બુદ્ધિ બિચારી અધમાં, બિમાર થઇ ગઇ.
 સહેવાની નથી શક્તિ, મહણુ કર પ્રેમથી,
 પ્રભુજી ! બુદ્ધિ આજ તો તૈયાર થઇ ગઇ !

આંખો ઉઘાડી જોઉ, જીવર મંદિરે હવે !
 આ જીંદગી અમૂલ્ય, શું અસાર થઇ ગઈ !
 ખોળ ઉઘાડી પાપના, બહુ સંકટો સઘાં,
 ભવમાં હમારી આફતો અપાર થઈ ગઈ.
 મધું છે સ્વપ્ન ઉડી-દૂર દીનતા ઉભી.
 હવે હૃદયની દોર એકતાર થઇ ગઈ.
 જે મેળવે શુક્રકૃપા-અમૂલ્ય જીવનમથિ !
 એ ધન્ય ભાગ્યની મતિ હુશિયાર થઇ ગઈ.
 ન ઇન્દ્રિયું અવર-આપ ચરણ યાચના કર,
 હૃદય બિરાજે દેવ ! આ સહવાર થઇ ગઈ.

સુલેલા મુસાફરને માર્ગ-સૂચન.

(ગઝલ—કવ્વાલી.)

સુલેલા એ મુસાફર ! આંખ ખોલી જો થવાનું શું ?
 નજર કંઈ કાર્યની કરજે ! હતું અહીં શોધવાનું શું ?
 કદી હોં જોર કીધો છે ? અજલ આવ્યે થવાનું શું ?
 જન્મતાં સાથ શું લાવ્યો ! હવે લઇને જવાનું શું ?
 ધરીને ગર્ભમાં ખેડી-હજારો આફતો વેઠી !
 સફળતા શી કરી તેની ? હતું અહીં સાધવાનું શું ?
 ઉદર નવ માસ કીધો વાસ, દીધો બાર માતાને !
 હતો શો કોલ ત્યાં ત્હારો ! હતું અહીં સારવાનું શું ?
 બુલ્યો તો પારણામંત્રે, રચ્યો તો માતને ખોળે !
 હવે શું ખાખમાં ખોળે ! હતું ત્યાં પામવાનું શું ?
 ભણ્યો બહુ પાઠ દુનીયાના, ક્યાઇની કિતાબોના,
 ખરા કંઈ ઇશ્મનું એકે, ન પાતુ વાંચવાનું શું ?
 હસ્યો પાપી હસિનાને, ક્યોં તું શોખને ફરે;
 દિવાની ગઇ જવાની, ત્હોય બાકી હારવાનું શું ?
 બધી બાજાર ગઇ ઉઠી, હવે સોદો થવાનો શો ?
 નથી લેનાર કે દેનાર, ત્હારે વોરવાનું શું ?
 પીતાવી જીંદગી સારી, હવસની બદશુલામીમાં;
 ધડી આનંદની નાંવી, ન જોયું હારવાનું શું ?
 શુભાવી હાથનો હીરો ! હવે પસ્તાય શું પાછ;
 કરે ઇન્સાફ કાછ ત્યાં ! પુરાવા શોધવાનું શું ?
 હજી છે હાથમાં બાજી, વિચારી જો જરા કંઈ;
 ક્યામતના દિવસ માટે, ભર્યું હોં તારવાનું શું ?

આત્મકર્તવ્ય.

(લેખક-મુનિ બાલવિજય-અમદાવાદ.)

જે માણસ વર્તમાનમાં અપ્રતિષ્ઠા, અને ભવિષ્યમાં પાપ એ બેથી બચી જવા ઇચ્છતા હોય તેમણે આત્મકર્તવ્યમાં પાછા પડવું નહિ. સંસાર વ્યવહારમાં દૃઢ સંકલ્પ અને અપ્રેરિત પ્રયત્ન એ બેથીજ માણસે આત્મકર્તવ્યતાને સિદ્ધ કરી શકે છે. આત્મકર્તવ્યમાં મનુષ્ય વ્યવહાર માત્રનો સમાસ થાય છે. ઘરમાંથીજ તેનો આરંભ થાય છે. જેમ બાળકોને પોતાનાં માતાપિતા પ્રતિ આત્મકર્તવ્ય સિદ્ધ કરવાનું છે એજ પ્રમાણે પતિપત્ની, સેવ્યસેવક એવા પરસ્પર આત્મકર્તવ્યના ખીજા અનેક સંબંધ છે. ઘરબહાર બેઠાએ તો સ્ત્રી પુરૂષો એક એકને મિત્ર તરીકે, પડોશી તરીકે, શેઠગુમાસ્તા તરીકે અને અધિકૃત અધિકાર્ય તરીકે એમ અનેક રીતે આત્મકર્તવ્યના પ્રકારનાં યુગ્થાએલાં છે. મહાશયો ! આખા જીવીતની પ્રવૃત્તિજ કર્તવ્યતાથીજ ભરેલી છે. તે પગલે પગલે આત્મકર્તવ્ય સર્વ પ્રવૃત્તિને આડે આવે છે. આપણાથી ઉત્તમ, આપણા સમાન, ને આપણાથી ધનિષ્ઠ એમના પ્રતિ આત્મકર્તવ્ય ભિન્ન હોય છે. આત્મકર્તવ્યતા ખરી ન્યાય બુદ્ધિથી પેદા થાય છે. ન્યાય બુદ્ધિ પ્રેમભાવથી ઉદય પામે છે ને પ્રેમભાવ એ આત્મભાવનું કણ છે, આત્મકર્તવ્ય એ એકાદ ક્ષણે કે એકાદ સ્થળે અમુક રીતે વર્તવાની ઇચ્છા કે અમુક કરવાનો આવેશ નથી, પણ સર્વત્ર સર્વ અવસ્થામાં એકજ રૂપે સિદ્ધ થએલો નિયમ છે. એનું દર્શન આખા વર્તનમાં તેમ નબલા જેવા કામમાં પણ થાય છે, ને કોઈ વખતે તેના વીચાર વિના કશું કરેલું જણાતું નથી તે માટે કહ્યું છે કે—

નિન્દતુ નીતિ નિપુણા યદિ વા સ્તુવન્તુ લક્ષ્મી સમાવિશતુ ગચ્છતુવાયવ્યેષ્ટમ્ ।

અથૈવ વા મરણમસ્તુ યુગાન્તરે વા ન્યાય્યાત્ પથઃ પ્રવિચલન્તિ પદં ન ધીરાઃ ॥

સંપદિ યસ્ય ન તર્ષો વિપદિ વિષાદોરણે ન મ્હીસત્ત્વં ।

તં ભુવનત્રય સિલક જતયત્તિ જનની સુતં વિરલમ્ ॥

નિતિ નિપુણ એટલે સંસાર વ્યવહાર, રાજ્ય ખટખટ ઇત્યાદિ અનેક કપટચારમાં પ્રવીણ થએલા લોક, આત્મ કર્તવ્યનો ન્યાય પુરુષને જે માર્ગ હોય તે માર્ગ ચાલનારા વીર પુરૂષોની સ્તુતિ કરે કે નિંદા કરે તેની તેમને દરકાર નથી. તેમને લક્ષ્મી મળે કે ન મળે અથવા હોય તો જતી રહે તેની પણ તેમને ચિંતા નથી. મરણ પણ આજ અત્યારેજ થાય, કે દશવીશ પચાસ સો લાખ કે યુગ જેટલાં વર્ષ થાય તો પણ તેનું તેમને ભય નથી. કેવળ ન્યાયબુદ્ધિથી પ્રેમભાવે જે આત્મકર્તવ્ય સમગ્રય તેજ આચરવું, તેજ વિચારવું, તેજ વધવું એ દૃઢ પ્રતવાણા ધીર સર્વે વિજ્યથી છે. પોતાપોતાનું જે કર્તવ્ય હતું તેજ કર્યું એમ જાણવાનો સંતોષ જેણે અનુભવ્યો હોય તેનેજ સમગ્રય તેવો છે. એ સંતોષ લોકો વાહ વાહ કહે તેથી થઇ શકતો નથી, અનેક સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય તેથી સધાતો નથીજ અતુલ અધિકાર ભોગવાય તેથી અનુભવાતો નથી, પણ એક ક્ષણબર મારે જે કરવું યોગ્ય હતું તેજ કર્યું છે. એવા આત્મના પ્રમાદથી થાય છે. અજ્ઞણ્યો અદીદ પણ એ પ્રમાદ છે. કેમકે અમુક વાત મારે કરવી નહતી, ન્યાય પુરુષરતાથી તે મારે કરવી નહતી છતાં મારાથી તે થઇ એમ જાણ્યાથી જે તીવ્ર વેદના અંતરમાં વ્યાપે છે તેજ એ કાર્યે યથાર્થ

આત્મકર્તવ્યસુધ્ધિએ થયું હોત તો કેટલો સતોષ થાત તેની સાક્ષી છે. આત્મકર્તવ્ય સમજનારને મરણથી ભય નહિ, કેમકે આત્મકર્તવ્ય સુક્રવારૂપ કનકરહિત મરણ એ ભવ્ય કરતાં પણ અધિક છે. જ્યારે અપ્રમાણિકતાથી ને દ્રોહવૃત્તિથી ધનવાન થાય છે ત્યારે ગરીબ અને દરિદ્ર રહેલુંજ સાક છે. બીજા માગવાથી અધિકાર અને પદવી પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તે વિના મરી જતું તેજ ઉચિત—આશાઓનાં માનપુષામદ અને દાસત્વથી થાય છે. ત્યારે નિરાશામાં મગ્ન રહેલું એજ સુખેથી ઉદર નિર્વાહ પ્રાપ્ત કરી પોતાના આત્મકર્તવ્ય કર્યાના સંજોગથીજ સ્ત્રી પરમાત્માનો ઉપકાર માની મરણને માટે તત્પર રહેલું એવું મરણ આવે તો તે ધન્ય ભાગ્ય ! આત્મકર્તવ્યથી મહાપુરુષો પાછા હકયા નથી. લાભ હાનીનો તેમણે હિસાબ કર્યો નથી, શરવીર પરાક્રમી યોદ્ધા રણસંઘામનાં પોતાના કર્તવ્યથી કદાપિ પાછા કર્યા નથી તેમને તેમની સ્ત્રીઓએ ને તેમનાં સંબંધીઓએ સર્વદા તે કર્તવ્ય સંપાદવા માટે ઉત્સાહ-પૂર્વક પ્રેરણા છે. આપણે કહી શકીએ કે આત્મકર્તવ્ય એટલે ન્યાયસુધ્ધિથી વિચારતાં જે પોતાનું કર્તવ્ય સમજતું હોય તે, નહિ કે ટુંકી નજરે આપણાં એકલાનાંજ સુખ સતોષ સધાય તેવો ટુંકી નજરનો આચાર વિચાર માણસને જાણવા જણાવવાનો એકજ માર્ગ છે. અને તે એકે તે માણસ કેટલા કર્તવ્યમાં પડેલાં છે. કેટલી વાતને પોતાનું કર્તવ્ય માને છે અને તે માન્યા પ્રમાણે ઉત્સાહ અને ઉદ્યોગથી કરવામાં મંડયા રહે છે. આપણું જીવિત એક પ્રકારનું યુદ્ધ છે. આપણો રસ્તો આપણે ઉદ્યોગ અને ઉત્સાહ રૂપી યુદ્ધથી કરી લેવાનો છે, એટલુંજ નહિ પણ આપણે કેટલું ને કેવું જીવ્યા તેની કિંમત પણ એ યુદ્ધની વિકટતા અને દીર્ઘતા ઉપરથીજ થાય છે. સર્વદા ઉચ્ચાભિલાષ, દંઢ સંકલ્પ અને આત્મ કર્તવ્યના માર્ગથી એક તસુ પણ ન ખસવા જેટલું ધૈર્ય, એજ જીવિતને જયવાન કરનારાં તેમ અમર કરનારાં સાધન છે. વિદ્વાનો કહે છે કે જીવિત એજ વિકૃતિ છે. બાકી મનુષ્યોને પદાર્થોની પ્રકૃતિ તો મરણજ છે. આતું તાત્પર્ય એ છે કે વસ્તુ માત્રનો સ્વભાવ એવો છે કે કાળને આધીન થઈ તે વસ્તુ હતી તહલી થઈ જાય, પણ એ સ્વભાવને અટકાવી તેમાં વિકાર કરનારા આપણું જીવિત માત્રજ છે. જેટલો વખત કોઈ વસ્તુ રહે તે રહેવાપણું એજ તે સ્વભાવને અટકાવનારું છે. પણ સાધારણ રીતે જીવ્યાજ કરવું એ કાંઈ સર્વબક્ષી કાળ સામા થઈ વસ્તુનો સ્વભાવ વિપરીત કર્યા બરાબર નથી. કેમકે જ્યારે જીવિતમાં આત્મકર્તવ્યની વાસના અતિ પ્રબલ હોય અને તદ્દતુસાર દંઢ સંકલ્પથી તાદૃશ્ય આચાર થયો હોય ત્યારેજ કાળના ક્રપાટામાંથી આપણું જીવિત બચ્યું, અને આપણે મરી જઈએ તો પણ આપણું જીવિત ખરું જીવિતજ છે એમ થયું. મહાશયો ! આપણે ધણીવાર એમ સમજતાં હોઈએ છીએ કે આપણું કર્તવ્ય અસુક છે. આપણા જીવિતને હેતુ અસુકજ હોવો જોઈએ છે પરંતુ ખીજા અનેક સત્સંકલ્પ જે કારણથી પ્રત્યક્ષ થતા અટકે છે તેજ કારણોથી આપણે આપણું કર્તવ્યપણું કરી શકતા નથી. અનિશ્ચય અથવા સંશય દંઢ લાવનાનો અભાવ અને કાર્ય આદરવામાં આજ્ઞસ્ય એ આપણને આત્મ કર્તવ્યતાથી વિમુખ રાખે છે. એક તરફ ધર્મ જ્ઞાનમાંથી આપણા જીવિતના હેતુનો ભોધ હોય છે, પણ તેને તપાસતાં ખીજા તરફથી આજ્ઞસ્ય, સુખ વિલાસ, સ્વપરાયણતા ને આવેશ એટલાં વાનાં આપણને અટકાવે છે. માણસો પોતાનું સિદ્ધ કર્તવ્ય જાણતાં છતાં અયોગ્ય આચારમાં ફસે છે, તેમાં દોષ માત્ર તેમની કામના એટલે પ્રચ્છાનોજ છે.

આત્મકર્તવ્ય એટલે આપણા પોતાના પ્રતિ કરવાની દૃશ્ય એમ સમજવાનું નથી. એનો

અર્થ આપણે વચમાં બતાવી ગયા છીએ કે આપણા જીવીતથી પરને જે જે કરવાને આપણે ન્યાયબુદ્ધિથી બ'ધાએલાં હોયએ તે કરવું, ને તે પણ કરા લાભના હીસાબ વિના કરવું. શાસ્ત્રોમાં જે જે પુણ્ય કહે છે તેજ આત્માકર્તવ્યનું રૂપ છે. પુણ્યનું સ્વરૂપ એક છે એમ નહિ પણ એમ નિશ્ચય લાગવું કે આત્મા સુખમય છે. તેમાં દુઃખનો વ્યવકાશજ નથી તો જ્યાં જ્યાં દુઃખ જણાય છે ત્યાં ત્યાં જેને લીધે દુઃખ જણાય છે તે દુર થવુંજ જોઈએ. મારે તે દુર કરવુંજ જોઈએ. મને જેટલું અને જેવું સુખ જણાય તથા અનુભવાય છે ને તેવું તે તે થવુંજ જોઈએ, એવી વૃત્તિનું નામ દયા વ્યથવા પ્રેમ કહેવાય.

પ્રિય પાઠકગણ ! એક તત્ત્વવેત્તાએ લખ્યું છે કે “આ સંસાર નાટક છે, એમાં જે વેશ ધારણ કર્યા છે તે આપણે પોતે પસંદ કર્યાં નથી, એટલે તે કેવા છે કે શા માટે એવા છે તેની સાથે આપણે કરી લેવા દેવા નથી. આત્મકર્તવ્ય એટલાજ સાદા કામમાં રહ્યું છે કે આપણને જે વેશ મળ્યો છે તે પૂરેપૂરો ને યરાયર ભજવવો.” આમ લખ્યા પછી તે લખે છે કે માણસોએ ખાસ જાણવું જોઈએ કે અમે જ્યાં સુખ માનીએ છીએ ત્યાં સુખ નથી. શરીર યજ્ઞમાંજ સુખ નથી કેમકે લીમ કે હતુમાન પણ સુખી નહતા. સમૃદ્ધિમાં પણ સુખ નથી, કેમકે ઈંદ્રાદિ દેવ સંતોષવાના નથી. અધિકારમાં સુખ નથી, કેમકે દુર્યોધન શિશુપાલાદિ પણ ક્લેશમાં નિમગ્ન હતા. તેમ એ સમગ્રમાં પણ સુખ નથી કેમકે રાવણાદિ મહા દુઃખમાં મરી ગયા એ સુખ માણસના પોતાનામાંજ છે. પરાધીનતા માત્રથી છુટા થઈ સ્વતઃજ આત્મ પ્રમાદમાં રહી આત્મકર્તવ્યને સમજવું તથા વિસ્તારવું એજ આનંદનું નિદાન છે.

પરમાત્મસ્વરૂપ.

(લેખક—રા. રા. વકીલ નંદલાલ લલ્લુભાઈ—વડોદરા.)

(અનુસંધાન ગતાંક ૨૭૫ પૃષ્ઠથી.)

ગૃહિ ધર્મનું પાલન કરવામાં સર્વથા પ્રકારે એ પાપસ્થાનોનો ત્યાગ થવો અસંભવીત છે, ને ગૃહિધર્મમાં રહીને એ પાપસ્થાનકોનો સર્વથા પ્રકારે ત્યાગ કરવાનો દાવો કરવા જઈએ તો પ્રાયે પ્રતિજ્ઞા ભંગ થવાનો પ્રસંગ આવે અને પ્રતિજ્ઞા ભંગ એ તો મહાન દોષ છે, માટે યથાશક્તિ એ પાપસ્થાનકોનો જેટલા દરજ્જે ત્યાગ થઈ શકે તેમ હોય તેટલા દરજ્જે તે ત્યાગ કરવાનો નિયમ લેવો કે સંકલ્પ કરવો જોઈએ.

ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ ચાર કપાયના નામથી ઓળખાય છે. અને તેના દરેકના ચાર ચાર ભેદ છે. અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાની, પ્રત્યાખ્યાની અને સંજ્વલતા એ સોળનું સ્વરૂપ સમજી તે જેમ અને તેમ ઓછા કરવા અભ્યાસ કરવો જોઈએ. વ્યવહારમાં ક્રોધી, માની, માયી અને લોભીની કીમત હલકી અંકાય છે, તો પછી તે આત્માના મૂળસ્વરૂપની પ્રાપ્તિને અટકાવે તેમાં શું નવાઈ છે, કેમકે આત્મા તો અક્રોધી, અમાની, અમાયી અને અલોભી છે. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભમાં પ્રવૃત્તિ કરવી એ આત્માનો મૂળ સ્વભાવ નથી.

રાગ, અને દ્વેષ એ પાપસ્થાન જ્યારે સર્વથા સેવાતાં બંધ થશે ત્યારેજ સત્ય સુખ સંપૂર્ણપણે મળવાનો રસ્તો સરલ થશે. જેટલે અંશે તેમાં ઓછાશ થશે તેટલે અંશે પાપનો બંધ ઓછો પડશે.

કલહ એ ગારમું પાપસ્થાન છે. ધણી ધણીયાણી, સાસુ વહુ, નણુંદ બોબાક, બાપ દીકરા અથવા બાધએ બાધઓ, અને તેમની પ્રજાથી અનેલા કુટુંબમાં જેઓને હંમેશાં જોડે રહેવાનું છે, તેઓ એક બીજા ઉપરના પ્રેમના અભાવ અને દ્વેષના લીધે દરરોજ કલહ કર્યા કરે, એક બીજાનું બોલવું કોઈને પસંદ પડે નહિ, સારી વાત અથવા સારાં વચનનો પણ ઉલટો અર્થ કરીને અરસપરસ લલાલદી કર્યા કરવી એને કલહનું સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે. જેના ઘરમાં દરરોજ દંત કલહ થતો હોય તેને સુખ ક્યાંથી હોય ? કલહને દુર્ગતિરૂપ જ્ઞાના મૂળની ઉપમા આપવામાં આવેલી છે. જ્યાં કલહ થતો હોય ત્યાં ધર્મ સંબંધી વિચાર કે આચરણને આવવાનો અવકાશ કે જગ્યા હોયજ નહિ. એ કલહને અટકાવાની કુંચી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રી યશોવિન્દ્યજીએ બતાવેલી અદાર પાપસ્થાનકની સહાયમાંથી કલહની સહાયમાં બતાવે છે કે:—

બાણી મૌન ધરે ગુણવંત, તે સુખ પામે અતુલ અનંત.

સાહેબ સાંભળો.

કલહ સમાવવાનો આ ઉત્તમ ઉપાય છે, અને તે આદરણીય છે.

અબ્યાખાન નામનું તેરમું પાપસ્થાનક છે. કોઈના સંબંધી આપણે વાત કરતા હોઈએ તે વખતે તે દુષણો તેનામાં નથી તેવા દુષણોનો તેના ઉપર આરોપ સુકવો, તેનું નામ અબ્યાખાન આપવામાં આવેલું છે. ખોટાં દુષણો સુકી કોઈને હલકો પાડવાનો યત્ન કરવો એ એક આપણી નીચતા બતાવે છે, અને તેથીજ તેને પાપસ્થાનકમાં સુકેલું છે.

પૈશુન્ય (ચાડી કરવી) એ ચૌદમું પાપસ્થાનક છે. કોઈની ચાડી કરવી એ પણ ગુણીનું લક્ષણ નથી. ચાડી ચુગલી કરનાર માણસની કશી કિંમત થતી નથી. તેમજ તેના કોઈ ભરસો રાખવું નથી અને તે હલકા સ્વભાવનો ગણાય છે. જેનામાં ચાડીયાપણાનો દુર્ગુણ હોય છે, તેના સારા ગુણો ઢંઢાઈ જાય છે. ચાડીખોર માણસને પાસે બેસાડવાની અથવા ઉભો રાખવાની વાત તો બાળુ ઉપર રહી પણ તેનું મ્હોહું બોવાનું પણ સારા માણસો પસંદ કરતા નથી.

રતિ અરતિ એવા નામના પંદરમા પાપસ્થાનકનું સ્વરૂપ એવું બતાવવામાં આવેલું છે કે કોઈ કારણ આપણને અનુકૂળ અને લાભદાયી હોય તો તેથી મનમાં સંતોષ માનવો, અને પ્રતિકૂળ હોય તો અસંતોષ માનવો. રતિ અરતિ એ કંઈ પ્રત્યક્ષ વસ્તુ નથી પણ મનકલ્પિત છે, એ સત્ય પર્યાય નથી. આ પાપસ્થાનકનું સ્વરૂપ ખાસ વિચારવા જેવું છે. આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ અને પૌદ્ગલિક વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજવામાં આવે તોજ પૌદ્ગલિક વસ્તુથી જે રતિ અને તેના વિયોગથી અરતિ થાય છે, તે અટકે; નહિ તો તે અટકવું સુરકેલ છે. જ્યાં જ્યાં રતિ છે, ત્યાં ત્યાં અરતિ જરૂર સાથેજ રહેવાની તેથી તે બન્નેનો એકજ સ્થાનમાં સમાવેશ કરેલો છે.

સોળમું પાપસ્થાન પરપરિવાદ એટલે પારકી નિંદા કરવી તે છે. પારકી નિંદા કરવી એ એક જાતની ટેવ છે, પારકી નિંદા કરવી અને સાંભળવી તે કેટલાક મજા માને છે, પણ એ તુકશાનકર્તા છે. કોખી લોક સાથુથી પારકાં કપડાંનો મેલ ઠાઠે છે, જ્યારે નિંદક માણસ પોતાના મ્હોડાથી પારકા માણસના મળ ધુવે છે. ભંગી પોતાના હાથ થકી પારકા મળ ઉપાડી જાય છે, ત્યારે નિંદક પોતાની જાભથી પારકા મળ કાઢી નાખે છે. માખીનો સ્વભાવ મળમળીત

વસ્તુ હોય તેના ઉપર જઈ એસવાનો છે, તેમ નિંદક માણસનો સ્વભાવ કોઈના સારા ગુણોને ઓગળવાનો હોતો નથી પણ ભોગ ભેજે તેનામાં જે કંઈ સ્વસ્થ પણ દુર્ગુણ હોય તેના ઉપર તુરત તેની દ્રષ્ટિ જમ્ય છે જગતમાં સર્વગુણી વીતરાગ-પરમેશ્વર છે. તેના સિવાયના જે મધ્યસ્થ હોય છે, તેનામાં તો કંઈ ને કંઈ ગુણની ખામી હોવાનીજ. એ ખામી ભેવાનો અને નાની સરખી ખામીને પણ મોટું રૂપ આપી મહાન ખતાવવાનો નિંદકનો સ્વભાવ હોય છે, એ નુકશાનકારક છે. તેમાં રાજ્યકર્તાની અને રાજ્યના કારભારીઓ-અમલદારોની નિંદાનો વિશેષ અનર્થ ઉપજાવનારી છે. સુખના ધ્વજકે તેનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ.

કપટ સહીત જુદું જોલવું એ માયા મોક્ષ નામનું સત્તરમું પાપસ્થાન છે. કપટ સહિત જુદું જોલનાર જગતમાં ઘણો હુશિયાર ગણાય છે અને તેને “ પોલીટીકલ મેન ”ની ઉપમા આપવામાં આવે છે. જુદું જોલવું એ એક પાપ છે, તેમજ કપટ કરવું એ પણ એક પાપ છે. આમાં કપટ સહીત જુદું જોલવું એને જુદુંજ રૂપ આપવામાં આવ્યું છે, અને તે ઘણું ખરાબ છે. સરળ અને ભોળા માણસો કરતાં હુશિયારમાં ખપતા માણસોમાં એનો પ્રભાવ ઘણો જોવામાં આવે છે. કપટ ક્રિયા કરી ખીજને દગીને પોતાને હુશિયારમાં ખપાવનાર માણસ ઘણો આનંદ માને છે, પણ તે એક જાતનું પાપ કરે છે એમ તેના મનમાં આવતું નથી. તેને માટે ઉપાધ્યાયજી શ્રી ત્રિરવિજયજી નવાણી પ્રકાશની પૂજામાં કહે છે કે:—

આત્મસ્વરૂપ રમણે રમે, મનમોહન મેરે ।

ન કરે જુઠ ઢફાળ, મનમોહન મેરે ॥

આત્મા સ્વરૂપના ધ્વજ જુદું કદાણુ કરતા નથી, તે તો બહાર અને અંદર એકજ સરખા હોય છે. જેવું જોલે છે તેવુંજ ચાલે છે, અને તેવુંજ પોતાનું વર્તન રાખે છે. મનમાં એક અને બહાર બતાવવું જુદું એ પાપસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે.

મિથ્યાત્વ નામનું અઠ્ઠરમું પાપસ્થાનક છે. મિથ્યાત્વ અજ્ઞાન એ પર્યાયવાચક શબ્દ છે. એના પ્રતિસ્પર્ધિ સમ્યક્જ્ઞાન છે. સમ્યક્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિને અટકાવનાર મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન છે. સમ્યક્જ્ઞાન એ મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાનને અટકાવનાર છે. અજ્ઞાન પાપસ્થાનમાં પ્રથમનાં સત્તર પાપસ્થાનનું મૂળ મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન છે, તેથી ઉપાધ્યાયજી ત્રણારજી યશોવિજયજી પાપસ્થાનકની તુલના કરવામાં પૂર્વનાં સત્તર પાપસ્થાનક કરતાં આ પાપસ્થાનકનું વજન વધારે બતાવે છે. આ પાપસ્થાનકનો નાશ થવાની સાથેજ અંશે અંશે પૂર્વના સત્તર યા તેમાંથી કેટલાંક ઓછાં થવાનો સંભવ છે, એમ વિચાર કરતાં આપણને લાગ્યા સિવાય રહેશે નહિ. જૈન શાસ્ત્રકારો આ મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ એવું બતાવે છે કે ધર્મ ને અધર્મ, સત્ય માર્ગને અસત્ય માર્ગ, સુસાધુને અસાધુ, શુદ્ધ દેવને કુદેવ, કુદેવને સુદેવ, કુગુરને ગુર અને અધર્મને ધર્મ માનવો એ રીતે છ પ્રકાર મિથ્યાત્વના છે. તે સિવાય ખીજ પાંચ ભેદ એવી રીતના છે કે હું જે સમજ્યો છું અને હું જે માનું છું એજ સત્ય છે, એને અભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ કહે છે. બધાને સરખા માનવા, ગુણી અવગુણી પોતાના મનથી તુલના કરે નહિ તે અનભિગ્રહિક મિથ્યાત્વ છે. વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણે છતાં તેનું સ્વરૂપ ખીજને કહેવાના પ્રસંગે વિપરીત-જુદું કહે અને તત્વની પરિક્ષા કરે નહિ તેને અભિનિવેશી મિથ્યાત્વ કહે છે પરમાત્મા જેટલો રાગ દ્વેષથી રહિત થઈ દેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર્યું છે એવા ભગવંત પ્રણીત શાસ્ત્રમાં તેમના વચનમાં શંકા કરે, અને વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવી

પ્રયત્ન કરે નહિ, તેને સંશય મિથ્યાત્વ કહે છે. જે જીવોને ધર્મ અધર્મ શું છે ? એનો ઉપયોગ નથી એવા એકેન્દ્રિતા વિકલેન્દ્રિ જીવોને અનાભોગીક મિથ્યાત્વ હોય છે.

ખીજા પણ મિથ્યાત્વના દશ ભેદ છે પણ તેનો પર્યાયથી સમાવેશ ઉપરના પાંચ ભેદમાંજ થાય છે, તેનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રથી સમજવાને બલામણુ કરવામાં આવે છે.

લૌકિક દેવ, ગુરૂ અને ધર્મને માનવા-પૂજવા એ પણ મિથ્યાત્વ છે. લોકોત્તર દેવ વીતરાગ પરમાત્મા એમને અને એમની સ્થાપના (પ્રતિમા)ને આ લોકનાં પૌદ્ગલિક સુખ મેળવવાની ઇચ્છાથી માનવા અને પૂજવા એ લોકોત્તર દેવગત મિથ્યાત્વ છે.

લોકોત્તર ગુરૂગત મિથ્યાત્વ પોતે નિર્જુણી છતાં સાધુનો વેષ રાખે, જીનવાણીને ઉઠાપી, પોતાનો મનઃકલ્પિત ઉપદેશ આવે, સૂત્રના સાચા અર્થને ત્રાડે, એવા ઉત્સુક પરપકને ગુરૂ તરીકે જાણી તેમની પૂજાભક્તિ કરવી તે, તથા જે સાધુ ગુણવાન હોય, તપસ્વી હોય, ચારિત્રવાન હોય, આચારવાંત હોય, તેમજ યથોક્ત ક્રિયાવાંત હોય, તેમની આ લોકના સુખને વાસ્તે તેમજ પરલોકના પૌદ્ગલિક સુખના વાસ્તે સેવાભક્તિ કરે, મનમાં એમ જાણે કે જે તેમની બહુ સારી રીતે સેવા કરીશ તો રિક્ષિસિક્ષિ, સ્ત્રી પુત્રાદિ મને પ્રાપ્ત થશે એવાં જે પરિણામ તે લોકોત્તર ગુરૂગત મિથ્યાત્વ.

લોકોત્તર પર્વગત મિથ્યાત્વ, જીનેશ્વર ભગવાંતના પાંચ કલ્યાણની તીથીએને દિને તથા ખીજા પર્વને દિને ધન, સ્ત્રી, પુત્રાદિ વાસ્તે જવાદિ ધર્મ કરણી કરવી તે લોકોત્તર પર્વગત મિથ્યાત્વ છે. ઇત્યાદિ મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રમાં ઘણું વિસ્તારથી વર્ણવેલું છે, તે જાણવાને ઉદ્ધમ કરવો જોઈએ.

ઉપર જે યત્કિંચિત્ પાપસ્થાનોનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ, સમજી મનન કરી, જેમ અને તેમ એ પાપસ્થાનકો આપણાથી ન સેવાય, એવાં પાપ ન થાય તેવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ રાખવી, અને પૂર્વે જે પાપ કર્મ લાગી ગયાં હોય તેને માટે બાર પ્રકારના તપનો યથાશક્તિ આદર કરી તે (મજ) કર્મને ખપાવવા એજ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ કરવાનો રસ્તો છે, એમ સુનિશ્ચી આપણને સૂચવે છે.

જેમ જેમ એ પાપ ઝાણું થશે તેમ તેમ આત્મસત્તા પ્રગટ થશે, અને જેમ જેમ આત્મસત્તા પ્રગટ થશે તેમ તેમ આપણે આપણા આચાર વિચારમાં વધારે આગળ વધતા જઈશું, આપણે આપણી પ્રગતિ કરી શકીશું. જ્યાં સુધી પાપાચરણનો આપણે ત્યાગ કરવાને, તેને છોડવાને પ્રયત્ન કરીશું નહિ ત્યાં સુધી પ્રગતિની આશા કરવી એ આકાશ કુસુમવત્ મિથ્યા છે.

આત્મિક પ્રગતિના ઇચ્છકે આ બાબતનો અભ્યાસ કરતા પહેલાં, ગૃહસ્થીના માર્ગાંતુ-સારીના જે રૂપગુણો શાસ્ત્રકરોએ બતાવ્યા છે, તે જાણવા જોઈએ. તેમાં પહેલો ગુણ ન્યાય સંપન્ન વિભવ એ નામનો છે, એટલે પ્રથમ તો માણસે ન્યાયી થવું જોઈએ. જે આપણે ન્યાયથી વર્તવાની, ચાલવાની શરૂવાત કરીશું તો કેટલાક દુર્ગુણો પાપાચરણો તેથી અટકશે, એટલે આત્મ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવાની આપણી ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાનો પહેલો ઉપાય ન્યાયથી વર્તવું તે છે, વ્યવહારમાં કે ધર્મમાં, ધરમાં કે જાહેરમાં, ધંધામાં કે ધંધા સિવામના પ્રસંગોમાં દરેક જગ્યાએ ન્યાયથી ચાલવાનો અભ્યાસ શરૂ કરવો જોઈએ, એટલે ઘણાં નવીન પાપ લાગતાં અટકશે.

નવીન પાપ ન લાગે, અને લાગેલાં હોય તો તે દૂર કરવાનો ઉદ્યમ સદા ચાલુ રહે. એને માટે જૈન શાસ્ત્રકારોએ સાંજ અને સવારના પ્રતિક્રમણની ક્રિયામાં આલોચણના અધિકારમાં અહાર પાપ સ્થાનકનું ચિંતવન કરીને તેમાંથી જે કંઈ પાપ લાગેલાં હોય તો તેને માટે મિથ્યા દુષ્કૃત દેવાનું યતાવ્યું છે. એનો ઉદ્દેશ એવો છે કે, અગ્નિચૂતાં પણ જે એ પાપ સેવાઈ ગયાં હોય તો તેને માટે જીવે દીન સ્વભાવથી આત્માની સાક્ષીથી માશી માગવી અને દૂરી તે ન કરવાને કાળજી રાખવી. આ ક્રિયા કરતી વખતે શાસ્ત્રકારોના ઉદ્દેશ તરફ લક્ષ રહે અને તદઉત્તર અને અમૃત ક્રિયાનું આલંબન થાય તો કેટલો બધો ફાયદો થાય એ ખાસ વિચાર કરવા જેવું છે. અને શુદ્ધ રીતિ અંગીકાર કરી આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાઓ અને સર્વે તેવા ભાવના ઇચ્છક બનો એવી ઇચ્છા છે.

વચનામૃત.

(સંગ્રાહક-કલ્યાણ-વડોદરા.)

નામાંકિત માણસો અને આપણા આપો જેણે આપણને ઉત્પન્ન કર્યાં છે તેનાં વખાણ કરવાં જેમજે. એકલેગ્રીયા રટીક.

જે માણસ પોતાના વડીલોની વંશાવળીનો નકશો કાઢે છે અને જીવાની નવા અભાથી ઢાંકે છે તે માણસ સુખી છે. જીનપોલરીચટર.

વડીલોનાં વચનો માણસના જાતિસ્વભાવ સાથે મોટેલાં છે. તે દુનિયાની ઉંચી જાતોમાં મુખ્યત્વે કરી જોવામાં આવે છે એટલુંજ નહિ પણ આજ્ઞાના વખતોમાં રાજ્ય સત્તાઓને કાયમ કરે છે, અને નિશ્ચયપૂર્વક તે વચનો ઉત્તમ વખતોમાં અદ્ભૂત રીતે હમેશાં આબેહુલ માણસ પડી આવે છે. જેમ્સ હેન.

ઉમદા છોકરાઓ ઉમરાવ બાપોથી ઉતરી આવે છે એમ નથી તેમજ ખરાબ છોકરાઓ ખરાબ બાપોથી ઉતરી આવે છે તેમ નથી પણ જે મૃત્યુલોકની વસ્તુ છે તેનાપર કંઈ વિશ્વાસ રખાતો નથી. સોરીકલ્સ.

જીવાનીમાં કુદરતનું બળ ધણી અધિકતા ઉપર જાય છે, અને માણસ તેના ધડપણ સુધી તેનો આભારી થઈ રહે છે. તારા ઉપર ધડપણ આવશે તેને જાણખ અને એકની એક ચીજ કર્યાં કરવાનો વિચાર ન કર કેમકે ધડપણની બેદરકારી થશે નહિ.—લોર્ડ બેકન.

એક માણસે એક ઠીંગણા માણસને પૂછ્યું કે, ઠીંગણા સાહેબ તમારું માથું ધણું મોટું છે તેના પ્રમાણમાં તમારા પગ અને અવયવો કેટલેક દરજે નાના છે. તેના જવાબમાં તેણે જણાવ્યું કે, મારા માથામાં જ્ઞાન ઉભરાઈ જાય એવી રીતે ગોઠવેલું છે અને મારા અવયવોને દસરત કરીને ખોરાક ન લઈને જીવે મારેલા છે. સર વોલ્ટર.

તંદુરસ્ત શરીર સારું છે પણ આત્મા વધુ તંદુરસ્તીમાં હોવો જેમજે. કાલ્કિલ.
તંદુરસ્ત શરીર કરતાં પૈસો વધારે નથી, અને અંતઃકરણના આનંદ જેવો બીજો આનંદ નથી. ઝીમાસ્ટીક્સ.

પ્રીતિ ધરતી અંદર અને બહાર ઝોરતની જાંદગી બનાવે છે. સર એસ. ફરગ્યુસન.
વખતના એવકુદ માણસની પ્રીતિ ન કરો, અગર જે તેના શુભાખી હોડો, અને ગાભો

તેના વળતા દાતરડાના ઘેરાવની અંદર આવે (નયન આણ.) તેના ઘોડા કલાક વ્યત્ને અડવાડીઆમાં પ્રીતિ બદલાતી નથી. પણ મોતની આણી સુધી રહે છે. સેદસપીઅર.

સ્વર્ગમાંથી સોનાની સાંકળ પહેલી તે છે, તેઓની આંકડીઓ સરખી અને ચળકતી છે તે પ્રીતિ કરનારાઓ ઉપર નાદા માફક પડે છે અને નરમ અને અતી મધુર મનને સરખી ગાડોમાં બેડે છે. ઉબ્લ્યુ. બી. સ્કોટ.

ઓ ભરવાડ ! હું તને વિનવતી કહું છું કે પ્રીતિ શું છે તે મને કહેશે ? શું તે ઝરો અને કુવો છે ! કે જ્યાં આનંદને દીલગીરી રહે છે ? શું તે દેવળમાં વગાડવાનો ઘંટ છે. કે જે સ્વર્ગ ને નર્કમાં વગાડાય છે ? હું જે પ્રમાણે સાંભળું છું તેજ કહું છું કે તે પ્રીતિ છે. સર ઉબ્લ્યુ રેલે.

લગ્નની પ્રીતિ માણસ જાતને બનાવે છે. મિત્રતાની પ્રીતિને પૂર્ણતાપર લાવે છે પણ લંપટ પ્રીતિ તેને બ્રહ્મ કરે છે અને હલકો પાડી નાંખે છે. લૉર્ડ બેકન.

આપણે પ્રીતિ કરીએ છીએ કેમકે આપણી અંદગી હમેશાની નથી આપણી અંદગીને તુકશાનથી પ્રીતિ ખરીદ કરીએ છીએ. વીરો.

અંદગી ! આનંદી અને વાદળાંવાળી ઋતુમાં આપણે ઘણો વખત સાથે હતાં. જ્યારે મિત્રો બહાણા હોય છે ત્યારે જુદા પડવું કઠણ છે. તેથી નીશાશા નાંખવા પડે છે. તું (અંદગી) ચેતવણી આપ્યા વગર નાશી જાય છે. તું તારી વખત પસંદ કરે છે. રાતની સલામ ન કર, પણ કોઈક વધારે પ્રકાશિત દેશમાં જવા મને સહવારની સલામ કર.

મીસીસ બેરવોલ્ડ.

તારી અંદગીને ચાહતો નહિ, તેમજ ધિક્કારતો નહિ. જે અંદગી ગાળે છે તે સારી ગાળ. લાંબી અગર ડુંકી અંદગી હોય તો સ્વર્ગમાં જવા પરવાનગી આપ. મીલટન.

અંદગીની સહાંજને ઘણા અવેબે છે. જુવાનીને તેના આનંદો છે, ધડપણને તેની માંદ દારતો છે. જેમ ટુલોના અતિ ઘણા સુંદર પાત્રાંઓ છેલાં ખીલે છે તે પ્રમાણે અંદગીની સહાંજના કલાકો પણ ઘણાજ સુંદર થાય છે. જ્યારે કુલોને પાત્રાંઓ કરમાઈ જાય છે ત્યારે જો હો છે તેમ જ્યારે શરીર ક્ષીણતાને પામે છે ત્યારે મન પરિપક્વ થાય છે.

સુવિચાર નિર્દેશ.

(લેખક:—સદ્ગત. ડી. જી. શાહ માણેકપુર)

વધારે બોજન કરવાથી શરીરમાં રોગ થાય છે, આયુષ્યનો નાશ થાય છે, અને સ્વર્ગની હાનિ થાય છે. વળી તે પાપરૂપ છે અને લોકમાં નિંદિત છે. તે માટે તેના ત્યાગ કરવો. (મનુસ્મૃતિ.)

પ્રાણી ઉંચા આસને બેસવાથી નહિ, પરન્તુ ગુણથીજ ઉત્તમતાને પામે છે. જગતમાં તેજ મનુષ્ય જીવે છે કે, જેનામાં ધર્મ છે. જે મનુષ્ય ગુણ અને ધર્મથી રહિત છે, તેનું જીવન વૃથા છે. (ચાણક્ય નીતિ.)

જેમ કાચબો પોતાના સર્વ અંગોને સમેટી લે છે તેમ મનુષ્ય જ્યારે ઇન્દ્રિયોને વિષયોમાંથી ખેંચી લે છે, ત્યારે તેની હુદ્દિ સ્થિર થાય છે. (લીખપર્વ.)

પરવશપાણું દુઃખરૂપ તથા પોતાને વશ બધું સુખરૂપ છે; એ સંક્ષેપથી સુખ દુઃખનું લક્ષણ જાણવું, મૂર્ખપણું તથા હમેશ દારિદ્ર કષ્ટરૂપ છે, ને પારકે ઘેર રહેવું તથા પારકું ગજ ખાવું એતો અત્યંત કષ્ટરૂપ છે. (માનવ ધર્મ શાસ્ત્ર.)

પોતાની શક્તિ પ્રગટ ન કરનાર સમર્થ હોવા છતાં પણ કોકના તિરસ્કારને પામે છે, કારણ કે કાષ્ટમાં રહેલ આસિ ઉલ્લંઘન કરાય છે, પરંતુ પ્રબલિત આગિ ઝાળાંગી શકાતો નથી. (વિષ્ણુશર્મા.)

જે બાળક તથા વૃદ્ધને જમાડી જમવું તેજ ભોજન, જે પારકાને વિષે સ્નેહ કરાય તેજ સ્નેહ, જેથી પાપ ન થાય તેજ ડહાપણ, અને દાંલ વિના જે આચરણ કરાય છે. તેજ ધર્મ કહેવાય છે. * * * મનુષ્ય મુંગો રહેવાથી તથા વનમાં વસવાથી મુનિ થતો નથી; પણ મનને વશ કરવાથી મુનિ થાય છે. કેમકે સ્થિર યુદ્ધિવાળો મુનિ કહેવાય છે. (ભર્તૃહરિ.)

ખીજઝોનાં સર્વ પ્રકારનાં કામોને નિરંતર જાણવા છતાં પણ પોતાના મનમાં દ્રઢ નિશ્ચયવાળા સત્પુરુષો તેમનાં સારા કામોનુંજ સ્મરણ કરે છે. અને તેમનાં ખરાબ કામોને સંભારતા નથી. (સલાપર્વ.)

જેમ પર્વત ઉપર શિલા ત્રહડાવવી હોય તો ઘણીજ મહેનત ચઢે છે, પરંતુ તેને નીચે પાડવી હોય તો વાર લાગતી નથી, તે પ્રમાણે મનુષ્યને ગુણવાન થવું અઘરું છે, પણ નીચતા કરવામાં વાર લાગે તેમ નથી. (હિતોપદેશ.)

યુદ્ધિમાન પુરુષે પરસ્ત્રી સાથે એકાંતમાં સુવાનું તથા રહેવાનું રાખવું નહિ, તથા સ્ત્રીઓ સાથે અયોગ્ય લાપણુ કરવું નહિ, અને તેમને પોતાનું પરાક્રમ દેખાડવું નહિ. (મહાનિર્વાણ.)

જે મનુષ્ય અમૃત જેવા મધુર વચનથી ખલ પુરુષોને સન્માર્ગે લઇ જવા ઇચ્છે છે, તે માણુસ કોમળ કમળ તંતુ વડે સર્પ અથવા મદોન્મત્ત હાથીને બાંધવાને, સરસડાના પુષ્પોના છેડાથી હીરાઓને છેદવાને, તથા મધના બિંદુથી ખારા સમુદ્રને મીઠા કરવા ઇચ્છે તેના જેવો ઉદ્યોગ છે. (નીતિશતક.)

વદનમાંથી વચનરૂપી બાણ નીકળે છે. અને તેથી વિઘ્નાએકો મનુષ્ય અહોરાત્ર શોકગ્રસ્ત રહે છે. એ વાગ્યાણુ મનુષ્યના મર્મ સિવાય અન્ય અંગમાં પ્રવેશ કરતાં નથી. માટે શાણુ અને સમજુ માણુસોએ વાગ્યાણુ પરપ્રતિ કદીપણુ સુકવાં નહિ. (હંસગીતા.)

ગામમાં, ઘરમાં અથવા નિર્જન સ્થળમાં પણ પરાયું ધન પડયું હોય છતાં તેને લેવાને જેઓ રાજી થતા નથી, તેઓ સ્વર્ગમાં જનારા છે. વળી તેજ પ્રમાણે જેઓ એકાન્તમાં પણ કામનાવાળી પરસ્ત્રીને જોઇને તેના પ્રતિ મનવડે પણ ઇચ્છા કરતા નથી, તેઓ સ્વર્ગમાં જનારા છે. (અનુશાસન પર્વ.)

પુણ્ય કર્મ કરવાથી ઘણીપણું, દાતાપણું અને ધનવાનપણું મળે છે, તેમજ પાપ કર્મ કરવાથી યાચકપણું, દાસપણું, તથા દરિદ્રતા મળે છે. * * * સ્ત્રીઓનાં નામ પણ મનમાં મોહ ઉત્પન્ન કરીને અવશ્ય વિકાર કરે છે, તો પછી વિલાસની બ્રુકુટીના પલકારા મારનારી સ્ત્રીઓનાં દર્શનથી મનમાં વિકાર થાય, તેમાં આશ્ચર્ય શું? (શુકનીતિ.)

દોસ્તને માટે ભલામ કરીએ એતો સહ કોઇ માટે સહેલ વાત છે, પરંતુ દુસ્મન સાથે

ભુંડાઈને બદલે બલાઈ કરી તેને ઘડો આપવામાં શક્યું તેમાંજ ખરી સાબાશી અને મર-
દાનગીરી છે. (સારંગધર પદ્ધતિ.)

ઉદ્યોગ કરવો એ દેવ પૂજવા બરાબર છે, ઉદ્યોગ કરતી વખતે પ્રથમ કદાપિ અજ-
ખામણો લાગે પણ તેનું ફળ ભોગવતી વખતે અપૂર્વ આનંદ આવે છે. (આર્યનીતિ.)

પુરુષ સુખ મેળવવાની આશાથી સ્ત્રીનું સેવન કરે છે. પરંતુ તે સેવન કરનારા પુર-
વના શરીરની કાન્તિનો નાશ કરે છે, બળને હરે છે, અત્યંત જાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે, અને
ભોગ પછી પરિણામે નીરસ થઈ પડે છે. માટે વિવેકી પુરુષોએ અને તેટલું વિષયોથી
દૂર રહેવું. (વિજ્ઞાન શાક.)

“કામ, ક્રોધ, દંભ, લોભ, તથા કપટને વશ કરવા, એજ ધર્મ” એ પ્રમાણે જાણીને
જેઓ ધર્મ સેવે છે તેઓનેજ ઉત્તમ લોકોએ જ્ઞાની માનેલા છે. (વનપર્વ.)

શુતેન્દ્રિય રહેવું અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોને નિયમમાં રાખવી એ મુશ્કેલી કરતાં પણ કઠણ છે.
* * * સુખને દુઃખ, વૈભવ ને દારિદ્ર, લાભને ગેરલાભ અને જન્મ તથા મરણ એ વારા
ફરતી સઘળા મનુષ્યોને આવે છે, માટે ધીર મનુષ્ય તેનાથી હર્ષ પામતો નથી તેમ ખેદ
પણ પામતો નથી. (વિદુર નીતિ.)

અહિંસા પરમ ધર્મ છે, અહિંસા પરમદમ છે, અહિંસા પરમ દાન છે અને અહિંસા
પરમ તપ છે. હિંસા ન કરનારને અક્ષય તપનું ફળ મળે છે. હિંસા ન કરનારો સદા યજ્ઞ કરે
છે, અને હિંસા ન કરનારો મનુષ્ય સર્વ પ્રાણીઓને માતા પિતા જેવો છે. (મહાભારત.)

કોઈ પણ પ્રાણીનો વધ કર્યા સિવાય માંસ મળતું નથી; અને પ્રાણીનો વધ કરવાથી
સ્વર્ગ મળતું નથી, માટે માંસ ખાવાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. (મનુસ્મૃતિ.)

આ સંસારરૂપી કડવા વક્ષમાં ખે ફળ અમૃત જેવાં છે, એક તો રસયુક્ત મધુર વચન
અને ખીણું સજ્જન પુરુષોની સંગતિ. (ચાણાક્ય નીતિ.)

પરાયાને ઉપદેશ કરવામાં પંડિતાઈ દાખવવી, એતો સર્વ પુરુષોને સહેલું છે, પરંતુ
સ્વધર્મનું પાલન તો કોઈક મહાત્મા પુરુષજ કરે છે. (હિતોપદેશ.)

૩૫, સારા અવયવો, આયુષ્ય, યુદ્ધિ, ધીરજ, બળ અને સ્મરણ શક્તિ એટલાં વાનાં
ઈચ્છનાર મહાન પુરુષોએ હિંસાને તજવી યોગ્ય છે. (અનુશાસનપર્વ.)

હે પાર્થ ? સાત ગામ બાળવાથી જેટલું પાપ થાય છે તેટલું પાપ ઘડામાં ગાળ્યા
વગરનું પાણી ભરવાથી થાય છે. માછીમાર વર્ષ સુધી જલ નાંખે તે તેને જેટલું પાપ
લાગે તેટલું પાપ એક દિવસ ગાળ્યા વિનાનું પાણી વાપરનારને થાય છે. (વિષ્ણુપુરાણ.)

જે મનુષ્ય માંસ ભક્ષણ કરતો નથી, તથા કોઈને હણતો નથી, અને હણાવતો નથી,
તે સર્વ પ્રાણીઓને મિત્ર સમાન છે. (સ્વાયંભુવ મનુ.)

મનુષ્યે કોઈની સાથે કપટ વ્યવહાર કરવો નહિ, કોઈની આજીવિકાનો ભંગ પણ
કરવો નહિ. કોઈનું ભુંડું કરવું નહિ, તેમજ કોઈ વખત ભુંડું કરવા માટે મનમાં વિચાર
પણ કરવો નહિ. (શકનીતિ.)

દુર્જનની જોડે સ્નેહ કરવો નહિ, તેના પર પ્રીતિ ધરવી નહિ, બળતા અંગારા દહાડે
છે, અને બૂઝાવેલા કોયલા હાથ કાળા કરે છે. દુષ્ટોનો સ્વભાવજ એવો છે. x x x
હિતેન્દુ મિત્રનું વચન જે સાંભળતો નથી, તેને જલ્દી વિપત્તિ આવી પડશે એમ જાણવું.
(વિષ્ણુ શર્મા.)

જે પુરુષ પ્રાણીની હિંસા કરીને તેના માંસ વડે પિતૃ દેવને તૃપ્ત કરે છે, તે સૂર્ય માણસ સુગંધવાન ચંદનને બાળીને તેની રાખનું પોતાના શરીરે લેપન કરે છે.

(વૃદ્ધ પારાશર સ્મૃતિ.)

ધાંબલાઓને છેદીને અને પશુઓને મારીને, પૃથ્વીપર કોહીના કાઢવો કરીને જે સ્વર્ગમાં જવાનું હોય તો પછી નરકમાં કોણુજ જાય ? (શાન્તિપર્વ.)

જે પુરુષ સર્વે પદાર્થમાં આસક્તિ વગરનો હોય અને તે તે શુભને કે અશુભને પ્રાપ્ત થઈ પ્રશંસા કે દ્વેષ ન કરતો હોય, તે પુરુષની બુદ્ધિ પ્રતિષ્ઠિત છે (સ્થિર છે) એમ જાણવું.

(શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા.)

પોતાના શરીરમાં રહેલા, કામ, ક્રોધ, લોભ, મદ, મત્સર અને મોહ તેને જે છતે છે. તથા ઇન્દ્રિયોને વશમાં રાખે છે, તો તેથી તને અનર્થ પ્રાપ્ત થતો નથી, અને પાપ વળગતો નથી. વળી જે એ કામાદિ છ શત્રુઓનો પરાજય કરે છે, તે પુરુષ સંસારમાં ધન્યવાદને યોગ્ય છે.

(વિદુરનીતિ.)

પોતાને પોતાના પ્રાણુ જેમ અતિ પ્રિય છે, તેમજ બીજા પ્રાણીઓને પણ તેમના પ્રાણુ બહુજ પ્રિય છે. એમ પોતાના દષ્ટાંતથી બીજાઓ વિષે પણ બુદ્ધિવાન અને જ્ઞાની પુરુષોએ વિચારવું.

(વનપર્વ.)

કુળને પાવન કરનારા સત્પુત્રે માતા પિતા પ્રત્યે કામળ વાણી બોલવી, સર્વદા તેઓને પ્રિય લાગે એવું વર્તન રાખવું તથા તેઓની આજ્ઞામાં રહેવું.

(મહાનિર્વાણુ.)

રહેવા માટે રમ્ય મંદિર શું નથી, ? સાંભળવા યોગ્ય ગાયનો પણ શું નથી ? અથવા પ્રીતિમાં પ્રાણુથી પણ પ્રિય, પિયાના સમાગમનું સુખે શું નથી કે ? સર્વે છે; પરંતુ ઉદ્ધાન્ત પતંગના પવનથી ચંચળ દીપકના હાથા જેવું તે સર્વે ચંચળ છે, એમ ધારીનેજ સંતો વનમાં ગયા છે.

(વૈરાજ્ય શતક.)

બુ, મોકક, મચ્છર આદિ જંતુઓ શરીરને ચટકા મારે તો પણ તેનું પુત્રની પેઠે જે રક્ષણ કરે છે, તે પ્રાણીઓ સ્વર્ગમાં જવા યોગ્ય છે.

(મહાભારત.)

જેમ માછલી, કાચબી અને પક્ષિણી દર્શન, ધ્યાન અને સ્પર્શથી બચ્યાઓનું સર્વદા પાલન કરે છે; તેવીજ રીતે સજ્જનો સુસંગતથી અને સદ્બોધથી સંગ કરનારનું પાલન કરે છે.

(આણુક્યનીતિ.)

હાથ, પગ, નેત્ર અને વાણીની ચપળતા કરવી નહિ, કુટિલતા રાખવી નહિ, અને બીજાપર દ્રોહ કરવાની બુદ્ધિ કરવી નહિ.

(મનુસ્મૃતિ.)

જે માંસ ખાય છે તે પરભવમાં અદ્ય આયુષ્યવાળા થાય છે, તથા દરિદ્ર થાય છે, પારકી ગુલામગિરીથી આજીવિકા ચલાવે છે, અને નીચ કુળમાં જન્મ ગ્રહણ કરે છે. (મહાભારત.)

અભ્યાસથી વિદ્યા ટકી રહે છે, શીળથી કુળની આબરૂ ટકી રહે છે, ગુણથી શ્રેષ્ઠતા જાણાય છે, અને નેત્રથી કોપની પરીક્ષા થાય છે. વળી ધરમાં આસક્તિવાળા મનુષ્યને વિદ્યા પ્રાપ્ત થતી નથી, માંસાહારીને દયા હોતી નથી, પૈસાના લોભમાં સત્યતા રહેતી નથી, અને વ્યભિચારીને પવિત્રતા હોતી નથી.

(આણુક્ય નીતિ.)

હે અર્જુન ? એ પ્રેરણા કરનાર કામ છે, તે કામ ક્રોધ રૂપે પણ પરિણામ પામે છે, રજ્જેગુણથી ઉત્પન્ન થાય છે, પ્રવૃત્તિ કરાવનાર છે, જેનું ખાજ પૂરુંજ ન થાય તેવો છે, અને અત્યંત પાપી (ઉચ્ચ) છે, એને આ દેહેન્દ્રિયાદિકના સંઘાતમાં રહેલો પ્રખલ વૈરી જાણુ.

(શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા.)

જેમ પોતાને પોતાનો પ્રાણ વહાલો છે, તેમ બીજા પ્રાણીઓને પણ પોતપોતાનો જીવ વહાલો છે, જેમ પોતાની પેઠે બીજાનું પણ સમજીને સાધુપુરુષો પ્રાણીઓ પર દયા કરે છે. (શાન્તિપર્વ.)

દિવસનો સ્વામી સૂર્ય અસ્ત પામે ત્યાર પછી પાણી પીવું એ રૂધિર તુલ્ય છે, અને અન્ન ખાવું એ માંસ તુલ્ય છે. (પદ્મપુરાણ.)

મહાત્માઓનું ચિત્ત સંપત્તિ સમયે કમળ જેવું કોમળ થાય છે. અને આપત્તિમાં પર્વતની શિલાના સમુદાય જેવું અત્યંત કઠિન થાય છે. અર્થાત્ મહાત્માઓનું ચિત્ત સંપત્તિમાં ગર્વરહિત રહે છે અને વિપત્તિમાં ધીરજવાળું રહે છે. (ભર્તૃહરિ.)

હે યુધિષ્ઠિર ? જીવોને પ્રાણધાતે કરીને મારનાર, સમંતિ, આપનાર, ખાનાર, વેચનાર, વેચાતું લેનાર, આ પાંચે જીવ્યાઓ પાપથી લેપાય છે અને પશુના શરીરમાં જોટલાં રવાટાં છે, તેટલા હજાર વર્ષ સુધી નરકમાં રહે છે. (અનુશાસનપર્વ.)

પરતંત્રતાના જેવું એકે દુઃખ નથી, અને સ્વતંત્રતાના જેવું એકે સુખ નથી. x x x રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં ખાવું નહિ, ખોલતાં ખોલતાં હસવું નહિ, ખોવાયલી વસ્તુનો શોક કરવો નહિ, અને પોતે કરેલું કામ કહી બતાવવું નહિ. (શુકનીતિ.)

ભોગમાં રોગનો ભય, કલિનતામાં લાંચનનો ભય, ધન હોય તો રાજનો ભય, જ્ઞાનમાં દૈન્યનો ભય, બળમાં શત્રુનો ભય, રૂપમાં ઘડપણનો ભય, શાસ્ત્ર ભણવામાં વાદનો ભય, ગુણમાં ખલ-નહારા માણસનો ભય, અને શરીરમાં કાળનો ભય છે, ત્યારે જગતમાં સઘળી વસ્તુઓ માટે માણસોને ભય રાખવો પડે છે, પણ માત્ર વૈરાગ્ય છે તેજ નિર્ભય છે. (વૈરાગ્ય શતક.)

જેઓ માંસનું બક્ષણ કરતા નથી, ને માંસ માટે પશુઓનો ધાત કરતા નથી તેઓ સર્વ પ્રાણીઓના મિત્ર ગણાય છે. (મનુસ્મૃતિ.)

આંખોથી જોઈને પગ મૂકવો, વસ્ત્રથી ગળીને પાણી પીવું, સત્યથી પવિત્ર વચન ખોલવું અને વર્તન પવિત્રતાથી આચરવું, x x x આહિંસા છે બક્ષણ તે જેનું એવો ધર્મ સમજવો. અને પ્રાણીનો વધ કરવો તે અધર્મ સમજવો. તે માટે ધર્મર્થી પુરુષોએ સર્વ પ્રાણીઓ પર દયા કરવી એ શુભ કર્તવ્ય છે. (મહાભારત.)

સત્ય, દાન, ઉચોગ, દ્રેષ ન કરવો, ક્ષમા અને ધીરજ એ છ ગુણનો પુરુષે કદી પણ ત્યાગ ન કરવો. (વિદુરનીતિ.)

દુર્જન મીઠું ખોલે તો પણ તેના પર વિશ્વાસ રાખવો નહિ, તેની જીભમાં માત્ર મધ છે પરન્તુ હૃદયમાં હલાહલ ઝેર છે. (હિતોપદેશ.)

બ્રહ્માવાણે, જિતેન્દ્રિય અને ચિત્તવૃત્તિને બ્રહ્માકાર કરવામાંજ તત્પર રહેતો પુરુષ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત થાય છે, અને જ્ઞાનને પ્રાપ્ત થઈ તરતજ મોક્ષને પ્રાપ્ત થાય છે. (શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.)

સત્યાત્રને દાન આપવું એ હાથનું ધરેણું છે, ગુરૂને નમસ્કાર કરવા એ મસ્તકનું ધરેણું છે, સત્ય ખોલવું એ મુખનું ધરેણું છે, જ્ય મેળવે તેવું અતિ ઉત્તમ વીર્ય એ જીવનનો અલંકાર છે, સ્વચ્છ વર્તણૂક એ હૃદયનું ધરેણું છે, અને ઈશ્વરનું જ્ઞાન થવું એ શાસ્ત્રનું ધરેણું છે:-સ્વભાવથીજ મહાત્માઓનાં ઉપર કહેલાં ધરેણાં છે. (નીતિ શતક.)

ધનથી ધર્મની રક્ષા થાય છે, અને યોગથી જ્ઞાનની રક્ષા થાય છે. ખરી શોભા દાન

કરવાથી છે, પણ ધરેણીથી નહિ. અને યથાર્થે મુક્તિ જ્ઞાનથી છે, પણ વસ્ત્રાભૂષણથી નહિ.
(ચાણક્ય નીતિ.)

સંતોષ, ક્ષમા, મનોનિમ્મલ, અસ્તેય, શુદ્ધતા, ઇન્દ્રિયનિમ્મલ, શાસ્ત્રજ્ઞાન, ઇશ્વરજ્ઞાન, સત્ય, અને અક્રોધ એ દશ ધર્મનાં લક્ષણ છે. x x x જે માણસ પ્રાણીઓનો વધ, બધ, ઇલાદિ કરી પીડા કરતો નથી, તે સર્વનું હિત ઇચ્છનાર છે, અને તેને અત્યંત સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.
(મનુસ્મૃતિ.)

જે પારકા માંસે કરીને ચોતાના માંસને વધારવાને ઇચ્છે છે તેનાથી વધારે ખીજે કોઈ અધમ નથી, અને તે અતિ દૂર છે. x x x જે સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર દયાવાળો છે, અને માંસ બક્ષણ કરતો નથી, તે મનુષ્ય લાંબા આયુષ્યવાળો, નિરોગી અને સર્વ પ્રાણીઓથી ડર નહિ તેવો અને સુખી થાય છે.
(મહાભારત-અનુશાસન પર્વ.)

જે મનુષ્યની વાણી અને મનના વ્યાપારો સર્વદા સારી રીતે સુરક્ષિત હોય અને સન્માર્ગે પ્રવૃત્તિ પામેલ હોય તે માણસને સર્વ પ્રાપ્ત થયેલું સમજવું. (હંસગીતા.)

સુખમાં કોણીઓ આપીએ તો આ જગતમાં કોણ વશ ન થાય ? મૃદંગ-પખાવ પણ તેના સુખપર લોટનો લેપ કરવાથી મધુર શબ્દ કરે છે.
(ભર્તૃહરિ.)

મનુષ્યે હમેશાં મિત્રોની સાથે અને શત્રુઓની સાથે મધુર વાણીથી બોલવું; પરંતુ અપ્રિય વાણીથી બોલવું નહિ; કારણ કે મધુર વાણી બોલનારા મયૂરો જેમ લોકપ્રિય છે. તેમ મધુર વાણી બોલનારો મનુષ્ય પણ લોકપ્રિય થઈ પડે છે.
(શુક્રનીતિ.)

નિરંતર દુઃખ હોતું નથી, તેમ નિરંતર સુખ પણ મળતું નથી, કેમકે શરીર એ સુખ અને દુઃખ એ બન્નેને રહેવાનું સ્થાનક છે.
(શાન્તિપર્વ.)

સ્ત્રી અને પુરુષે મરતાં સુધી એક ખીજનો વ્યભિચાર કરવો નહિ, તેઓનો સંલેપમાં એ ધર્મ જાણવો.
(મનુસ્મૃતિ.)

જે ધર્મથી રહિત છે. મૂર્ખ છે, ક્રોધી તથા સાહસિક છે, એવા અધર્મો સાથે મિત્રત કરવી નહિ, જે મનુષ્ય અધર્મો કરીને દ્રવ્યોપાર્જીત કરવા રૂચિ ન રાખતાં સુનીતિથી દ્રવ્ય નિશ્ચયે અર્થ સાધવા આકાંક્ષા રાખે છે, તે સદાચારી છે.
(વિદુરનીતિ.)

વિદ્યા વિનય દે છે, વિનયથી યોગ્યતાને પામે છે, યોગ્યતાથી ધન મળે છે, ધનથી ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે, અને ધર્મથી સુખ મળે છે.
(વિષ્ણુશર્મા.)

માતા તથા પિતાને સાક્ષાત્ દેવતા માનીને સદાય સર્વ પ્રકારના પ્રયત્નોથી બાળકોએ તેમની સેવા કરવી.
(મહાનિર્વાણ.)

મનુષ્યનું મન જે ઇન્દ્રિયોના વિષયને ભોગવવાને દોડે છે, તે ઇન્દ્રિય જગત થાય છે અને પ્રવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે.
(વનપર્વ.)

જે ક્ષમા હોય તો મધુર વચનનું શું પ્રયોજન છે ? મનુષ્યને જે ક્રોધ હોય તે શત્રુનું શું પ્રયોજન છે ? જે સ્વચ્છાતિ હોય તો અગ્નિનું શું પ્રયોજન છે ? જે સદ્ગુણ મિત્ર હોય તો ઉત્તમ ઔષધીનું શું પ્રયોજન છે ? જે પાસે દુષ્ટ પુરુષો હોય તો સર્વનું શું પ્રયોજન છે ? જે શુદ્ધ વિદ્યા હોય તો દ્રવ્યનું શું પ્રયોજન છે ? જે લાજ હોય તો ધરેણીનું શું કામ છે ? અને જે સારી કવિતા કરવાની શક્તિ હોય તો રાજ્યનું શું કામ છે
(નીતિશતક.)

જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સનું નવમું સમ્મેલન.

આપણી માનવંતી કોન્ફરન્સનું નવમું અધિવેશન મારવાડ ખીકાનેર પાસે આવેલા સુખનગઢ શહેરમાં માહ સુદિ ૧૧, ૧૨, ૧૩-બુધ, ગુરૂ, શુક તા. ૨૭, ૨૮, ૨૯ જાન્યુઆરી સને ૧૯૧૫ ના રોજે રાધણપુરવાળા શેઠ મોતીલાલ મુલજીના પ્રમુખપણા નીચે થવા પામ્યું છે.

કોમની ઉત્પતિઅર્થે ઉપયોગી કામ બજાવનારી આપણી કોન્ફરન્સને જન્મ આપનાર નર મી. ગુલાબચંદજી હેઠ્ઠા છે એટલુંજ નહિ પણ તેની ફતેહ માટે અહોનીશ ચિંતવન અને પ્રયાસ કરનાર પણ તેઓ એકજ છે એમ આ અધિવેશનની ફતેહમંદીથી પૂરવાર થયું છે, કેમકે મરહુમ પ્રદેશમાં જન્મ પામી તેજ પ્રદેશમાં પુનઃ જીવન સંચય કરવાનું કાર્ય ખીકાનેર સ્ટેટમાં એકાકિન્ટન્ટ જનરલના મોટા ઝોદા ઉપર નિભાયેલ મી. હૃદાયેજી સુખનગઢના ધનાઢય ગ્રહસ્થ શેઠ પનેલાલજી સંધી સાથે મસલત કરી ઘણીજ ફતેહમંદી સાથે પાર પાડ્યું છે એ આપણે દરેકે સંતોષપૂર્વક જાણ્યું છે. માત્ર પંદર દિવસમાં મી. હૃદાયે અને સુખનગઢના જૈન બંધુઓએ અને આપણી કોન્ફરન્સ ઑશીસે જે કાર્ય બજાવ્યું છે તે માટે તેમજ પુનઃ જીવનના સુપ્રસંગને હર્ષપૂર્વક વધારી લેવા શેઠ મોતીલાલ મુલજીએ જે હીમ્મત દાખવી છે અને તત્પ્રકારે કાર્ય કરી બતાવ્યું છે તે માટે તે સર્વે ધન્યવાદને પાત્ર બન્યા છે એમ હમો બેઘડક કહી શકીએ છીએ. કોન્ફરન્સના પ્રેસીડન્ટનું તથા રીસેપ્શન કમીટીના પ્રમુખનું ભાષણ ઉપયોગી અને મુદ્દાપૂર્વકનું હતું તેજ પ્રમાણે ઠરાવો પણ તેવાજ કરવામાં આવ્યા છે એમ જૈન અને જૈનેતર પત્રકારોએ પણ કયુલ્યું છે. હમો 'હવે શું કરવું' તે વિષે હવે પછી જણાવવાનું મૂલતવી રાખી, તત્સમયે પસાર થયેલા ઠરાવોની નોંધ નીચે આપવાનું યોગ્ય ધાર્યું છે; અને તે માટે વાંચકોને વિનંતી છે કે તે ઠરાવો પૈકી અને બંધારણના સવાલ પૈકી તમો પોતે યથાશક્તિ શું ભોગ આપી શકો તેમ હો તે અને તમારા વિચારો આપણી કોન્ફરન્સ ઑશીસ જોગ લખીને તેમજ બહોર પત્રો મારફતે ચર્ચાને તમારી ફરજ અવસ્ય બજાવશો કેમકે ઠરાવોને ગતિ આપવી તે વ્યક્તિઓનું કામ છે.

પસાર થયેલ ઠરાવો.

પ્રમુખ તરફથી (૧) રોજનિષા, (૨) સહાનુભુતિ, (૩) ખીકાનેર નરેશને ધન્યવાદ, (૪) આમુજીતીર્થ માટે ન્યાય આપનાર—નામદાર વૉઇસરાય અને સરકાર તથા એજન્ટ કે ધી ગવર્નર જનરલ રોજપૂતાના એઓનો આભાર, (૫) બહોર તહેવારોમાં જૈનપવોને સ્થાન આપવાની માગણીનો એમ પાંચ ઠરાવો રજુ થયા હતા અને તે પસાર થવા બાદ નીચેના ઉપયોગી ઠરાવો જુદા જુદા વક્તાઓના વિવેચન સાથે પસાર થવા પામ્યા છે.

ઠરાવ ૬ હો—ધાર્મિક કેળવણી-(Religious Education.)

દરેક જૈને જૈનધર્મનાં મૂળતત્ત્વો અવસ્ય જાણવાં જોઈએ, પરંતુ પોતે જૈન હોવા છતાં પણ આપણાં કેટલાક ધર્મબંધુઓ પોતાના ઉચ્ચ ધર્મનાં મૂળતત્ત્વોથી પણ અજાત છે તે સ્થિતિ દૂર કરવા માટે તથા જૈન બાળક અને બાળકીઓમાં ધાર્મિક જ્ઞાનનો પ્રસાર કરવા માટે નીચેનાં પગલાં લેવા કોન્ફરન્સ બાર દહને આગ્રહ કરે છે:—

- (૧) જે જે સ્થળે ધાર્મિકશાળા ન હોય તે તે સ્થળે ધર્મનાં તત્ત્વ તથા રહસ્યનું જ્ઞાન ફેલાવવા સ્થાનિક સંઘે ધાર્મિકશાળા ખોલવી.
- (૨) જે સ્થળે ધાર્મિકશાળા હોય તે તે સ્થળના સંઘોએ તે શાળાને સારી વ્યવસ્થામાં મૂકવા પ્રયત્ન કરવો.
- (૩) દરેક ધાર્મિકશાળામાં એકજ જાતનો અભ્યાસક્રમ ચાલે તેવી વ્યવસ્થા કરવા જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડે ગોઠવણ કરવી.
- (૪) જે જે ધાર્મિકશાળામાં ફંડની સગવડ હોય તેના વ્યવસ્થાપકોએ સંસ્કૃત અને માગધી ભાષાનું શિક્ષણ શિખવવા તેમાં વ્યવસ્થા કરવી.
- (૫) દરેક ધાર્મિકશાળા સાથે બની શકે તો દરેક સ્થળના સંઘે પુસ્તકાલય રાખવા ગોઠવણ કરવી.
- (૬) આવી શાળા માટે શિક્ષકો તૈયાર કરવા અર્થે જૈન યુવકોને ઉચ્ચ સંસ્કૃત તેમજ ધાર્મિક જ્ઞાન આપવા પ્રયત્ન કરવો.

ઠરાવ ૭ મો.—સામાન્ય કેળવણી—(General Education).

આપણી સમગ્ર જૈન કોમમાં કોમપણુ જૈન કેળવણીથી રહિત ન રહે તેવા હેતુથી આ કોન્ફરન્સ નીચે પ્રમાણે બલામણુ કરે છે:—

- (૧) દરેક જૈન માતાપે પોતાના પુત્ર તથા પુત્રીને વ્યાવહારિક કેળવણી આપવી.
- (૨) દરેક સ્થળના આગેવાનોએ સ્થાનિક વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તક ફ્રી વગેરે કેળવણીનાં સર્વ સાધનો પૂરાં પાડવાં.
- (૩) જૈન કોમના શ્રીમંતો તથા નેતાઓએ વિદ્યાનાં સાધનવાળાં હિંદના મુખ્ય મુખ્ય શહેરોમાં જૈન વિદ્યાર્થીઓને માટે બોર્ડિંગો ઉઘાડવી અને તેમાં ફ્રી બોર્ડિંગો રાખવાની ગોઠવણુ કરવી.
- (૪) ઉચ્ચ કેળવણી લેતા વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપ આપી ઉત્તેજન આપવાનું અને ખાસ કરીને જેઓ એજ્યુએટ થયા હોય અને મદદને અભાવે વિશેષ અભ્યાસ કરતા અટકી પડતા હોય તેવાઓને માટે મોટી સ્કોલરશીપ આપવાનું કાર્ય જૈન શ્રીમંતો તથા જૈનોની જાહેર સંસ્થાઓએ ઉપાડી લેવું.

ઠરાવ ૮ મો.—વેપારી કેળવણી—(Commercial Education.)

હિન્દુસ્તાનની અડધી દોલત જૈનોના હાથમાંથી પસાર થાય છે એમ કહેવામાં આવે છે તેમજ જૈન કોમ વેપારમાં પ્રથમ પંક્તિ ધરાવે છે તે છતાં પણ વેપારી કેળવણીના અભાવે જૈન કોમ વેપાર ધંધામાં દિવસે દિવસે બીજી કોમોની સરખામણીમાં પછાત પડતી જાય છે, તેથી કોમ પોતાની અસલ પંક્તિ પ્રાપ્ત કરી ટકાવી રાખે તેને માટે આ કોન્ફરન્સ નીચે પ્રમાણે બલામણુ કરે છે.

- (૧) જૈન કોમના હાથમાં હાલ જે ધંધાઓ છે તે કાયમ રહે તેને માટે તે તે ધંધાના આગેવાનોએ પ્રયત્ન કરવો.
- (૨) કેળવણી લીધેલા જૈનોને જૈન વેપારીઓએ પોતાના ધંધામાં કુશળ બનાવી સમૈલ કરવા પ્રયત્ન કરવો.

- (૩) દરેક જૈન વેપારીએ ખાસ કરીને પોતાના ધંધાને લગતી કેળવણી ખીણ કેળવણી સાથે પોતાના સંતતિ કુટુંબીઓને આપવાની કાળજી રાખવી.
- (૪) પોતાના વેપારની વૃદ્ધિ અર્થે પશ્ચિમના ધંધાદારીઓ પોતાનો વેપાર જે રીતે કરે છે અને ખીલવે છે તે જાણી તેનું અનુકરણ હિંદના વેપારના સંબંધોને ધ્યાનમાં રાખી કરવું.
- (૫) જૈન વિદ્યાર્થીઓએ ઉચ્ચ વેપારી કેળવણી એ તે તરફ તેમનું લક્ષ્ય ખેંચવું અને વેપારી કોલેજમાં તેઓ અભ્યાસ કરે તેને માટે ખાસ સ્ટોલરશિપો સ્થાપવી.
- (૬) ઉચ્ચ કેળવણી લેવી અતિ મોંઘી હોવાથી જૈનોનો સામાન્ય વર્ગ સામાન્ય કેળવણી લઈ પોતાની આજીવિકા આખરસર ચલાવી શકે તેને માટે ખાસ દેશી નામું ઠામું શિખવવા સ્થળે સ્થળે તે શિખવાના વર્ગો જૈન શ્રીમંતોએ તથા જૈનોની જાહેર સંસ્થાઓએ ઉઘાડવા.
- (૭) કામ અને સંમાજની ઉન્નતિ ત્યારેજ થઈ શકે છે કે જ્યારે એ સમાજની એક મહા વિદ્યાલય (college) હોય કે જેથી સમાજના બાળકો ઉચ્ચ શિક્ષણ પહોંચી શકે તેને મેળવી શકે; એટલા માટે આ કોન્ફરન્સ કુલ સમાજની એવી એક કોલેજ સ્થાપવાની બલામણુ કરે છે.

કસોટી ૯ માં—સ્ત્રી કેળવણી-(Female Education.)

જૈન કામમાં સ્ત્રી કેળવણીનો સર્વવ ફેલાવો કરવા માટે આ કોન્ફરન્સ નીચેની જરૂરીયાતો સ્વીકારે છે:—

- (૧) દરેક માઆપે પોતાની પુત્રીને શેખન, વાંચન તથા સામાન્ય ગણિતનું જ્ઞાન આપવું.
- (૨) જે માઆપોથી બની શકે તેઓએ પોતાની પુત્રીને માધ્યમિક અને ઉચ્ચ શિક્ષણ આપવું અને પોતાની પુત્રી તેનું શિક્ષણ લઈ શકે તે માટે તેના લમ તેની નાની ઉંમરમાં નહિ કરવાં.
- (૩) જૈનની વસ્તીવાળાં જે જે સ્થળે બાળાઓને અભ્યાસ કરવા માટે સાધન હોય તે તે સ્થળે સ્થાનિક આગેવાનોએ કન્યાશાળાઓ ખોલવી.
- (૪) ભરત ગ્રંથણ તથા સામાન્ય જ્ઞાન મોટી ઉંમરની સ્ત્રીઓ નવરાશને વખતે લઈ શકે તેને માટે જપોરના વખતમાં ચાલતા ખાસ વર્ગો સ્થળે સ્થળે ઉઘાડવાની વ્યવસ્થા કરવી.
- (૫) આવા ખાસ વર્ગોમાં આરોગ્ય વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો, માંદાની માવજત તથા અકસ્માત વખતે લેવાના તાત્કાલિક ઉપાયોનું જ્ઞાન આપવા સંબંધે વિશેષ લક્ષ આપવું.
- (૬) કન્યા તથા સ્ત્રી માટેની શાળા તથા વર્ગો માટે સ્ત્રી શિક્ષકો તૈયાર કરવાની ખાસ જરૂર હોવાથી જૈન સ્ત્રીઓએ અને ખાસ કરી વિધવાઓએ મોટા પ્રમાણમાં દિવેલ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં દાખલ થઈ અભ્યાસ કરવો અને આવી અભ્યાસ કરતી સ્ત્રીઓને જે જે પ્રકારની સગવડો જોઈએ તે કરી આપવી.

કસોટી ૧૦ માં—સુકૃત ભંડાર ફંડ-(Sukrit Bhundar Fund.)

સુકૃત ભંડાર ફંડ કે જેમાં ભરેલા પૈસાનો ઉપયોગ કેળવણી તથા કોન્ફરન્સના નિભાવ માટે થાય છે અને જે ફંડની ઉપર કોન્ફરન્સની હયાતી તથા કોન્ફરન્સે ઉપાડેલા દરેક કાર્યનો આધાર રહેલો છે તેવા ફંડમાં દરેક સ્ત્રી પુરૂષે પ્રતિવર્ષે ઓછામાં ઓછા ચાર આના ભરવા એવો કોન્ફરન્સ દહતાથી આગ્રહ કરે છે.

- (૧) આ ફંડમાં અત્યાર સુધીમાં જે જે ગૃહસ્થોએ પૈસા ભર્યા છે, તેઓનો ઉપકાર આ કૉન્ફરન્સ માને છે.
- (૨) જે જે સ્થળના સંઘોએ સંઘદ્વારા આ ફંડ એકઠું કરી કૉન્ફરન્સ ઓપીસ તરફ મોકલાવી આપેલ છે તે તે સંઘોનો ઉપકાર માનવાની આ તક લે છે.
- (૩) દરેક સ્થળના સંઘને કૉન્ફરન્સ ઓપીસ ઉપર સંવત ૧૯૭૧ ની સાડતું સુકૃત બંડાર ફંડ એકઠું કરી જેમ અને તેમ જરૂરીથી મોકલી આપવા આ કૉન્ફરન્સ વિનવતિ કરે છે.

કરાવ ૧૧ માં—જૈન સાહિત્ય પ્રચાર.

જૈન સાહિત્ય વિશેષ પ્રગટ ન થવાથી જૈનધર્મ સંબંધે જુદી જુદી ભ્રમણાઓ ફેલાયેલી છે, તે દૂર કરવા જૈન સાહિત્યનો પ્રચાર સર્વત્ર કરવાની આવશ્યકતા આ કૉન્ફરન્સ સ્વીકારે છે અને તેને માટે નીચેના પ્રયત્નો કરવાની ભલામણ કરે છે.

- (૧) હિંદુસ્તાનની જુદી જુદી યુનિવર્સિટી (વિશ્વવિદ્યાલય) ના અભ્યાસક્રમમાં જે જે જૈન પુસ્તકો દાખલ કરવામાં આવ્યાં હોય તે તે પુસ્તકો ટીકા તથા વિવેચનસહિત છપાવવાં.
- (૨) જે વિદ્યાર્થીઓ જૈન સાહિત્ય સ્વીકારી પોતાનો અભ્યાસ ચાલુ રાખે તેને સ્કોલરશિપો, ઇનામો વિગેરે આપવાં.
- (૩) હિંદની જુદી જુદી યુનિવર્સિટી (વિશ્વવિદ્યાલય) માં માગધી ભાષાને એક દ્વિતીય ભાષા તરીકે દાખલ કરાવવી.
- (૪) માગધી ભાષાને અભ્યાસ સુલભ થાય તે માટે માગધી કોષ તૈયાર કરાવવો.
- (૫) વિધવિધ ભાષામાં જૈન સાહિત્યનાં પુસ્તકો ભાષાંતર કરાવી છપાવવાં.
- (૬) પ્રાચીન જૈન બંડારોના વ્યસ્થાપકોએ તેવા બંડારોમાં રહેલાં પુસ્તકોની સવિસ્તર ટીપ કરાવી પ્રસિદ્ધ કરવી, જે પુસ્તકો નષ્ટ થતાં હોય અથવા જે અલભ્ય અને ઉપયોગી હોય તેવાં પુસ્તકો ફરીથી લખાવવાં યા છપાવવાં અને તે તે બંડારોનાં પુસ્તકોનો લાભ જનસમુદાય લાભ શકે તેની યોગ્ય ગોઠવણુ કરવી.

કરાવ ૧૨ માં—હાનિકારક રીવાજો દૂર કરવા આખત.

આ કૉન્ફરન્સ ધૃષ્ટિ છે કે આપણી જૈન કોમમાં જે જે હાનિકારક રીવાજો છે તે દૂર કરવાને યોગ્ય પ્રયત્ન જ્ઞાતિના અગ્રેસરો અવશ્ય કરશે. એ સંબંધમાં નીચેના વિષયો પર ધ્યાન ખેંચવાની આવશ્યકતા છે:—

- (૧) બાળલક્ષ અટકાવવાની ખાસ જરૂર છે, કારણુ કે તેના ઉપર શરીર સંરક્ષણ અને ભવિષ્યની પ્રગતિનો બહુ આધાર છે.
- (૨) વૃદ્ધ વિવાહથી સ્ત્રી જાતિને બહુ અન્યાય થાય છે, તેથી તે અટકાવવાની ખાસ જરૂર છે.
- (૩) એક સ્ત્રીની હૈયાતિમાં બીજી સ્ત્રી કરવાનો રીવાજ જ્યાં જ્યાં હોય ત્યાં ત્યાં અંધ થવા માટે યત્ન કરવાની જરૂર છે.
- (૪) લક્ષ પ્રસંગે મોટી રકમોનો ખર્ચ કરવામાં આવે છે તે અપ્રસંશનીય છે.
- (૫) લક્ષ પ્રસંગમાં ફટાણા ગાવાનો રીવાજ કોઇ કોઇ જગ્યાએ છે તે અંધ થવાની જરૂર છે.
- (૬) લક્ષ પ્રસંગે આતસખાજ ફેડવાનો રીવાજ જ્યાં હોય ત્યાં તે અંધ કરવાની જરૂર છે કેમકે તે ધર્મ વિરુદ્ધ છે.

- (૭) લગ્ન પ્રસંગે ગણિકાના નાચ કોઈ જગ્યાએ થતા હોય તે તેથી આ કોન્ફરન્સ વિરૂદ્ધ છે.
- (૮) મરણ પછવાડે કારજ કરવાનો રીવાજ નિંદનીય છે.
- (૯) અન્ય દેવ દેવીની પૂજા-માનતા કરવાના વહેમી રીવાજો બંધ થવાની જરૂર છે.

કસોવ ૧૩ ઓ.—જૈન કોમની સંખ્યામાં વધારો કરવા બાબત.

(Means to increase and enlarge Jaina Community.)

જૈન કોમની સંખ્યામાં વધારો કરવા તેમજ જૈન વસ્તીનું મરણ પ્રમાણ પીછ કોમની સરખામણીમાં વિશેષ હોવાથી તે ઓછું કરવા આ કોન્ફરન્સ નીચેના ઉપાયો સૂચવે છે:—

- (૧) જેઓએ પોતાના અસલ જૈન ધર્મ તથા ખીજો ધર્મ અંગીકાર કર્યો હોય, તેઓને જૈન ધર્મમાં પાછા દાખલ કરવા પ્રયત્ન કરવો.
- (૨) ઉંચ વયોના આર્યો કે જેઓને જૈન ધર્મ ઉપર રૂચિ હોય તેઓને જૈન ધર્મમાં આપણા પૂજ્ય મુનિમહારાજોની સંમતિ લઈ દાખલ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો.
- (૩) આરોગ્યતાનના નિયમોનું જ્ઞાન જૈનસમાજમાં બહોળા પ્રમાણમાં ફેલાવવું.
- (૪) ગીચ વસ્તીવાળા મેટાં શહેરોમાં મરીજ તેમજ મધ્યમ વર્ગના જૈનો માટે સસ્તા ભાડાની ચાલીઓ બંધવા માટે જૈન શ્રીમંતોનું લક્ષ્ય બેંચવું.
- (૫) જૈનોમાં મરણ પ્રમાણ વિશેષ છે તેનાં કારણો શોધવા તથા તે અટકાવવા માટે ઉપાયો સૂચવવા નીચેના ગૃહસ્થોની (મેંબર વધારવાની સત્તા સાથે) એક કમીટી આ કોન્ફરન્સ નીમે છે. ઉક્ત કમીટીએ પોતાનો રિપોર્ટ છ માસમાં તૈયાર કરી જાહેર પત્રોમાં છપાવવા કોન્ફરન્સના જનરલ સેક્રેટરીને મોકલી આપવો અને જનરલ સેક્રેટરીએ સૂચના સાથે તે રિપોર્ટ કોન્ફરન્સના આવતા અધિવેશનમાં યોગ્ય ઠરાવ માટે રજુ કરવો.
- (૧) ડાક્ટર નાનચંદ કસ્તુરચંદ મોદી L. M. & S.
- (૨) ડાક્ટર પુનશી હીરજી મૈશરી L. M. & S.
- (૩) કવેરી મોહનલાલ મગનભાઈ.
- (૪) શાહ નરોત્તમ ભવાનદાસ.

કસોવ ૧૪ ઓ.—કોન્ફરન્સના બંધારણ બાબત.

કોન્ફરન્સના બંધારણમાં સુધારો વધારો કરવા માટે એક કમીટી (મેંબરો વધારવાની સત્તા સાથે) આ કોન્ફરન્સ નીમે છે અને ઠરાવે છે કે તે કમીટીએ પોતાનો રિપોર્ટ જનરલ સેક્રેટરીપર છ માસની અંદર મોકલાવી આપવો. જનરલ સેક્રેટરીએ તે રિપોર્ટ જાહેર પત્રમાં પ્રસિદ્ધ કરવો, અને તે પર જે સૂચના આવે તે સૂચનાઓ સાથે આવતી કોન્ફરન્સમાં રજુ કરવો.

કસોવ ૧૫ ઓ.—જીર્ણોદ્ધાર બાબત.

જૈન પ્રાચીન તીર્થ અને ખીજા દેસાસરો જે જુદા જુદા સ્થળે આવેલાં છે, તેની પવિત્રતા સંભાળવા માટે તથા જીર્ણોદ્ધાર દૂર કરવાને માટે ખાસ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે. મારવાડમાં

અને પ્રાચીન સ્થળોમાં આવેલા દેસસરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવાની ખાસ જરૂર જણાય છે અને જ્યાં પ્રતિમાજની પૂજા ન થતી હોય ત્યાં પૂજા થવા માટે યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવાની તાકીદે જરૂરીઆત છે.

ઠરાવ ૧૬ માં—અન્ય ઠરાવોને પુષ્ટિ.

આ કોન્ફરન્સ નિરાશ્રિતને આશ્રય, જીવદયા, સંપટ્ક્રિ વગેરે પૂર્વની કોન્ફરન્સોમાં થયેલા ઉપયોગી ઠરાવોપર જૈન સમાજનું લક્ષ ઝેંચે છે, અને તદનુસાર વર્તવા બલામજુ કરે છે.

ત્યારઆદ પ્રમુખ, રીસેપ્શન કમીટીના ચેરમેન અને ચોલંડીયર, ડેલીગેટ વિગેરેનો ઉપકાર માનવાના ઠરાવો પસાર થવા હતા તથા જનરલ અને પ્રાંતીક સેક્રટરીના કામ માટે ધન્યવાદ આપી તેમને કાયમ રાખવાનો ઠરાવ કર્યો હતો.

ત્યારઆદ હવે પછીની દશમી કોન્ફરન્સ મુંબઈમાં, અગીઆરમી ઝોસીઆમાં, તથા આરમી અમૃતસરમાં મેળાવવાનો નિર્ણય કરી કોન્ફરન્સ બહુ આનંદપૂર્વક પોતાનું કામ ખલાસ કરીને અરખાસ્ત કરવામાં આવી હતી.

સમાચાર.

સાગરગચ્છશિશેમણી શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય યોગનિક શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજીના શિષ્ય મુનશ્રી દેવેન્દ્રસાગરજી તથા મુનશ્રી ભક્તિસાગરજીએ અગદાવાદમાં કાલુપુર દરવાજા બહાર માહા સુદી ૧૪ ને દીવસે કાલુપુર ધીના મહાજનના શેઠ મગનલાલ જેઠાભાઈની દુકાને ધીના વેપારીઓને ધીનો તાવડો અંધ કરવા બાબત ઉપદેશ કરેલો અને તેનાથી સદરહુ મહાજને નીચે મુજબ ઠરાવ કર્યો છે:—

ઉપદેશથી થએલો ઠરાવ.

યાવચ્છંદ્રવિવાકરૌ અમે નીચે સહી કરનાર દરેક માસની સુદી પાંચમ, જે આઠમ, જે ત્રાદશ, જે અગીઆરસ ને અમાવાસ્યા મહી એકંદરે (૮) આઠ દિવસ ધીનો તાવડો કરીશું નહિ. તેમ એક ડામે પણ તાવડામાં ઉન્હો કરીશું નહિ.

સહીઓ.

શા. મગનલાલ જેઠાભાઈ	શા. મોહનલાલ શીવલાલ સહી દા. પોતે
દા. શા. આત્મારામ મગનલાલ	મોદી શીવલાલ મણીલાલ સહી દા. પોતે
શા. જેઠાભાઈ હકમચંદ સહી દા. શંકરલાલ જેઠા	શા. રણુજીક ઠાળીદાસ સહી દા. પોતે.
શા. સોમાભાઈ અંબાલાલ સહી દા. પોતે	શા. જગનલાલ હીરાચંદ સહી દા. પોતે
શા. મગનલાલ ધ્રુલચંદ દા. યુલાખીદાસ મુલચંદ	શા. અમથાલાલ યુલાખચંદ સહી દા. પોતે
શા. ચમનલાલ નરોતમદાસ સહી દા. પોતે	

સદરહુ ઠરાવ માધવપુરામાં ધીના મહાજન તરફથી ઉક્ત મુનશ્રીઓના ઉપદેશથી અમાવાસ્યા સિવાય ઉક્ત તિથિઓએ ભઠ્ઠી નહિ સગાવાવી તેમજ તાવડામાં તથા લોઢાના ચુલા ઉપર આ બાબતનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો છે.

માધવપુરાના ધીના મહાજનની સહીઓ.

શા. દલસુખ મુલચંદ સહી ઇ. પોતે
 શા. માણેકલાલ મુલચંદ સહી ઇ. પોતે
 શા. કુલચંદ ખાલાભાઈ સહી ઇ. પોતે

શા. ખોડીદાસ ખલાખીદાસ સહી ઇ. પોતે
 ખા. રામચંદ શીવલાલ સહી ઇ. પોતે

અમે આશા રાખીએ છીએ કે, આ દરાર દરેક ધીના મહાજન તરફથી દરેક રથને અમલમાં મુકાશે.

***વનિતાવિશ્રામ:**—મહા વદ પાંચમ તા. ૪-૨-૧૫ ના રોજ સુરતમાં ગોપીપુરામાં આવેલી શ્રાવકની નવી ધર્મશાળામાં ઝવેરી નગીનચંદ કપૂરચંદને ત્યાં શાન્તિસ્નાત્ર પૂજા હતી. તે વખતે શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજે સમુદાયસમક્ષ ભાષણ આપ્યું હતું. વિષય જીવ-દયાથી શરૂ કર્યો હતો ને જીવદયાનું દ્રવ્યથી અને ભાવથી વિસ્તાર પૂર્વક સ્વરૂપ સમજાવ્યું હતું. ત્યારબાદ સાત ક્ષેત્રમાં સાધ્ય ક્ષેત્ર કોણ અને સાધક ક્ષેત્ર કોણ તે સમજાવ્યું હતું. સાધક ક્ષેત્ર ચાર (સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, અને શ્રાવિકા) અને સાધ્ય ક્ષેત્ર આઠીના ત્રણ (જૈન-પ્રતિમા, જૈન મંદિર ને યાત્રાક્ષેત્ર) તેનું વિવેચન કર્યું હતું. આપણા જૈન સમાજમાં સાધ્ય ક્ષેત્રની પ્રભાવના ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થતી નજરે આવે છે પણ સાધક ક્ષેત્ર જે સાધુ સાધ્વી શ્રાવકને શ્રાવિકારૂપ ચાર ક્ષેત્ર જે દિન પ્રતિદિન જીવે થતાં નજરે પડે છે. તેમાં પણ ઉપરોક્ત સાત ક્ષેત્ર પૈકી શ્રાવક શ્રાવિકારૂપ એ ક્ષેત્ર કે જે પાંચ ક્ષેત્રના પોષક છે તે તરફ મહારાજશ્રીએ સમાજનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. જે કે જૈનોમાં પૈસાની રેલમ છે તથા રહી છે ને જૈનો દરેક વ્યકિત કરતાં પૈસા પર્યવામાં ઘણો આગળ ભાગ લે છે તેમાં શક નથી એમ કેટલાક સોકોનું કહેવું અને માનવું છે પણ હાલ આપણામાં સીબલ અજ્ઞથી દુઃખી થતા વર્ગો ગરીબ સ્ત્રીઓ તથા અનાથ વર્ગો છે તે તરફ નજર ફેલાવી વિચાર કરવામાં આવે તો આપણે જોઈશું તો તેઓ તરફ જૈનોએ બહુ ઓછું કર્યું છે. આજકાલ ઘણી કોમમાં અનાથાશ્રમો ખોલાયાં છે ને તેમાં ઘણી ગરીબ સ્ત્રીઓ કે જે નિરંધમે વખત ગાળતાં હતાં તેઓ કર્તવ્ય પરાયણ બની ખોતાની ફરજ

* ઉપરનું લખાણ સુરત વનિતા વિશ્રામનાં કાર્ય વાહક બાઈ બહાલી વીરચંદ તરફથી અમેને પ્રગટ કરવા માટે મહ્યું છે. આ માટે બાઈ બહાલીનો પ્રયાસ ઘણો સ્તુત્ય છે. અખળાઓ એ દેશની દોલત છે. સીબલની બહેનોને સહાય કરવી, દુઃખી વિધવાઓને સહજાન આપી સન્માર્ગે વાળવી. આનાથી બીજું કયું મહત્વનું પુણ્યદાન હોય શકે ? બાઈ બહાલી તેમના પ્રયાસમાં સુદ્રઢ રહ્યા અને તેમને દરેક રીતે આ ખાતાની અભિવૃદ્ધિ અર્થે સહાય મળે અને દરેક મંદ્રીઓ તથા બહેનો આ ખાતાને શક્તિઅનુસાર મદદ કરો એવું અમે અંતઃકરણથી જોવા ઉત્સુક છીએ. બાઈ રક્ષમણી રા. રા. ઝવેરી નગીનચંદ ઝવેરચંદની વિધવાએ રૂ. ૧૫૦૧ રા. રા. ઝવેરી તલકચંદ માસ્તરના પુત્ર સોબાગ્યભાઈનાં વિધવા બાઈ પરસન બહેને રૂ. ૧૫૦૧ ની તથા રા. રા. ઝવેરી ઉત્તમચંદ મુલચંદનાં વિધવા બાઈ સરસ્વતિએ રૂ. ૧૫૦૧ ની ખાતાની શરૂઆત કરવા જે ઉદાર મદદ આપી છે તેમજ જે જે સદ્ગૃહસ્થો તથા બહેનોએ ખોતાની શક્તિ અનુસાર મદદ કરી છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ ધટે છે. અમે આશા રાખીએ છીએ આ ખાતું વૃદ્ધિમંત થાઓ અને તેને દરેક પ્રકારે જોઈતી મદદ મળે એવું ઇચ્છીએ છીએ.

બળવવા તૈયાર થઈ રહી છે તે જૈન સમાજમાં જે અનાથ સ્ત્રી વર્ગ છે તેમના માટે કાંઈપણ સાધન ન હોવાથી વગર ઉદ્યમે નહિ કામનો વખત હુમમય ગાળે છે તે તરફ કાંઈ સંધનું લક્ષ્ય જોઈએ તેવું નથી. આ દીલગીર થતા જેવું છે. આના ઉદ્ધારમાટે સ્નાત મહોત્સવો જે થાય છે તે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની પ્રાપ્તિના સાધનો છે તેથી ઇવ ઉત્તમ કર્મણીએ પોતાના સાધ્યને મેળવી શકે છે તો આ પ્રસંગે જ્ઞાન દર્શનને ચારિત્રરૂપ સ્તનમયની આરાધના માટે અનાથ અબળાઓના સાધન સારૂ કંઈ ગોઠવણુ થવી જોઈએ એવા પ્રકારનો ઘણો ઉપદેશ કર્યો હતો. જેના પરિણામે ત્યાંજ સભા વચ્ચે તેઓશ્રીના ઉપદેશની અસર થતાં રૂ. ૧૫૦૧ ની રકમ ઝવેરી નગીનચંદ કપૂરચંદનાં વિધવા બાઈ રૂદ્રમણીએ અનાથ અબળાઓની મદદને માટે આપવા જણાવ્યું હતું તે બીજા ઝવેરી તલકચંદ માસ્તરના પુત્ર સોભાગ્યભાઈનાં વિધવા બાઈ પરમન બહેને રૂ. ૧૫૦૧ ની રકમ બહેર કરી હતી ત્રીજાં બહેન સરસ્વતી બાઈ તે ઝવેરી ઉત્તમચંદ મુળચંદનાં વિધવાએ રૂ. ૧૫૦૧ ની રકમ બહેર કરી હતી. ત્યારબાદ શા. પાનાચંદનાં ધણીયાણી સૌ. બાઈ હીરાકોર બહેને રૂ. ૨૫ ની રકમ બહેર કરી હતી. એકંદરે મળી રૂ. ૪૫૨૮ ની રકમ અનાથ અબળાઓની મદદ માટે સભામાં બહેર થઈ હતી તે હજુ પણ સુરતમાં આ ખાતાને માટે વાત ચર્ચાઈ રહી છે.

વનિતા વિશ્રામને મહાભાસમાં થયેલી મદદ:—૨૮ શેઠ નયુભાઈ હીરપારાય મુંબઈ વાલા તરફથી એક બાઈને માસ ચારના ખરચ સારૂ, ૫ બાઈ રૂદ્રમણી હીરાચંદ મોતીચંદની વિધવા, ૫ બાઈ વહાલી વીરચંદ, ૫ શા. મેલાપચંદ આણંદચંદ, ૧ વજેચંદ તારાચંદ, ૨ શા. ઈચ્છાચંદ દુવારકાકાસ, ૧ શા. અમરચંદ ખુબચંદ, ૨ શા. મુલચંદ જમણવનચંદ, ૨ શા. મોતીચંદ કલ્યાણચંદ, ૨ શા. મગનભાઈ મલુકચંદ, ૧ શા. મગનભાઈ વનેચંદ, ૧ બાઈ હીરાકોર બેન શેલાભાઈ ચોકસીની છોકરી, ૧ શા પાનાચંદ વીરચંદ; અને ૨ શા. સુરચંદની નાનાભાઈ એ રીતે કુલ રૂપીઆ ૫૮ આવ્યા છે.

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાલાનો વાર્ષિક મહોત્સવ.

ઉક્ત મેલાવડાતું પ્રમુખસ્થાન ઝવેરી મોહનલાલ બાઈ મગનભાઈને આપવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ માસ્તર હિંમતલાલ મગનલાલ કે જે આ પાઠશાલાના સેક્રેટરી તેમજ શાળાના માસ્તર છે તેમણે વાર્ષિક રીપોર્ટ વાંચી સંભળાવ્યો હતો. પછી પ્રમુખ સાહેબના સ્વહસ્તે ઉક્ત પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓને હનામ આપવામાં આવ્યાં હતાં. ત્યારબાદ અત્રે પધારેલા કેટલાક ગૃહસ્થોએ પાઠશાળાના કાર્ય તરફ નજર કરતાં પૈસા સંબંધીની ઉદારતા બતાવી હતી.

પશ્ચાત્ માસ્તર બાલાભાઈ કકલભાઈએ સંસ્કૃત ભાષાને આદર્શ રૂપગણી તે વિષયને ઉચ્ચકોટીએ લાવવા પાઠશાળાના માસ્તર સાહેબને તેનજ વિદ્યાર્થીઓને ભલામણ કરી હતી. પછી ઉક્ત સભાના પંડિત વિશ્વનાથે વિદ્યાની ઉત્તમ ઉપયોગિતા બતાવી હતી ત્યારબાદ શ્રી. મુલચંદભાઈ આશારામ વેરાટીએ તેમજ અન્ય ગૃહસ્થોએ નીતિ, સદ્વર્તન, ખંત, ઉત્સાહ અને ઉદ્યમ ઉપર વિવેચન કર્યું હતું છેવટે પ્રમુખ સાહેબે પ્રસંગને માંગલિક ગણી વિદ્યાના અમૂલ્ય લાભો દર્શાવ્યા હતા ત્યાર બાદ સભા વિસર્જન કરવામાં આવી હતી.

આનંદમય જીવન.

જીવનો મૂળ સ્વભાવ આનંદમય છે. કર્મમળથી રહિત-મુક્ત-જીવમોક્ષમાં ગયા બાદ સંપૂર્ણ આનંદ ભોગવે છે, પોતાના સ્વરૂપમાં રમણતા અને પરમાવ દશાને ત્યાગ એને આનંદનું કારણ માન્યું છે, અને તે સ્વભાવિક આનંદ છે.

અનાદિકાળથી ભવબ્રમણ કરનારો આપણો જીવ જ્યાં સુધી મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયણું પામ્યો નહોતો ત્યાં સુધી તેને સ્વાભાવિક આનંદ ઉપજવાનું નિમિત્ત કારણ પ્રાપ્ત મળ્યું નહોતું. સ્વાભાવિક આનંદ મેળવવાને માટે મનુષ્ય જાતને જ્ઞાનીયોએ પ્રાપ્ત વિશેષ હાયક માન્યો છે.

આનંદના એ ભેદ આપણે કહી શકીએ. એક સ્વાભાવિક આનંદ અને બીજો પૌદ્ગલિક કૃત્રિમ-એ એનું ચત્કચિત્ત સ્વરૂપ આપણે જો સમજવા પ્રયાસ કરીએ તો આપણે આપણા જીવનને આનંદમય કેવી રીતે બનાવીએ તેનો રસ્તો ઘણા ભાગે આપણે શોધી શકીએ. દુનિયાના વૈભવો-શરીર સૌંદર્ય, શુભી ભાર્યા, આજ્ઞાંકિત પરિવાર-પુત્રાદિ-ધનસંપન્ન-રાજ્ય-દરબાર અને સમાજમાં માન પ્રતિષ્ઠા ઇત્યાદિ આનંદનાં કારણો છે, એનાથી જે આનંદ મળે છે, એ સ્થાયી નથી. એ પૌદ્ગલિક છે. પૌદ્ગલિકનું સ્વરૂપ જ્ઞાની મહારાજ્યએ પૂર્ણ ગતન સ્વભાવવાળું બતાવ્યું છે, તેથી તેના સ્વભાવ પ્રમાણે વૈભવથી મળતો આનંદ પ્રાપ્ત થાય તેમાં ફેરફાર થાય અને નાશ પામે એમાં કંઈ ચમત્કાર નથી. આ આનંદ સંયોગીક છે. જ્યાં પરમ વસ્તુના સહવાસથી, તેની પ્રાપ્તિથી આનંદ થાય ત્યાં તેના વિયોગ અને નાશથી દુઃખ થાય એ સ્વાભાવિક છે, એવો વસ્તુનો સ્વભાવ છે; એને કુદરતનો કાયદો કહો કે નેચર કહો પણ વાત તો એકની એકજ છે.

આ આનંદ ઉપરાંત બીજા પણ કેટલાક કૃત્રિમ આનંદ મેળવવાનાં સ્થાન જુદી જુદી વ્યક્તિઓએ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે માની લીધેલાં છે.

જુદા જુદા પ્રકારના વ્યસનના સેવનથી, નાટકાદિના જોવાથી, ગીત નૃત્યથી, કાંચની-ચોના નૃત્યથી, નિર્દોષ અને સદોષ રમત ગમતો અને હાલના જમાનાની સુધરેલી રીતની પાર્ટીઓ અને પ્રીતિ ભોજનાદિથી પડતી રમુજને આનંદ માની લેવામાં આવે છે. એના પણ એ વર્ગ પાડી શકાય તેવા છે, એક શિક્ષીત કેળવાયેલા વર્ગ અને બીજા અશિક્ષીત વર્ગ માની લીધેલા આનંદના પ્રકારો છે.

અશિક્ષીતવર્ગ પ્રાપ્ત ઘણા ભાગે દારૂ વિગેરે કેરી ચીજોનું સેવન કરી તોફાન કરવામાં જીંદગીનું સાર્થક માની આનંદ ભોગવે છે. બીજા, ધાનકા, કોળી, પરજ, ઢેક, ભંગી, ચમાર, ગોલા, ઘોખી, વિગેરે જેઓ પોતાને અભક્ષ આવા પીવાની છુટ માને છે. તેવો વર્ગ હામ્પાદિ પ્રસંગોએ અને હોળી વગેરે તહેવારના વખતે એવી રીતે આનંદ મેળવતા જણાય છે, અને તેને માટે દ્રવ્યાદિનો ભોગ આપવાને તેઓ પાછી પાતી કરતા જણાતા નથી.

શિક્ષીત વર્ગ સુધરેલી રીતે એવા પદાર્થોથી કૃત્રિમ આનંદ ભોગવે છે, અશિક્ષીતવર્ગ કરતાં આ વર્ગનો આવા પ્રકારનો આનંદ વધુ ખર્ચાળ છે. અશિક્ષીત અને શિક્ષીતના વચ્ચે તફાવત છે. અશિક્ષીતવર્ગ જે આનંદ ભોગવે છે તે જાહેરમાં ભોગવે છે, અને પ્રસંગે બીજાઓને અપાય કરતા માલૂમ પડે છે; જ્યારે શિક્ષીતવર્ગ મર્યાદિત છતાં તેમનાથી બીજાઓને અપાયનું કારણ પ્રાપ્ત હોવાનો સંભવ ઓછો હોય છે.

આ દૃષ્ટિ અને પૌદ્ગલિક આનંદથી જીવન રસમય-આનંદમય બનતું નથી. જેટલું વખત રમત ગમતમાં ભાગ લે છે, જેટલા વખત સુવી માદક પદાર્થની અસર રહે છે તેટલું વખત દેવતા અને રાજના સુખના પોતે અધિકારી અનેલા છે, એમ માની આનંદ લોગ છે, પણ તે વખત પુરો થાય છે, ત્યાર પછી અથવા તેવા પ્રકારના આનંદના પરિણામને દાખ બ્યાધિ લાગુ પડે છે, તો તેજ આનંદ તેમને હુખનું કારણ થાય છે, અને તેજ જીવન આનંદમય બનવાને બદલે ક્લેશમય બને છે અને જીંદગી પૂર્ણ થાય છે. તેજ પોતાનો, પોતાના સહવાસમાં આવનારનો અને સમાજનો ધ્યાન કરે છે.

શું આવા પ્રકારે જીંદગી ગુજરવી એ વાસ્તવિક છે કે જીવનને આનંદ અને રસમ બનાવવું એ વાસ્તવિક છે, એનો આપણે ખાસ વિચાર કરવાનો છે.

જીવન આનંદમય બનાવવું એટલે કુદરતી સ્વભાવિક આનંદ પ્રાપ્ત થાય એવા પ્રકારનું જીવન ગુજરવું તે છે. એવું શાથી બને તેનો વિચાર આપણે ખાસ કરવા જેવો છે આ જીવનો મૂળ સ્વભાવ આનંદમય છે, એના મૂળ સ્વભાવથી જેટલે અંશે વિપરીત વર્તન આપણે ચલાવીએ તેટલે અંશે તે આનંદમાં ખામી અથવા ઝોળાય આવે છે.

આ આનંદ કાર્યિક, વાચિક અને માનસિક, ત્રણ રીતે હોય શકે.

કાર્યિક-શારીરિક આનંદ તંદુરસ્ત અને નિરોગી શરીર હોવામાં છે. ક્ષેત્રિકમાં કહેવત પણ છે કે, “પહેલું સુખ તે જાતે નર્વા.” દુનિયાના તમામ વૈભવોના આનંદનું બીજ શરીરની તંદુરસ્તી ઉપર છે. જો શરીર તંદુરસ્ત હશે તો તમામ વસ્તુમાંથી આનંદ મેળવવા ધારશે તો મેળવી શકશે, એટલુંજ નહિ પણ પરમાર્થિક ઉદ્યોગ પણ તેનાથીજ થઈ શકશે, જો શરીરમાં કંઈ પણ વ્યાધિ હશે તો પછી બીજા આનંદનાં ગમે તેવાં કારણો હશે તો પણ તે લેહજત આપનારાં થઈ શકશે નહિ. ત્યારે એથી એ સિદ્ધ થાય છે કે શરીર તંદુરસ્ત રહેવાના માટે ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ. શરીર તંદુરસ્ત રહેવાને હમેશ ધ્યાન આપવું, એટલે તેમાં ને તેમાં લક્ષ રાખ્યા કરવું અને તેનો જાપ કર્યો કરવો એવો અર્થ કરવાનો નથી પણ આપણે પોતાની રહેણીકરણી, આહાર વિહારની યોજના એવી રીતે કરવી કે તેથી નરીન વ્યાધિ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ મળે નહિ. અસુખ કર્મના ઉદયથી અથવા આકસ્મિક કારણોથી કંઈ વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય ત્યાં આપણે ધ્યાન નથી પણ કેટલાક વ્યાધિઓ એવા પ્રકારના છે કે આહાર વિહારમાં જો સારાસાર વિચાર કરી દેશ, કાળ, ધર્મ અને પોતાના શરીરને પોપણ આપનાર ક્યા ક્યા પદાર્થો છે તે નક્કી કરી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો ઘણા ભાગે કેટલાક વ્યાધિઓ અટકી પડે છે. સારી રીતે વિચાર કરવાનો આ વિષય છે. શરીર એ દૈવી બક્ષિશ છે, તે બક્ષિશનો ગમે તેવી રીતે ઉપયોગ કરવાનો આપણને અધિકાર નથી. આ જીંદગીમાં ઘણા મહત્વનાં કામો કરવાનાં છે. ઘણી દરજ્જે બળવવાની છે, અને આપણી બાવિજીંદગી-આવતો ભવ સુધારવાનું તેનામાંજ રહેલું છે. એવી કામિતયાળી ચીજને સાચવવાના અને જાળવવાના અને તેનાથી આનંદ મેળવવાના જે નિયમો જ્ઞાની મહારાજઓએ તથા એ વિષયના ખાસ અભ્યાસીઓએ બતાવેલા છે, તે તમામનો અભ્યાસ તો બાજુ ઉપર રહ્યા પણ તેમાંથી સામાન્ય નિયમો જાણવાનો અને તે પ્રમાણે વર્તવાનો આપણે ઉદ્યમ ન કરીએ એ કેટલી મોટી ભૂલ કહેવાય ? !

કૃશી અભક્ષ પદાર્થનો ત્યાગ કરવામાં આવે, અને સાર્વિક શુદ્ધ પદાર્થનું પરિમીત સેવન કરવામાં આવે, યોગ્ય કસરત-મહેનત કરવામાં આવે, અને પંચેન્દ્રિના વિષય સેવનમ નિયમીત રહેવામાં આવે તો કેટલાક વ્યાધિઓ શરીર ઉપર જે હુમલા કરે છે, અને શારીરિક આનંદનો નાશ કરે છે, તે થતા અટકી પડે. આ બાબતની ખાત્રી કરવી હોય તે ઓનો અભ્યાસ સતત ચાલુ રાખવાથી તેની ખાત્રી થયા સિવાય રહેશેજ નહિ.

વર્તમાનમાં આપણી જૈન પ્રજાની તંદુરસ્તી સંબંધી જે વિચાર કરીશું તો તેઓ જે બાબતમાં બહુ પછાત છે. તેઓનામાં કૃત્રિમ આનંદનું જેર ઘણું વધી પડેલું છે. તેના કારણમાં જે ખામીઓ માલુમ પડે છે, એક તો શરીર રક્ષણના નિયમોનું અજ્ઞાનપણું અને બીજીને પણ તેનું પ્રતિપાલણ કરવાની નબળાઈ.

ધાર્મિક સેવનમાં આગળ વધવાની કામગીરી ધરાવનાર મહાશયોએ પ્રથમ આ બાબતમાં ખાસ ધ્યાન આપવા જેવું છે. કેમકે વ્યવહારિક અને ધાર્મિક ઉન્નતિનો પહેલો પાયો શારીરિક તંદુરસ્તી ઉપર છે. શરીર જે બને આબતોમાં સાલકારી છે, તેથી તેની ઉપેક્ષ કરવાની જરૂર નથી, તેમજ અજ્ઞાનતાના યોગે ક્ષુલ્કક્ષુલ્ક વ્યાધિઓ થતા અટકાવવાને માટે તેનાં કારણો જાણી તે કારણોનો નાશ કરવો એ પહેલી દુરજ છે. આ દુરજનો ભંગ કરવાથી જાળ કોઈને નુકશાન ન થતાં આપણને પોતાનેજ થવાનું છે. શરીર તંદુરસ્તીથી જે આનંદ રેલવવાનો છે, તેનો નાશ ન થાય અને તે આનંદમાં ખલેલ ન પહોંચે તેને માટે જે આપણે યોગ્ય કાળજી ન રાખીએ તો પછી તેનું પ્રાયશ્ચિત આપણે ભોગવવું પડશે. શારીરિક આનંદનો ઘાત થવાની સાથે કહવી દવાનું સેવન કરવું પડશે. કેટલીક પરહેજ પાળવી પડશે. તેની સાથે દ્રવ્ય સંબંધી નુકશાન થશે તે તો જુદું. આ બાબતમાં વહીવટી સુધ્ધિનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર છે, અને ખોટનો ધંધો ન થાય તે માટે ખાસ કાળજી રાખવાની છે.

શારીરિક આનંદ મેળવવાને પોતાની જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી સુખ્યત્વે નીચેના નિયમો પ્રમાણે વર્તવાનું આપણને જ્ઞાની મહારાજાએ સૂચવ્યું છે. જે માર્ગાનુસારીના નામથી ઓળખાય છે.

૧. ભુખ લાગ્યા સિવાય ખોરાક લેવો નહિ.
૨. જમતી વખતે યોગ્ય ઓછું ખાવું. એટલે ૨ થી ૮ કોળીયા સુધી ખોરાક ઓછો આવે. આ એક જાતનો તપ છે, તેને ઉણાદરી તપ કહેવામાં આવે છે.
૩. કોઈ જાતનું વ્યસન કરવું નહિ.
૪. અભક્ષ વસ્તુઓ ખાવી અને પીવી નહિ.
૫. અનંતકાલનું સેવન કરવું નહિ.
૬. વિદ્યોનો ઉપયોગ કરવો નહિ.
૭. રાત્રી ભોજન કરવું નહિ.
૮. અજાણ્યાં દુગ્ધ ખાવાં નહિ. અજાણ્યાં દુગ્ધ એટલે જેના ગુણની ખબર લેનાર કે આપનાર બંનેમાંથી કોઈને ન હોય તેવાં દુગ્ધ.
૯. પરિમિત મૈથુન સેવન.
૧૦. નિયમીત નિદ્રા લેવી.

આ નિયમો જો સખ્ત રીતે પાળવામાં આવે તો શારીરિક આનંદ મેળવવામાં જો આપણને કેટલોક વ્યાથાત નડે છે, તે પ્રાયે નડશે નહિ.

વાચિક આનંદ—આ બંધનો આનંદ મેળવવામાં ઘણા ભાગે ઝોવી પ્રવૃત્તિ જોવામાં આવે છે કે ખીજની નિંદા કરવી, તેનામાં અછતા દુખણોનું આરોપણ કરવું, ખીજની યાદી કરવી, મસ્કરી, હકા, મજાક કરવી, અસત્ય બોલવું, જુઠી સાક્ષી કરવી ઇત્યાદિ, આ પ્રવૃત્તિ જો અશુદ્ધ છે, અને તેમાંથી મળતો આનંદ ક્ષણિક છતાં પરિણામે દુઃખજનક છે. આ પ્રકારનો આનંદ મેળવનારની ગણના સમાજમાં પ્રશંસાપાત્ર થતી નથી. માહા કર્મબંધનાં જો કારણ છે, અને તેના વિપાક અશાતા વેદનીના રૂપમાં આપણને ભોગવવા પડે છે, અને તેથી જીવન ક્ષેત્રમય બને છે. જો આપણે આપણા જીવનને આનંદમય બનાવવું હોય તો આ અને આવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ અટકાવવી જોઈએ.

આને બદલે સત્ય, હિતકારક અને પીતિમય અદ્ય વચન બોલવાની અને ખીજજોના ગુણનું અવલોકન કરી સારા ગુણોની અનુમોદના કરવાની મહાપુરુષોના અને ભગવંતનાં ગુણો જાણી તેમના ગુણાનુવાદ કરવાની અને સાંભળવાની પ્રવૃત્તિ રાખવાથી જીવન આનંદમય બનાવી શકાશે. એનાથી મળતો આનંદ પરંપરાએ આત્મિકવિકાસનું કારણ બનશે. આ આનંદથી અશુભ કર્મનો પ્રાયે ક્ષય થશે, અને તેથી અશાતા વેદની કર્મનો પણ ક્ષય થશે. એ કંઈ જોવો તેવો લાભ નથી.

માનસિક આનંદ—માનસિક આનંદ નિર્દોષ અને સારા વિચારો કરવાથી મેળવી શકાશે. બંધ અને મોક્ષનું કારણ મન છે. તેની જ રીતે માનસિક આનંદ અને કલેશનું કારણ પણ મન છે. હિમેશ પાપરહિત નિર્દોષ વિચારો કરવાથી અને તદનુસાર આપણું વર્તન રાખવાથી જીવન આનંદમય બનાવી શકાશે. જગતમાં પાપનાં કારણો ક્યાં ક્યાં છે, તેનું અવલોકન કરવાથી આપણને તે માલમ પડશે. વ્યવહારમાં માનસિક આનંદનો નાશ કરવાનું કારણ ઘણા ભાગે આપણી પોતાની અન્યાયી વૃત્તિ છે. અન્યાયથી ચાલવાની ટેવ પડવાથી આપણી પ્રવૃત્તિ પણ અશુદ્ધજ રહેવાની, અને પ્રવૃત્તિ અશુદ્ધ હોય ત્યાં તેના પરિણામમાં આનંદ મળવાનો સંભવ આઠાશ પુષ્પવત્ સમાન છે. અન્યાયની પ્રવૃત્તિથી માતી લેવાતો આનંદ એ કાંઝવાના પાણીના જેવો છે, એ વાસ્તવિક આનંદ નથી, પણ આનંદાભાસ છે.

માનસિક આનંદ મેળવવાને માટે ખીજ પણ એક વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. વ્યવહારની અંદર માની લીધેલા લાભના વખતે આનંદધેલા થઈ જવું, અને અનિષ્ટ પ્રાપ્તિ અથવા હાજ વિયોગના પ્રસંગે નિરાશ અથવા હીલગીર થવું એ બંને સ્વભાવિક આનંદનો નાશ કરવાવાળું છે. એ રતી અને અરતી બંને પાપજ છે. એ બંનેનો સહવાસ છોડવાથી કુદરતી આનંદ શું છે એનો અનુભવ થશે.

ઉપર આપણે કાયિક, વાચિક અને માનસિક આનંદ વિષે ચર્ચિત્વિત વિચાર કર્યો તે સિવાય પણ આનંદમય જીવન બનાવવાનાં કેટલાંક કારણો છે. તેમાં પહેલી જગ્યા કુટુંબીક આનંદ લે છે. જે કુટુંબમાં હિમેશ આનંદ રહે એ કુટુંબના જેવું ભાગ્યશાળી કયું? કુટુંબની અંદર આનંદ મેળવવાને માટે કુટુંબકલેશના કારણોનું અવલોકન કરી કલેશને અટકાવવો એટલે સ્વભાવિક આનંદ આવીને ઉભો રહેશે. જે કુટુંબમાં હિમેશ દંતકલેશ થયા કરે એ કુટુંબ ભલે મોટું શ્રીમંત અને ધનવાન હોય, બહાર લોકીકમાં તે આબરહાર ગણાવું હોય તોપણ જેમ રોગીષ્ટ માણસ જેટલો વખત સારાં કપડાં પહેરીને બહાર નીકળે અને લોકો તેને સુખવાળો

જીવે પણ તેના સુખની વારતવિક ખબર તેને પોતાનેજ હોય છે. તે સુખ્ય કુટુંબકલેશવાળા ઘરના સંબંધમાં પણ અને છે.

કલેશ એ સંસાર બવ બ્રમણ્યતાનું મૂળ છે. કલેશરહિત મનનેજ ભવપાર ઉતરવાનું કારણ ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ માને છે.

કુટુંબકલેશના જેવાજ ખીજા ન્યાતીકલેશ, સમાજકલેશ પણ કુદરતી આનંદનો નાશ કરવાવાળા છે.

જેઓ સ્વાભાવિક-કુદરતી આનંદ મેળવવાની ઇચ્છાવાળા છે, જેઓ પોતાનું જીવન આનંદમય બનાવવા ધારતા હોય તેમણે કલેશના કારણોમાં પડવું નહિ, પડેલા હોય તેા હિંમત ધરી તેમાંથી નિકળી જવું. ગમે તેવા વિપરીત સંજોગો પ્રાપ્ત થાય તોપણ પોતાનું સાધ્ય સુકવું નહિ એજ ઉત્તમ છે.

સુખ અને દુઃખનું મૂળ કારણ શુભાશુભ કર્મ છે. શુભકર્મના ઉદયના દળરૂપ-શારીરિક તંદુરસ્તી, ધન, પ્રાપ્તિ, કુટુંબ પરિવાર ઇત્યાદિ છે. તેવીજ રીતે અશુભકર્મના દળના પરિણામરૂપ રોગનો સંયોગ, ધન હાનિ, અને પરિવારનો વિજોગ ઇત્યાદિ છે. એ અશુભકર્મનો કર્તા આપણો પોતાનો જીવજ છે અને પુર્વકાળમાં કરેલા કર્મના દળરૂપ છે. તે દળને અટકાવવાની આપણામાં સત્તા નથી તો પછી તેના માટે આનંદ અને કલેશ નહિ માનતાં સ્વાભાવિક પોતાના સ્વરૂપમાં રહેવાની ટેવ પાડવી એના જેવું ખીજું ઉત્તમ એક પણ નથી.

આપણું ભાવી જીવન આનંદમય બનાવવાનો મોટો ભાગ આપણી વર્તમાન કૃતિ ઉપર આધાર રાખે છે. ઉપાધ્યાયજી મહારાજે કહ્યું છે કે: “અંધ સમયે ચિત ચેતીયે, શા ઉદયે સંતાપ.” જે વખતે કર્મનો અંધ પડે તે વખતે ચેતવાનું છે. એક વખત અશુભકર્મનો અંધ પડે તો પછી તેના પરિણામરૂપ દળવિપાક ભોગવવાના પ્રસંગે સંતાપ કરેલો શું કામ લાગે માટે વર્તમાનમાં અશુભકર્મનો અંધ ન પડે તેના માટે અશુભકર્મ અંધનાં કારણોનો આપણે અભ્યાસ કરવો જોઈએ અને તેવા કારણોના કર્તા આપણે ન થઈએ એ માટે કાળજી રાખવી જોઈએ.

જીવન આનંદમય બનાવવાનો સર્વોત્તમ ઉપાય પોતાના હૃદયેવની, પરમાત્માની અને ગુરૂની શુદ્ધ ભાવનાથી ભક્તિ કરવી, અને સદ્ અનુશાનનું સેવન કરવું તે છે. સંપૂર્ણ ત્રિર્યોક્તિ સાધી, આદરસહિત, આ વિષયમાં શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરવી તે છે. એની ખરી લેહનજ જે મહાનુભાવો એનું સેવન કરે છે, તેમને છે એ અનુભવવાળો આનંદ અનુભવ કર્યા સિવાય મેળવી શકાશે નહિ કે તેની પ્રતીતિ થઈ શકશે નહિ.

આરોગ્ય.

(લેખક:—સદગત ડી. જી. શાહ, માણેકપુર.)

કાલ્પિક સુખને સાડ પોતાની આરોગ્યતાનો નાશ ન કરે. શરીરરૂપી ઘરનો અહાર્યથ રૂપી પાયો મજબુત હશે તોજ સારી રીતે તે ઘણા વખત સુખી નિરોગીપણે ટકી શકશે.

શારીરિક, આત્મિક અને માનસિક બંને મૈથુન સેવનથી નજી થાય છે માટે તેમાં તો કરકસર રાખવી એજ હિતકારક છે.

કિંમતના પ્રમાણમાં દવા ગુણુ કરે એ ખોટો વહેમ છે અને એવા ખોટા વહેમથીજ દવા ગુણુવાળી છતાં યરાબર અસર કરતી નથી.

આરોગ્યતા નિર્દમીપણે ખેસી રહેવાથી પ્રાપ્ત થતી નથી. જેટલું મહેનતથી પ્રાપ્ત થાય છે તેનાથી વધારે ખેસી રહેવાથી યુગ્મવતું પડે છે.

જેવા વિચારોનું સેવન કરશે તેવું પ્રાપ્ત થશે. આરોગ્યતાના વિચાર કરશે તે આરોગ્યજ મળશે, અને રોગના વિચારો કરશે તે રોગના ભોગ થશે.

નિયમસર કરવા જવું, નિયમસર કસરત કરવી, અને નિયમસર દરેક કાર્ય કરવું, તેથી શરીર મજબુત તથા નિરોગી થશે.

વિગય રસથી ભરપુર પુસ્તકો વાંચવાં, નાટકો જોવાં, સ્ત્રીઓના અલંકારોની વાતો કરવી, અને સ્ત્રીઓનાં અંગોપાંગ નિરખવાથી મનોવૃત્તિઓ કાચુમાં નહિ રહેતાં અવળા રસ્તે મન ચાલ્યું જાય છે.

નહાતી વખતે પ્રથમ માથુ પલાળવું, તન્દુરસ્તીચાળાને ટાઢા પાણીએ નહાવાથીજ શરીરને યજ તથા દ્વાયદો થાય છે.

ગરમ પાણી સાથે ઠંડુ પાણી મેળવીને સ્નાન કરવાથી શરીરમાં કળતર ઉત્પન્ન થાય છે. દરેક રોગી ઔષધ વાપરતો હોય અગર ન વાપરતો હોય પણ પથ્ય પાળવાની સુખ્ય જરૂર છે, ખાવા પીવામાં એપરવાઇ રાખવી એજ તન્દુરસ્તી યજાડવાનું સુખ્ય કારણ છે.

તમાકુ-ખીંડી કાળજે દાહ પાડી દેહને ખાળી નાંખે છે, તેમજ સુખમાં ચાંદી પાડી ઉધરસ તથા ગરમીનાં દરદો પેદા કરે છે.

દારૂપાનનું નીચ વ્યસન તન, મન અને ધનને બહુજ તુકસાનકર્તા છે. તેનાથી અનેક પ્રકારની વ્યાધિ ઉત્પન્ન થાય છે.

ચાહ બળ હરે છે, અને ડોરી નિદ્રાને રોકે છે.

અર્થીભૂથી જાડો અંધ થાય છે તથા એટીપણું આવે છે.

ભાંગ અને ગાંગના સેવનથી મગજ બગડે છે, તથા જાથુ અભ્યાસથી દિવાના થઇ જવાને સંભવ રહે છે.

કેકેનનો લાંબા વખત સુધી ઉપયોગ કરવાથી શારીરિક અને માનસિક શક્તિઓ મંદ પડી જવા સાથે બળનો નાશ થાય છે.

આરોગ્યતા રૂપી કૃણ મેળવવા માટે મનોવિકારોને વશ કરવા જોઇએ.

ધણાં મરચાં, તેલ, ખટાઇ, ઘણો ગરમ તથા ઠંડો ખોરાક અને મીઠાઇ વિગેરે બારે ખોરાક ખાવાથી ધાતુક્ષીણતા વિગેરે લાગુ પડે છે.

શરીર બળની વૃદ્ધિ માટે નિત્ય કસરત કરવી જરૂરની છે અને મનોબળની વૃદ્ધિને માટે યોગાભ્યાસ જરૂરનો છે.

આરોગ્યતા પ્રાપ્ત કરનાર ઇચ્છનારે પ્રતિજ્ઞા કરવી જોઇએ કે-“ હું નિત્ય નિયમિત અને વખતસર હિતકર ભોજન કરીશ.”

ખીજ પ્રતિજ્ઞામાં હું કોઇ પણ વ્યસન કરીશ નહિ, પોતે સ્વચ્છ રહીશ. મારા ઉપયોગમાં આવતાં વસ્ત્ર, ઘર, પાણી, ખોરાકના પદાર્થો વિગેરે સર્વે સ્વચ્છ રાખી વિષયમાં નિયમિત રહીશ.

આરોગ્યતાથીજ ધર્મ, અર્થ અને કામ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે પરંતુ શરીરને રોગી

રાખવાથી કંઈ બની શકતું નથી. માટે દરેક મનુષ્યે શરીરને આરોગ્યતામાં રાખવા પ્રયત્ન કરવો જરૂરનો છે.

અસ્વચ્છતાવાળાં ગંદાં ને મેલાં કપડાં પહેરવાથી ખસ, દાદર, યુમડાં, ખરજવાં અને લોહીવિકારનાં દરદો ઉત્પન્ન થાય છે.

રોગ થયા પછી રોગીની દવા કરવી તેના કરતાં પ્રથમ રોગજ્ઞ પેદા ન થાય તેવી તબવીજ રાખવી એ ઘણું ઉત્તમ છે.

પાણી શુદ્ધ કપડાથી ગાળીનેજ પીવાના ઉપયોગમાં લેવું કારણ કે વગર આભેલા પાણીને પીવાથી કેટલીએક વખત ઘણા માણસોને વાળા નિદ્રાભેલા જોવામાં આવે છે.

ભુખ કરતાં વધારે ખાવું નહિ પરંતુ યોડું ઘણું ભુખ્યા રહેવું એ વધારે સારું છે. ભુખ કરતાં વધારે આહાર લેવાથી અશુભ થાય છે. કહેવત છે કે “જે યોડું રહ્યું ભુખ્યું, તેને કંઈ નય દુઃખ્યું.”

હરતક્રિયાથી હજારો માણસ પોતાની અમૂલ્ય શક્તિ યુમાવી ખીન તાકાદપણે અનેક રોગના ભોગ થઈ દરેલા કર્મથી પરતાય છે.

જેને જીવાની છતાં વૃદ્ધ બનવું હોય, નિરોગી છતાં રોગી થવું હોય, તથા તન્દુરસ્તી, સૌંદર્યતા, લાવણ્ય અને સૌજન્યતા હાથે કરીને પોતાનામાંથી વિદાય કરી રોગી, કુરૂપી, આળસ અને કાયર બનવું હોય તેજ હરતક્રિયાથી મિત્રાચારી રાખે છે.

સોપારી ખાવામાં સો પારી (૧૦૦) છરી જેટલા અવગુણ છે, વળી લોહીને ઉઘાળી પાણી કરે છે તથા ક્ષયના ભોગી બનાવે છે.

સ્ત્રીઓને જેમ પતિષ્ટત પાળવાની જરૂર છે તેમ શું પુરૂષોને એક પતિષ્ટત પાળવાની જરૂર નથી ?

આળસ અને મોજ શોખ એ છંદગીનાં દુશ્મન છે. આળસ એ રોગોને જન્મ આપે છે, ઉઘોગીનું મન સદાય પ્રદુશ્કિત રહે છે.

ખોરાકમાં અને હરવા કરવામાં તથા ખીજ દરેક બાબતોમાં મિત્રાહારી થવું, શુદ્ધ હવામાં રહેવું, અને શરીરને સ્વચ્છ રાખવું.

સુષ્પ રહેતી વખતે માથાપર ઝોઢીને સુષ્પ રહેવું નહિ કારણ કે તેથી અંદરથી નિકળતો ઝેરી શ્વાસ રૂંધાઈ તાજી હવા પ્રવેશ કરતી નથી.

અન્ન પાણી સિવાય યોડું ઘણું જીવી શકાય પણ હવા સિવાય તે બિલકુલ જીવી શકાય નહિ, માટે તાજી અને શુદ્ધ હવા હમેશાં લેવી.

સ્નાન કરવાથી શરીર સ્વચ્છ અને હલકું થઈ થાક ઉતરી જાય છે. માટે જોરનું કામ કરનારા માણસોએ હમેશાં ન્હાવાની ટેવ રાખવી.

કોઈ પણ અન્ન અગર ફળ ઉતરેલું અને સડી ગયેલું ખાવાથી તન્દુરસ્તીને તુકશાન કર્તા છે.

ઉજાગરો કરવાથી બ્યાધિ થાય છે. માટે નિદ્રાને રોકવી નહિ. ઝોઢામાં ઝોઢું દરેક મનુષ્યને જ કલાક તે ઉંઘવુંજ જોઈએ.

રાતે જ્હેલા સૂવું ને સવારમાં જ્હેલાજ ઉઠવું. કહ્યું છે કે:—“રાતે વેલા જે સુષ્પ, વેલા ઉઠે વીર; બળ, ખુદ્ધિ, બહુ ધન વધે, સુખમાં રહે શરીર.”

શુદ્ધ પાણી, શુદ્ધ અન્ન, અને શુદ્ધ હવા એ આરોગ્યતાની માતા છે.

ખુદ્ધિથી વીર્યનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો પુરૂષત્વ તથા આયુષ્ય વધે છે. અતિ મૈથુન એ સ્ત્રી કરતાં પુરૂષને વધારે તુકશાન કર્તા છે.

ખોરાક લીધા પછી શરીરને થોડો ધણો પલ્લુ આરામ આપવો જોઈએ માટે જમ્યા પછી અરધો કલાક ડાખા પાસે સુઈ રહેવાની. અગર સો ડગલાં ચાલવાની ટેવ રાખવી.

ખાનખાનની બેદરકારી અને સ્વાદેન્દ્રિયની લાલસાથી અનેક દરદો ઉત્પન્ન થાય છે, જે ખોરાક લે તે સાદોજ લેજો, કુદરતને હમેશાં સાદાઈજ પ્રસન્ન છે, અને તે સાદા ઉપાયો ધણા સહેલા હોય છે.

જોમી માણસોની તંદુરસ્તી જલ્દી ખર્ચે છે. માટે જોમ તરફ લક્ષ રાખવું નહિ, ખોરાક લેતી વખતે મન શાન્ત રાખવાની જરૂર છે.

પ્રેમી પુસ્તકોનું વાંચન, સુંગારિક વાતો અને નકારા માણસના સહવાસથી મન નીચ માર્ગે દોરાય છે. અને તેથી કામવૃત્તિને ઉત્કેરવાને લીધે નબળાઈપિણું પ્રાપ્ત થાય છે.

કુદરતે રાત્રિ વિશ્રાંતિ-નિદ્રાને માટેજ કહ્યું છે તેથી તેનો ભંગ ન કરવો.

પેતાની શક્તિ મુજબ મહેનતનાં કાર્યો કરવાથીજ હાથ પગ મજબુત થાય છે, તેવા સારા ખોરાક ખાવાથી થતા નથી.

આજીવિકાના કામ પૂરતો મહેનત પડે એવો ધંધો નહિ કરવાથી પ્રમાદ, ખાળસ, ગુન્હા, ચિંતા અને રોગો વધે છે.

ધનવાન પુરુષોને જાડાની કબજાઆત વિશેષ લાગુ પડે છે, તેનું કારણ નિરૂધમી બેસી રહેવું એજ જણાય છે.

ખાળસગ્રંથથી વીર્યહીન થવા સાથે તંદુરસ્તી ઉપર ખરાબ અસર થાય છે.

લોહાનો કાટ લોહાનેજ ખાધ માટી કરી નાંખે ; જે તે મુજબ કામ વગરનું મન પેતાનેજ ખાય છે.

પેટની ધંટી દાંત છે, તે ખોરાકને તે ધંટીએ ઝીણા દળીનેજ અંદર ઉતારો.

અનાજ ચાવવાની કરકસરને લીધે અજીર્ણરોગો લાગુ પડે છે તથા મળ સાફ ઉતરતો નથી.

ઉદમ નહિ કરવાથી શાન્તિ મળતી નથી અને મન ઉદાસ રહે છે. માટે મજબાદક યોગ્ય ધંધો કરવો.

હસ્ત ક્રિયાથી મૂલાશય કમજોર થઈ જાય છે. પેશાબ વારંવાર થાય છે. તથા પ્રમેહ, મળઅંધ, કમરનો દુઃખાવો, મંદાગ્નિ, નિર્જીવતા વગેરે અસાધ્ય રોગો લાગુ પડે છે.

જોમની તંદુરસ્તિનું સંભોગના નિયમોના અજ્ઞાનને લીધે સત્યાનાશ વળી જાય છે. તેણે તેઓ પેતાની મનોવૃત્તિને વશ રાખી શકતા નથી. તેઓને મૂર્ખ અને પશુવૃત્તિના મનુષ્યો સમજવા.

અતિ મૈથુન જેવું તુકશાનકારક ખીજું કંઈજ નથી. માટે તે કામમાં યોગ્ય વિવેક રાખવો જરૂરનો છે.

અપૂર્ણ.

સ્વીકાર.

સહવક્તા:—યોજક-લાલન-પ્રકાશક મેશર્સ મેઘજી હીરજી એન્ડ કું. તરફથી મુખ્યાર્થ.
ગુરૂદેવ ગુણુ મણિમાળા:—પ્રસિદ્ધ કર્તાં જવેરી ભોગીલાલ ધોળશાજી તરફથી અમદાવાદ.
(જૈન) વનિતાવિશ્રામનો રીપોર્ટ. ખાઇ વ્હાલી વીરચંદ તરફથી. સુરત.

बोर्डिंग प्रकरण.

आ भासमां पक्षीश आते आवेली रकम.

- ५-०-० बोर्डिंगना विद्यार्थी नैन पटेल यतुरबाध सोभाबाध आक्रिका-(नैरोपी.)
- ३००-०-० श्री मुंजधना मोतीना कांटाना ट्रस्टीओ तरक्षी रोड हीरायंदबाध नेमयंद. मुंजध. आ. दरमासे ३. १५०) मुजध कायम आपवा कहेला ते मुजध स. १९७० ना जेक सुधी १ थी असोड वदी ०)) सुधी भास २) ना ह. जवेरी भोगीलाल साराबाधओ आप्या.
- १-०-० शा. शंकरयंद डाव्याबाध. अमदावाद धुसापारेपनी पौण. ह. मण्डीलाल उजमशी.
- ४-०-० शाह आते हा. धश्वरलाल हरश्वनदास अमदावाद.
- ५-०-० इकीरयंद राययंद. साण्णोदा. }
 २-०-० कुलयंद राययंद. " }
 २-०-० शवणुलाल रणुछोडदास. " }
 २-०-० डाणीदास गुलाबयंद. " } हा. बोर्डिंगना विद्यार्थी मूणयंद नानयंद.
 १-०-० हलीयंद मुंजबाध. " }
 १-०-० पदमसी इतेयंद. " }
 १-०-० अण्णालाल जेशींगबाध. " }
- ४२४-०-०

भासिक भदद आते आवेली रकम.

- १२-०-० रा. रा. नगीनदास हडीसंग सीपार आ. सने १९१४ ना आपवाना कळा हता ते हा. मण्डीलाल नगीनदास.
- ८-०-० शा. छोटालाल जवेरयंदना ट्रस्टी वकील मोहनदास गोकणदास. अमदावाद लुणसावाडे सने १९१४ नी सातना भास सप्टेम्बर, ऑक्टोबर, नवेम्बर तथा डीसेम्बर भा. ४) ना ३. २) वेणे हा. वकील. मोहनदास गोकणदास
- ४-०-० वकील मोहनदास गोकणदास अमदावाद पांजरापौण. सने १९१४ ना भास सप्टेम्बर-ऑक्टोबर-नवेम्बर तथा डीसेम्बरना हा. पोते.
- ३-०-० वकील मोहनदास गोकणदास पांजरापौण. सन १९१५ ना भास नव्युआरी, फेब्रुआरी, मार्चना ह. पोते.

२७-०-०

भरय आते आवेली रकम.

- २०-०-० जेक हितेन्धु तरक्षी हा. दोशी मण्डीलाल माधवण. वडावी. हाल अमदावाद.
- ४-१२-० जेक हितेन्धु तरक्षी हा. दोशी मण्डीलाल माधवण. वडावी. आ. गुजराती पत्रना सने १९१४ ना लवाजमना आप्या.
- ३-०-० आपुलाल अमरयंद नीकारा. मनीओर्डरथी हा. पोते.
- १२-७-० बोर्डिंगना विद्यार्थी तरक्षी ह. अंडुलाल मथुरदास. अमदावाद नैन बोर्डिंग. आ. विद्यार्थीओओ शीस्ट करी तेना आप्या.
- ७-८-० शा. सौभाग्ययंद गीरधर. गोधावी हाल अमदावाद नैन बोर्डिंग. हा. पोते आ. पुत्र जन्मनी शुशालीमां विद्यार्थीओओने जमणु निमित्त.

४७-११-०

धार्मिक ज्ञानोत्तेजक आते आवेली रकम.

- २-०-० शा. आपुलाल अमरयंद नीकारा. मनीओर्डरथी हा. पोते.

कुल ३. ४००-११-०

Rates for Advertisement.

જાહેરખબર આપનારાઓને અમૂલ્ય તક.

નૈનકોમમાં યહોગો ફલાવો તે પ્રખ્યાતિ પ્રામેક્ષુ આ બુદ્ધિપ્રભા માસિક છે. જે પોતાનાં છ વર્ષ પુરાં કરી સાતમા વર્ષમાં અધિવેશન કરવા બાબ્યશાળી થયું છે. તેમાં જાહેરખબર આપવાના ભાવો નીચે મુજબ ઘણા ઓછા રાખવામાં આવ્યા છે.

	એક પેઈજ.	અડધું પેઈજ.	પા પેઈજ.	ચાર લાઈન.
એક વર્ષ માટે ...	૩૦	૨૦	૧૨	૬
છ માસ માટે ...	૨૦	૧૨	૬	૪
ત્રણ માસ માટે ...	૧૨	૬	૪	૩
એક અંક માટે ...	૫	૩	૨	૧

જાહેર ખબરો હિંદી, ગુજરાતી યા ઇંગ્લિશ ભાષામાં લેવામાં આવશે. જાહેર ખબરના નાણાં અગાઉથી મળ્યા સિવાય જાહેર ખબર દાખલ કરવામાં આવશે નહિ. આ માસિકની મારફત હેન્ડબીલ વહેંચાવવાના ભાવો પત્રવ્યવહારથી અગર રૂપરૂ મળવાથી નહીં થઈ શકશે, તે માટે સઘળો પત્રવ્યવહાર તથા મનીઓર્ડર વિગેરે નીચેના શીરતામે મોકલવા.

નાગેરી રાશહ.
અમદાવાદ.

}

વ્યવસ્થાપક-બુદ્ધિપ્રભા.

અધ્યાત્મશાન્તિ આવૃત્તિ બીજી.
 પાકી બાઈન્ડીંગ પૃષ્ઠ ૧૩૨. કી. રૂ. ૦-૩-૦

ખરેખર શાન્તિને આપનારો આ લઘુ ગ્રન્થ અહોનીશ અભ્યાસપાઠની માફક મનન કરવા યોગ્ય છે. શ્રીમહુ બુદ્ધિસાગરજીએ તે સં. ૧૯૫૬ માં રચેલો છે તેની આ બીજી આવૃત્તિ સુધારા સાથે પ્રગટ થઈ છે. ગ્રન્થ અપૂર્વ છે.

ગ્રાહકોને સુચના.

બુદ્ધિપ્રભાના ગ્રાહકોને નિવેદન કરવાનું કે જે સહયુદ્ધસ્યોએ પુસ્તક છૂટાનું લવાજમ આપ્યું નથી તેમના ઉપર નવા વર્ષના એટલે પુસ્તક સાતમાનો પ્રથમ અંક વિ. પિ. ધી મોકલવામાં આવશે તે સ્વીકારી આગારી કરશે.